

МАТЕРІАЛИ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ЧИТАНЬ

Випуск 7

Кривий Ріг - 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***МАТЕРІАЛИ
СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ ЧИТАНЬ***

Випуск 7

**Кривий Ріг
2020**

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. праць /
М ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
54 Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2020. Вип. 7. 233 с.
ISBN 978–966–177–095–8

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології та дидактики. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи щодо осмислення тих чи тих, передовсім лінгвістичних і літературознавчих, явищ. Обґрунтовано потребу дослідження стилістичного аспекту і його роль у формуванні професійної майстерності фахівця в галузі освіти, у процесі підготовки майбутнього вчителя.

Для студентів і вчителів навчальних закладів різних типів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Колоїз Ж. В., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний редактор*)

Бакум З. П., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Білоконенко Л. А., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Вавринюк Т. І., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Дмитренко В. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Городецька В. А., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Іншакова І. О., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Ковпик С. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Малюга Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мельник Н. Г., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мишеніна Т. М., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Семененко Л. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Шарманова Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гаманюк В. А., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Гурко О. В., доктор філологічних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології
Криворізького державного педагогічного університету
(*протокол № 9 від 23.04.2020 р.*).

ISBN 978–966–177–095–8

© КДПУ, 2020

ЗМІСТ

Бідюк Т. Неофіційна антропонімія села Варварівка Олевського району Житомирської області.....	5
Бондаренко О. Вербалізація етнічної належності в українській мові початку XVIII ст. (на матеріалі «Щоденника» П. Апостола).....	11
Буглак І. Культура мови сучасного інтернет-дискурсу.....	18
Булах В. Парцельовані конструкції в романі Галини Вдовиченко «Тамдевін».....	24
Буравель А. Фольклорно-міфологічні мотиви у драмі Ф. Лорки «Криваве весілля».....	28
Власенко А. Ділова комунікація в царині менеджменту.....	33
Гончаренко К. Реалізація фітоморфних кодів культури в назвах кондитерських виробів.....	38
Городецька А. Моделювання системи медичних термінів з компонентом <i>кардіо</i> -.....	46
Городецький О. Тюркські гідроніми української топонімічної системи півдня України.....	55
Григор'єва Б. Лексико-семантична характеристика Хмельницького літопису.....	65
Губарева М. Художній світ поезії для дітей Мар'яни Савки....	70
Denysiuk O. Mityczne i religijne obrazy i symbole w trylogii Stefana Dardy "Dom na Wygębach".....	77
Дерев'янку Я. Непасивна добровільність та її художня інтерпретація у творах літератури для дітей.....	86
Динник Т. Еволюція художнього образу емігранта в українській літературі.....	94
Євангеліст Л. Мотиваційна база псевдонімів учасників бойових дій у зоні АТО.....	98
Завгородний В. Класифікація сучасних економічних термінів.....	104
Зубрій О. Особливості використання прецедентних імен у творчості Дари Корній.....	108
Іщенко А. Мовні особливості сучасного українського рекламного дискурсу.....	114
Катенцова К. Семантичні групи апелювативів на позначення особи в романі Василя Шкляра «Маруся».....	120
Кашнюк М. Функціонування топонімів у романі «Перверзія» Ю. Андруховича.....	126

Коваленко А. Суржик як гамартія сучасної української мови...	132
Коверга А. Мікротопоніми, що описують об'єкт за певними ознаками.....	139
Кононенко Л. Психоаналітичний аспект образу Нечипора Варениченка за романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».....	144
Красуля О. Повість-казка Ю. Винничука «Місце для дракона» в контексті сучасної української літератури для дітей та юнацтва.....	151
Леусенко Ю. Лінгвокультурна репрезентація мовної універсалії «час» у поетичній творчості Дмитра Кременя.....	156
Меленко І. Новела В. Стефаніка «Діточа пригода» як зразок експресіонізму.....	161
Мірошнікова Ю. Захист і підтримка державної мови: досвід зарубіжних країн.....	168
Москаленко Н. Індивідуально-авторські модифікації прецедентних висловлень у творчому доробку Василя Шкляра.....	172
Павліченко І. Трансформація міфологічних мотивів у повісті «Ирій» В. Дрозда.....	177
Павлюк О. Онімний простір у трилогії О. Дерманського «Чудове чудовисько».....	181
Сергієнко Б. Лексичні діалектизми в романі М. Ткачівської «Голос перепілки».....	186
Сергійчук А. Мотивація перейменувань урбанонімного простору Кривого Рогу в аспекті декомунізаційних процесів.....	191
Стороженко Ю. Мотиваційні ознаки номінації на прикладі дендронімів української та англійської мови.....	198
Тимченко Я. Специфіка ретро-роману як жарну сучасної літератури (постановки проблеми).....	205
Тичина А. Уживання емоційно-експресивної лексики у творчості Євгена Пашковського.....	210
Яриновська К. Морфологічні засоби вираження одоративів у поезії Юрія Издрика «Календар любові».....	215
Яцина Д. Традиції військового мистецтва козаків-характерників у трилогії «Джури» Володимира Рутківського.....	221

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ СЕЛА ВАРВАРІВКА ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено неофіційну антропонімію села Варварівка Олевського району Житомирської області. Проаналізовано лексико-семантичне підґрунтя прізвиськ, з'ясовано мотиви неофіційної номінації жителів села Варварівка. З-поміж індивідуальних неофіційних найменувань виокремлено відапелятивні (іменування за зовнішніми ознаками носія; за видом діяльності носія; за особливостями мовлення; за соціальним становищем, назвами вчинків, пригод, національною належністю).

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, відапелятивне прізвисько, неофіційне найменування.

The article explores the unofficial anthroponymy of the village of Varvarivka, Olevsky district, Zhytomyr region. The lexical-semantic basis of the nickname of the inhabitants of the village of Varvarivka are found out. Among the unofficial individual names are singular (name on the external characteristics of the carrier; on the type of activity of the carrier; on the peculiarities of speech; on the social status, names of actions, adventures, nationality).

Key words: anthroponymy, nickname, videotapingnickname, unofficialname.

Дослідження власних назв, їхніх семантичних і структурних властивостей, походження й поширення є одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики. Кожна власна назва ідентифікує й індивідуалізує номінований об'єкт у лексичному складі української мови. Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких характеризується особа. Вони посідають важливе місце в лексичному складі сучасної української мови.

Прізвиська людей становлять особливий клас лексики. Під прізвиськом розуміємо неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації та конкретизації. Прізвиська як предмет вивчення ономастики є відображенням особливостей певного діалекту, способу життя сільської громади, менталітету та культури українців.

Прізвисько – це додаткове, варіативне, зазвичай негативно, рідше – позитивно забарвлене ім'я людини, яке функціонує

переважно в сільській місцевості [2, с. 256]. Це неофіційне найменування, що виникло на основі її відмінності від інших людей, бажання оточення дати влучнішу (ніж ім'я та прізвище) характеристику особи.

Вивчення особливостей прізвиць однієї із середньополіських говірок Олевського району Житомирської області дає змогу не лише краще зрозуміти діалектні особливості мови, а також поглибити знання з української етимології, лексикології та словотвору. Прізвиська віддзеркалюють національний світогляд кожного народу, особливості буття, цінності та ідеали. Неофіційний антропонім не лише індивідуалізує та ідентифікує людину в певному середовищі (трудовий колектив, сільська громада), а й характеризує її, указує на місце в соціумі.

Вивчення українських прізвиць розпочалося з праць М. Сумцова, В. Охримовича, І. Франка, В. Ястребова, І. Крип'якевича, І. Сухомлина та ін. У сучасному мовознавстві наявна невелика кількість наукових праць, у яких досліджено, класифіковано та вивчено природу прізвиць; відсутні комплексні й системні, зокрема монографічні, дослідження. В ономастиці відомі дослідження І. Сухомлина, М. Худаша, П. Чучки, у яких провідним є історичний аспект вивчення прізвиць, питання їхнього походження та становлення. Деякі українські мовознавці досліджували регіональне поширення прізвиць: Н. Шульська (Західне Полісся), О. Антонюк (Донеччина), В. Чабаненко (Нижня Наддніпрянина), Н. Федотова (прізвиська Луганщини) та ін.

Мета статті – дослідити неофіційну антропонімію села Варварівка Олевського району Житомирської області. Об'єктом дослідження стали вмотивовані та невмотивовані прізвиська, які вже втратили властивість характеризувати носія в сучасних умовах, оскільки були дані ще предкам. У наших матеріалах переважають вмотивовані прізвиська, оскільки інформація зібрана від самих іменованих та іменовувачів.

Мотиваційному аспекту класифікації прізвиць значну увагу приділяли ще з ХІХ ст. й упродовж усього ХХ ст. (І. Франко, М. Сумцов, М. Худаш, М. Тимінський, О. Антонюк та ін.). В. Охримович класифікував прізвиська за п'ятьма системами називання: 1) системою материнською; 2) системою родовою;

3) системою батьківською; 4) системою ґрунтовою (від тої особи, на ґрунті якого проживає пристай (чи приймач); 5) системою індивідуальною [3, с. 304–306].

Сучасні дослідники схиляються до багатоаспектних класифікацій. Н. Шульська зазначає: «Уважаємо, що при класифікуванні неофіційних іменувань важливо враховувати їхню внутрішню форму або мотивованість, сферу поширення, спосіб творення, структуру, конотацію, темпоральність, локативність» [7, с. 32]. На основі мотиваційних ознак і функціонального призначення вона подає ієрархічне структурування західнополіських прізвиць за мотиваційними групами, підгрупами, рядами. Дослідниця виділяє 9 мотиваційних груп: вуличні особові найменування, похідні від антропонімів; неофіційні назви осіб, що характеризують їхню зовнішність; прізвиська за внутрішніми особливостями денотатів; найменування за специфікою мовлення носіїв; прізвиська, що свідчать про вид заняття чи професію людей; неофіційні найменування за територіальною належністю; прізвиська, що відображають випадок чи незвичайну подію в житті людини; полімотиваційні прізвиська; прізвиська з утраченою мотивацією [7].

Зафіксовані в говірці с. Варварівка Олевського району прізвиська класифікуємо за згаданими вище критеріями, які відображають позитивну чи негативну експресивно-емоційну оцінку носія. У відапелятивних прізвиських відбилась творчість народу, його дотепність і образність. Неофіційні найменування давали як окремії особі, так і певному колективові.

Відапелятивні прізвиська мотивовані особовими та неособовими назвами. Мотивовані неособовими назвами, поділено на такі групи, як іменування за зовнішніми ознаками носія; співвідносні з назвами за видом діяльності носія; за особливостями мовлення; співвідносні з назвами осіб за соціальним становищем, назвами вчинків, пригод, національною належністю.

Для утворення прізвиць за зовнішніми ознаками широко використовуються експресивні засоби мови: метонімія, алегорія, гіпербола, метафора, іронія. Саме експресивність значною мірою спричиняє те, що більшість прізвиць цього розряду є образливими для їх носіїв [7, с. 264].

У селі Варварівка переважають іменування за зовнішніми ознаками носія: *Гуляй Нога* – прізвисько кульгавого чоловіка; *Бульдо* – прізвисько песимістично налаштованої людини; *Циганка* – жінка, що ззовні схожа на ромів; *Безвуха* – прізвисько жінки із зовнішніми вадами тіла; *Сова* – прізвисько людини, яка має великі очі, надає перевагу нічним роботам; *Плескатий* – чоловік з незвичною формою голови; *Лялька* – вродлива жінка; *Белий* – чоловік із світлим кольором волосся; *Гусак* – прізвисько людини, яка любить чепуритися; *Чита* – прізвисько жінки, яка ззовні нагадує мавпочку; *Тичка*, *Довгий*, *Шпала* – прізвиська, що характеризують високий зріст людини; *Чоботиха* – людина невеликого зросту; *Пушкін* – чоловік із кучерявим волоссям; *Колобок* – чоловік низького зросту з надмірною вагою, якого односельці порівнюють із казковим героєм.

Найменування за зовнішньою ознакою є досить численною групою серед додаткових найменувань мешканців. Творці прізвиськ звертають увагу насамперед на статуру людини (повний чи худий), її зріст, обличчя, схожість із певними тваринами, птахами чи комахами, дефекти у структурі тіла тощо. Людина частіше помічає негативне в зовнішньому вигляді, поведінці осіб, ніж позитивне.

Другу позицію посідають прізвиська, співвідносні з назвами за видом діяльності носія: *Афганець* – чоловік, який пройшов війну в Афганістані; *Бандур* – прізвисько, яке чоловік отримав від пращурів за видом діяльності його сім'ї; *Кравець* – чоловік, який шиє одяг, прізвисько походить від давнього заняття його родини; *Кухар* – прізвисько чоловіка, який виконував обов'язки кухаря в армії; *Фізик* – чоловік, який викладає уроки фізики у школі; *Гамарник* – прізвисько чоловіка, предки якого працювали в кузні гамаром (тяжким молотом); *Садуха* – прізвисько людини, яка працює в лісгоспі на посадці дерев; *Масон* – прізвисько чоловіка за видом діяльності його предків; *Пчелодери* – прізвисько шахраїв, які крали мед із чужих вуликів; *Печкури* – люди, які ловлять і продають дрібну свіжу річкову рибу; *Мер* – прізвисько чоловіка, який у минулому обіймав посаду мера; *Партійний* – чоловік, який має належність до певної партії; *Заготовачка* – жінка, яка працювала заготівельником; *Василь Краз* – прізвисько чоловіка, який працював водієм КраЗа; *Дятел* – прізвисько, яке

односельчани дали столяреві за особливості професії; *Вітя Поп* – прізвисько чоловіка, який вів записи актів громадянського стану при сільраді; *Коля-музикант* – прізвисько чоловіка, який має музичну освіту й грає на музичних інструментах на святкових заходах; *Бригадірша* – жінка, яка була бригадиром у колгоспі; *Дір'юша* – прізвисько людини за колишньою керівною посадою; *Салабон* – молода особа, залучена в тяжку працю; *Кошель* – прізвисько людини, яка працює в полі із сільськогосподарським знаряддям – самоплетеним кошиком; *Засць* – прізвисько чоловіка, який займається мисливством, швидко бігає. *Карась* – чоловік-рибалка; *Пропан* – чоловік, який працював на газоскладі.

Прізвиська цієї групи зазвичай виникають як найменування особи за тим предметом, із яким вона має справу, а також за назвою професії або місцем проходження строкової служби. Вони є необразливими назвами осіб, які вживаються при особистому спілкуванні з ними.

Значний пласт становлять прізвиська за особливостями мовлення носія. Зазначені іменування є «оригінальним індивідуалізуючим засобом» [4, с. 270]. П. Чучка серед таких прізвиськ виділяє ті, які підкреслюють різні дефекти мовлення, акцентують на словах-паразитах, на недоречно вимовлених словах.

Мешканці села Варварівка дають прізвиська людям, які заїкаються, коли розмовляють, чи мають якісь інші вади мовлення. Відомі такі прізвиська: *Ко-коля* – чоловік, який так називав заїкаючись своє ім'я, для спрощення, почали називати *Кока*; *А-Юра* – прізвисько чоловіка, який заїкається з дитинства, уживаючи майже до кожної лексеми приставний «А»; *Петрусь* – прізвисько чоловіка, який не міг ще з дитячих років правильно вимовляти всі звуки; *Дрозд* – прізвисько людини, яка швидко говорить; *Шкрабчиха* – прізвисько жінки, яка має нечітку вимову слів, говір нагадує шкребет; *Глухий* – прізвисько людини, яка має слухові вади; *Баняк Юра* – чоловік, який у дитинстві весь посуд називав баняками (горшками).

Водночас фіксуємо прізвиська, в основі яких лежать особливості їхнього словникового запасу, використання лексики в мовленні (надмірна або недостатня, обмежена): *Льона* – чоловік, який вживав багато нецензурної лексики (Про нього односельці

говорять: «Він не говорить, а просто ляпає»); *Ротайка* – жінка, яка має гучний високий голос, говорить безперестанку; *Немец* – прізвисько чоловіка, який постійно відмовчується серед оточення.

Прізвиська, мотивовані вчинками, пригодами носія, характеризуються такими ознаками, як: okazіональність, випадковість, нестандартність певної одиничної життєвої ситуації [1, с. 25]. Особливістю іменувань цієї групи є те, що в їх основі – реальні вчинки, пригоди з життя людини. Зафіксовано такі прізвиська цієї групи: *Беженка* – прізвисько людини, чиї родичі колись прийшли в село в пошуках кращого життя; *Бейко* – прізвисько чоловіка, чиє улюблене заняття – битися з кимось; *Зек* – чоловік, який відбув термін ув'язнення; *Красива бабушка* – прізвисько, яке жінка дала сама собі при зустрічі з онуками.

До вказаного розряду прізвиськ зараховуємо іменування, які з'явилися внаслідок називання носія його родичами: *Бог* – прізвисько дитини від його матері «О Боже, який гарний»; *Хацкель* – мати назвала так свого сина; *Кацан* – чоловік, який уживає російськомовну лексику у своєму мовленні.

Прізвиська, співвідносні з назвами осіб за соціальним становищем, характеризують носія за його майновим статком (*Мазя, Буржуй*), конфесійною належністю (*Бабтист, Святий*), належністю до політичного угруповання (*Комуніст, Партійний, Ленін*). У групі прізвиськ, які вказують на місце іменованого серед неродинних членів певного колективу, виявлено такі, що перенесені з кличок тварин (*Рябчик, Бровко, Зорька*).

У досліджуваному матеріалі серед відетнонімних прізвиськ виділяємо іменування за національною ознакою (*Молдаванка, Немец, Поляк, Циганка*) та належністю до певної етнографічної групи (*Бойко, Западник*).

В окрему групу виділяємо невмотивовані прізвиська, мотиви виникнення яких уже давно забулися: *Громазіха, Шурумбайка, Тішка, Пайка, Брикуни, Піня, Могус, Ліжба, Мотька, Козби, Єрета, Шуня, Розруха* та ін.

Мотиваційні узагальнення засвідчують, що масив аналізованих прізвиськ поділяється на вмотивовані, внутрішня форма яких прозора або вказується респондентами на етапі збору матеріалу. Умовно невмотивовані потребують семантичного й

етимологічного аналізу або ж є етимологічно непрозорими. Водночас відзначаємо прізвиська, мотивовані кількома ознаками.

Отже, палітра неофіційних антропонімів досліджуваної говірки засвідчує реалізацію всього діапазону мотиваційних та словотвірних ознак, характерних для інших регіонів України. Зафіксовані прізвиська допомагають зрозуміти діалектні особливості мови, а також поглибити знання з української етимології, лексикології та словотвору, адже вони віддзеркалюють національний світогляд кожного народу.

Література

1. Антонюк О. В. Про два підходи до вивчення семантики прізвиська. *Філологічні трактати : науковий журнал*. 2010. Т. 2. № 2. С. 5–12.
2. Огієнко І. Словник особових імен у літературній українській формі. *Рідна мова*. 1935. № 7. С. 294–299.
3. Охримович В. М. Знадоба до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. *Вісник літератури, історії і фольклору «Життя і слово»*. Львів, 1895. Т. III. С. 302–307.
4. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2008. 20 с.
5. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : у 2-х кн. Запоріжжя, 2005.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: дис. ... д-ра філол. наук. Ужгород, 1969. 987 с.
7. Шульська Н. Неофіційна антропонімія Західного Полісся: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2011. 20 с.

УДК 811.161.2'04:81'373.612

Бондаренко Олександр

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ НАЛЕЖНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОЧАТКУ XVIII ст. (на матеріалі «Щоденника» П. Апостола)

У статті з'ясовано засоби номінації етнічної ідентифікації особи. Доведено, що автор використовував переважно непряму номінацію, основним репрезентантом якої є відтопонімні прикметники.

Ключові слова: ідентифікація, семантика, атрибутив, відтопонімний прикметник.

The article explores how to identify a person's ethnic identity nomination. It is proved that the author used a predominantly indirect nomination, the main representative of which are adjectives formed from place names.

Key words: *identification, semantics, attribute, adjective formed from place name.*

Кожне слово ховає в собі багато таємниць. Це справді так, адже ми тільки гіпотетично говоримо про його появу, розвиток його семантичної структури в часі і просторі. Сьогодні дозволяє зробити своєрідну світліну української мови, вербалізацію якої знаходимо в сучасних тлумачних словниках. Власне, вони залишаються кодифікаторами трансформацій у семантичній структурі лексеми. Цей факт важливий для дослідників історії мови, тому що змушує їх завжди критично ставитися до історичних лексикографічних праць, укладачі яких, хоч і проробили титанічну роботу, все ж не були сучасниками авторів розписаних ними пам'яток. Хронологічно різна мовна картина світу лексикографів та авторів пам'яток накладає відбиток на правильне прочитання контексту, розуміння і, відповідно, тлумачення семантики того чи того слова. Це дає своєрідний бонус дослідникам, які можуть допомогти лексикографам як у поповненні джерельної бази (погодьмося, що жодна історична лексикографічна праця не створена на повному арсеналі пам'яток того чи того періоду), так і в уточненні семантики слова (нова пам'ятка – новий мовний світ).

Актуалізація наукових студій з позицій антропологічного підходу покликана якщо не повністю, то значною мірою усунути цю прогалину і для історичної лексикології, однак вимагає від дослідника високого рівня енциклопедичності, бо необхідно враховувати і хронос, і топос, і соціум, і его та ін. Зрозуміло, що словниковий запас літописця і звичайного писаря гродського суду значно різнився, як і генерального хорунжого та простого козака (йдеться про час, коли козацька старшина станово відокремилася від звичайного козацтва і могла дозволити собі навчання дітей за кордоном). У поле нашого зору потрапив «Щоденник» Петра Апостола, сина гетьмана Данила Апостола. Як зазначає О. Лазаревський, усі записи П. Апостол зробив французькою мовою (ДПА, с. 101), тому досліджувана пам'ятка – це переклад кінця ХІХ ст., що мав на меті зробити «Щоденник» доступним

широкому загалу. Це додатково свідчить про вже дещо трансформовану мовну картину світу, але і змушує задуматися над тим, чи було достатньо лексичних засобів у французькій мові початку XVIII ст. для передачі реалій тогочасного українського життя. Такі моменти часті у «Щоденнику». Спостерігаємо, що в таких випадках О. Лазаревський залишав біля незрозумілих слів чи словосполучень французький відповідник, напр. *человѣкъ книжный (l'homme d'étude)* (ДПА, с. 107), де атрибутив, очевидно, реалізував семантику «грамотний; який здобув освіту». Нашу увагу привернули особливості вербалізації етнічної належності людини, оскільки різний рівень енциклопедичності автора, перекладача і читача по-різному проєктує сприйняття слова з його позатекстовими конотаціями.

В україністиці етнонімам присвячено низку досліджень, у яких з'ясовано різні аспекти їх функціонування (І. Гороф'янюк, Ж. Масюк, Н. Романишин, О. Сколоздра-Шепітко та ін.). І це зрозуміло, бо етноніми впливають на формування етнічної свідомості людей і слугують головним засобом етнічної самоідентифікації: «Наявність назви свідчить про усвідомлення членами етнічної спільності своєї єдності і відмінності від інших подібних спільнот. Без етноніма не існує жодна нація, жодне плем'я, оскільки, крім чисто зовнішнього розрізнявального фактора, він несе і важливе смислове навантаження. Він відображає походження народу, його етнічні зв'язки, середовище проживання і характер етнічної спільності, її цінності» [4, с. 62]. Дослідники секції історії української мови Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру теж намагаються заповнити «діахронну» лакуну цієї проблеми. Зокрема, І. Височанська, В. Денисюк простежили специфіку побутування етнонімів у творах історіографічного жанру [1], О. Денисюк, В. Денисюк – у текстах українських інтермедій XVII ст. [3]. Пропонована розвідка продовжує цикл таких досліджень.

Зауважимо, що єдність етнічної спільності проявляється в її відношенні до інших етнічних груп. Усвідомлення наявності інших етносів і формування ставлення до них лаконічно окреслив Л. Гумільов: «Етнічні відмінності не мисляться, а відчуюються за принципом: це ми, а всі інші – інші» [2].

Історично сформоване вираження етнічної належності вербалізують переважно іменники. Ця традиційна думка, однак, вимагає перегляду, оскільки в слові можна виокремити ближню і дальню семантику, послуговування якою детерміноване саме рівнем енциклопедичності людини. Незаперечний факт володіння й оперування особистістю різними знаннями дозволяє вербальні засоби етнічної ідентифікації класифікувати на прямі (безпосередні), якими є зазвичай субстантиви, та непрямі (опосередковані), до яких зараховуємо антропоніми та слова інших лексико-граматичних класів.

Записи українця французькою мовою можна розглядати крізь призму позамовних (через причетність батька, миргородського полковника Д. Апостола до «справи Мазепи» П. Апостола примусово забрали до Петербурга, де він отримав добру освіту, зокрема став поліглотом (вивчив латинську, французьку, німецьку, італійську, польську мови). Використання французької мови зумовлено, припускаємо, побоюванням за себе через зміст записів) та мовних (зміна мовного коду вимагала добору відповідних, передусім лексичних, засобів) чинників, що в сукупності може наблизити нас до розуміння етнічної свідомості Петра Даниловича Апостола.

Зрозуміло, що вибір тих чи тих етнонімів продиктований жанровою специфікою та завданнями, поставленими автором. У «Щоденнику» П. Апостол фіксував події, безпосереднім учасником яких був, а відтак знав усіх. Це пояснює факт вибору засобів вербалізації етнічної належності осіб, згаданих у записах. Метод суцільної вибірки засвідчив, що П. Апостол спорадично послуговувався прямими засобами для номінації етнічної належності особи, напр.: *Былъ у Mr Mathieu, гдѣ договорилсѣ съ однимъ французомъ, чтобы онъ сдѣлалъ мнѣ барометръ за 3 р. 10 к.* (ДПА, с. 125); *Одинъ еврей принесъ мнѣ письмо отъ моего тестя* (ДПА, с. 132).

Натомість активність виявляють непрямі, репрезентовані переважно відтопонімними прикметниками, що були складовою атрибутивно-субстантивних сполучень. Згаданий вище засіб – антропоніми – не завжди дозволяє точно ідентифікувати особу за національністю, однак значною мірою кваліфікує її як чужинця,

напр.: *генераль Вейсбахъ* (ДПА, с. 117); *г. Ашемъ* (ДПА, с. 124); *генерала Брюса* (ДПА, с. 124); *Потомъ постѣтилъ меня М-г Mathieu* (ДПА, с. 125); *Капитанъ Штоффель* (ДПА, с. 133); *М-г Lucas и обѣдалъ съ нами* (ДПА, с. 133); *капитану Альтенбургу* (ДПА, с. 137); *подполковникомъ Брюномъ* (ДПА, с. 137) та ін. Необхідно враховувати те, що в тогочасній Російській державі були на службі представники інших народів, що частково стирало ефект чужинства. Зауважимо, що на початку XVIII ст. не було моди на закордонні імена. Представник східнослов'янських етносів міг отримати неслов'янське ім'я тільки за умови, коли один із батьків, зазвичай батько, був іноземцем. Частково допомагають указати на етнічність і словотвірні форманти, зокрема суфікс **-енк-**о значною мірою засвідчує належність особи до української нації (*Солодушенку* (ДПА, с. 127); *Ханенко* (ДПА, с. 131) та ін.), **-ов**, **-ин** – російської (*Мамоновъ* (ДПА, с. 124); *Головинъ* (ДПА, с. 128) та ін.), **-ич** – білоруської (*Саковича* (ДПА, с. 111); (*Валькевичъ* (ДПА, с. 124) та ін.), **-ськ-**ий – польської (*Скоронадскій* (ДПА, с. 107); *старосты Здзѣтовскаго* (*starosta Zdzietowski*), *старосты Морецкаго* (*Morecki*), *старосты Любошицкаго* (*Lubossycki*), *старосты Душинскаго* (*Dussynski*) (ДПА, с. 136) та ін.). У цьому разі можемо говорити про поширення моди на прізвища, що проявилось в тенденції до перейменування себе за допомогою додавання суфікса **-ов** чи **-ськ**, хоч значна частина української старшини вже встигла таким чином ошляхтитися впродовж XVII ст. Характерність / нехарактерність імені чи прізвища українській чи російській антропонімній системі початку XVIII ст. є одним із критеріїв етноідентифікувати особу як свого / чужого.

«Топонімний» критерій у «Щоденнику» є основним вербальним засобом вираження етнічної належності. Тут необхідно виокремити чотири групи, різні за ступенем етноідентифікації. До *першої* зараховуємо відтопонімні прикметники, утворені від назв країн. Такі атрибутиви дещо меншою мірою, ніж етноніми, виконують функцію етноідентифікації особи, напр.: *О. Романъ когда то былъ въ службѣ французскаго короля въ чинѣ подполковника* (ДПА, с. 109); *онъ говорилъ ему, что польскій король вытираль (le si?) великому князю литовскому*

(ДПА, с. 110); *Онъ говоритъ, что въ Венгріи только одинъ православный монастырь, основанный старинными **сербскими** деспотами, которые поддерживали хорошія отношенія съ **венгерскими** королями путемъ взаимныхъ браковъ* (ДПА, с. 113); *На этомъ парадномъ ученіи присутствовали также царевичъ **грузинскій*** (ДПА, с. 124); *Былъ у **англійскаго** купца Dicker'a* (ДПА, с. 148); *Обѣдаль у **валашаскихъ** князей* (ДПА, с. 151); *Былъ въ гостяхъ у **молдавскихъ** князей* (ДПА, с. 152); *Мнѣ сдѣлали визитъ **валашскій** князь, Mathieu и Ирвиковскій* (ДПА, с. 154); *Меня пригласили перевести письмо **прусскаго** короля, письмо Видебанта и изложение причинъ ареста **курляндскихъ** депутатов* (ДПА, с. 154); *Герцогъ **Голитинскій** уѣхалъ въ свои владѣнія* (ДПА, с. 155). Контекстуальне оточення дозволяє стверджувати, що атрибутив *русский* ужито зі значенням «український»: *Сборщикъ, **русскій** купецъ изъ Нѣжина, Максимъ Алексѣевъ сынъ, угостилъ меня свѣжей рыбой* (ДПА, с. 109). Уважати це помилкою перекладача не варто, оскільки цей ад'єктив у староукраїнський період мав кілька графічних варіантів (*роуский, рускій, руський, русьскій*), один із яких удало припасувала собі Московія.

До другої групи зараховуємо відтопонімні прикметники, утворені від назв тогочасних столиць, країв. Етнічна ідентифікація особи таким засобом активізувалася внаслідок поширення освіти та різних міждержавних контактів (як суспільно-політичних, так і торговельних). Атрибутиви виконували функцію додаткового проміжного фрейму, що впорядковував логічний мисленневий ланцюжок, кінцевим результатом якого ставало розуміння, про представника якого етносу йдеться, напр.: *Отправилъ письма къ генералу Вейсбаху и къ своему отцу съ **кіевскимъ** курьеромъ* (ДПА, с. 152); *Мнѣ дали перевести: 1) письмо **виленскаго** епископа; 2) меморіаль **виленскаго** каноника; 3) дипломъ на основаніе церкви въ Горкахъ* (ДПА, с. 153).

До третьої групи зараховуємо відтопонімні прикметники, утворені від назв великих чи середніх міст і містечок. Такі атрибутиви вимагають складніших мисленневих операцій, однак периферійно дозволяють етноідентифікувати особу, напр.: *войта почепскаго* (ДПА, с. 111); *черниговскими учениками* (ДПА, с. 111);

харьковського полковника (ДПА, с. 112); лубенському полковнику (ДПА, с. 112); сорочинецького сотника (ДПА, с. 115); новгородському архієпископу (ДПА, с. 126); глуховського сотника (ДПА, с. 135); изюмській полковникъ (ДПА, с. 137).

До четвертої групи зараховуємо утворені від назв сіл відтопонімні прикметники чи співвідносні з ними прийменниково-іменникові конструкції. Таким утворенням властивий найменший ступінь міжетнічної ідентифікації, оскільки вони слугують для місцевої, регіональної ідентифікації в межах країни. Ця група структурно найбільш строката: 1) атрибутивні сполучення (*черевковськіє крестьяне* (ДПА, с. 114)); 2) безприйменникові конструкції з топонімом у формі Р. в. (*крестьянами Поповки* (ДПА, с. 114)); 3) прийменникові конструкції з топонімом у формі Р. в. (*Крестьяне изъ Черевковъ* (ДПА, с. 114); *Крестьянинъ изъ Поповки* (ДПА, с. 114)).

Отже, аналізований «Щоденник» доводить, що П. Апостол різною мірою послуговувався мовними засобами для етнічної ідентифікації особи. Пряму номінацію автор використав спорадично, надаючи перевагу непрямій, що детерміновано позамовними чинниками. Одиниці непрямой номінації виконують, крім синтаксично атрибутивної, номінативну функцію, становлячи в цьому аспекті семантичне ядро словосполучення.

Література

1. Височанська І., Денисюк В. В. Етноніми у складі лексики на позначення сторін у міждержавних відносинах. *Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру* : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів / відп. ред. Т. М. Тищенко. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. Вип. 4. С. 60–62.

2. Гумилёв Л. Н. Историко-философские сочинения князя Н. С. Трубецкого (заметки последнего евразийца). URL: <https://www.litmir.me/br/?b=283257&p=1>.

3. Денисюк О., Денисюк В. В. Функціонування етнонімів в українських інтермедіях XVII ст. *Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру* : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів / відп. ред. Т. М. Тищенко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. Вип. 6. С. 33–36.

4. Файзуллин Ф. С. Этническое сознание и факторы его формирования. *Вестник академии наук Республики Башкирия*. 2013. Т. 18. № 3. С. 58–65. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskoe-samosoznanie-i-factory-ego-formirovaniya/viewer>.

Умовні скорочення

ДПА – А. Л. Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.). *Киевская старина*. 1895. Т. 50. № 7/8. Отд. 2. С. 100–155.

КУЛЬТУРА МОВИ СУЧАСНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

У статті досліджено нове явище сучасної лінгвістики – інтернет-дискурс. Проаналізовано особливості функціонування сучасної української мови в мережевій комунікації; описано зміни, що відбуваються в мовленні під впливом електронного спілкування; акцентовано увагу на проблемі збереження культури мови, її ідентичності та чистоти.

Ключові слова: інтернет-дискурс, культура мови, мережева комунікація.

The article explores the new phenomenon of modern linguistics - Internet discourse. The peculiarities of modern Ukrainian language functioning in network communication are analyzed; describes changes that occur in broadcasting under the influence of electronic communication; attention is paid to the problem of preserving the culture of language, its identity and purity.

Key words: Internet discourse, language culture, network communication.

У наш час інтернет перетворився на потужний засіб спілкування, що знімає будь-які бар'єри та посідає важливе місце в житті кожної людини й функціонуванні сучасного суспільства загалом. На цьому етапі досліджуємо нове лінгвістичне явище – інтернет-дискурс, що входить до сфери вивчення новочасного напрямку – інтернет-лінгвістики. Мережева комунікація, що має ознаки усної, проектується в письмову форму, результатом чого стає поява справжнього усно-писемного типу висловлювання з властивою тільки йому специфікою, позначеною на різних рівнях мовної системи. Зміни, зумовлені необхідністю підлаштувати динамічну мовну структуру під нову реальність, часто призводять до появи в ній деструктивних тенденцій, анормативних елементів, аграматичних структур. Тому постає проблема підтримки культури мови в електронному спілкуванні.

Інтернет спричинив появу нових форм та видів спілкування. Соціальні мережі, чати, блоги, веб-форуми досить потужно впливають на розвиток сучасної української мови. Інтернет-дискурс – це складне й неоднозначне явище, що поєднує в собі різні функціональні стилі та форми мовлення. Такий стан

породжує велику кількість проблемних питань, створюючи базу для лінгвістичних студій.

Мета статті – аналіз особливостей функціонування української мови в сучасному інтернет-дискурсі в контексті збереження мовної культури, чистоти й ідентичності. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дослідити лінгвальну специфіку мережевої комунікації; зафіксувати поширені помилки в молодіжному віртуальному спілкуванні; обґрунтувати проблему культури мови в інтернет-просторі.

У віртуальному просторі формується специфічна культура. Позамовні процеси відбиваються на внутрішній структурі мови. Необхідність повноцінного мережевого спілкування призводить до інтенсифікації процесів у мові, які охоплюють одиниці різних її рівнів. Зміни позначаються не тільки на лексичній системі, але й стосуються словотвору, морфології, синтаксису, пунктуації, стилістики та графіки. Особливістю інтернет-мови є велике розмаїття її відтінків, у чому віддзеркалюється психологія віртуальної особистості. Характерною є гра слів, мовна експресія, незвичні поєднання стилів.

Як зазначають дослідники, на лексичному рівні в електронному спілкуванні спостерігаємо своєрідний вибух «народної мовотворчості» [3, с. 659]. У молодіжній комунікації в соціальних мережах активно використовують просторіччя, сленгові вислови, жаргонізми: «Я знаю того чувака, можеш додати його в друзі», «Скинула тобі нове відео. Подивись бо дуууже круте!», «Тобі вже прийшла стипуха???»; макаронізми: «Ось така виходить сітуейшин», «Знайшов нову джоб?», «Піпл, допоможіть з домашкою, пліз!», «Хай, як справи?», «Сеньк ю верімач».

Характерним явищем постають інтернет-неологізми, які мають тенденцію переходити до слів загального вжитку. Окрім того, вони стають модними. Наприклад, слово «лайк» абстрагувалося від інтернет-тематики й використовується в розмовній мові.

У соціальних мережах часто помітні порушення лексичних норм: «Увага! Попросили **об'явити**, що пари сьогодні не буде», «Добався до неї в друзі», «Дякую **всих**, хто привітав мене сьогодні з ДН!». Лексичні помилки є наслідком впливу споріднених мов, некоректного використання синонімів та омонімів.

Джерелами виникнення нових лексем в інтернетному мовленні є словотвірні процеси. Їх проходження має свої особливості. Зазвичай в основі лежить запозичення англomовного кореня або його калькування. Характерною є тенденція у виборі словотворчих засобів, притаманних просторіччю (*онлайнoвий, коннектітися*). Серед поширених способів виділяємо суфіксацію, префіксацію, словоскладання тощо. Лексеми творяться усіченням основ (*дяки, бро, інет, адмін, інфа, комп, норм, ок*), скороченням словосполучень (*ICQ – я шукаю тебе*). Поширений метод – запозичення (*френд, юзер, лайк*).

Особливо притаманна аббревіація, оскільки вона є економним засобом. У соціальних мережах спостерігаємо часте використання аббревіатур. Найпоширеніші з них такі: «ОМГ (англ. OMG – «OhmyGod») – уживається замість «О Боже» з експресивною метою: «ОМГ, подивись на ці фотки!»; ЛОЛ (англ. LOL – «Laughingoutloud») – має значення «дуже смішно».

Серед суфіксів продуктивним є **-ер**. Він використовується, коли потрібно назвати особу чи пристрій за видом їхньої діяльності (*спаммер, мейлер*). Конструкція із суфіксом **-к-** також популярна в мові інтернету (*листалка, дзвонилка*): «Поспілкуємось через **вебку**».

Помічаємо специфічне явище уподібнення форми запозиченого слова до вже наявного в мові. Наприклад, запозичене з англійської слово «е-мейл (мейл)» фіксуємо в українськомовних чатах у видозміненому стані – «мило»: «Скинь мені все це на мило. Чекаю».

Для особливої форми спілкування в мережі Інтернет характерне письмове фіксування рис розмовної фонетики мовців (*тікі, токо, щас, зара, заре, пасіба, ваще, не, шо*). Графічне оформлення деяких слів настільки наближається до звукового, що стає схожим на транскрипцію (*нічьо, всьо, не мона, скіки*). Отже, принцип «пишу те, що чую» наближається до норми в інтернет-комунікації.

Водночас активно використовуються такі інтонаційні засоби вираження, як великі літери, розтягнення голосних на позначення наголосів чи посилення емоційності (*АААааУУУууу!!! Чому так довго не відповідаєш??*).

Можемо констатувати, що мова, проектуючись в інтернет-спілкування, певною мірою спрощується, пунктуація майже

зникає, орфографія не завжди береться до уваги, а особливо порушуються морфологічні норми: неналежне використання роду, числа, відмінка іменників: «*Зустрінемося в п'ять годин*», замість «*о п'ятій годині*». Також відзначаємо неправильне утворення ступенів порівняння прикметників: «*Це був самий кращий день в моєму житті!*» та прислівників «*Більш зручніше написати мені у Viber*»; некоректне вживання числівників: «*Я замовив телефон на триста шістьдесять гривень дорожче*». Часто порушуються норми відмінкових форм займенників: «*Я бачив неї*» або «*Завтра прийду до його*», дієслівних форм: «*Вона зробе скрін*».

Синтаксичні особливості віртуального спілкування марковані спрощеними лаконічними конструкціями. Це зумовлено інтенцією максимально стиснути зміст інформації. Ю. Маковецька-Гудзь зазначає, що користувачі соціальних мереж надають перевагу простим, означено-особовим реченням [3, с. 661]. Наприклад, «*Напишу завтра*», «*Уже вибігаю*».

С. Чемеркін стверджує, що «в інтернет-комунікації в режимі реального часу надзвичайно активно послуговуються словами-реченнями» (*Знаю. Була. Ясно*). Найпопулярнішим словом-реченням у мережі є «*ок*» (укр. – *добре*) [4, с. 30].

В електронному спілкуванні яскраво виражено відхилення від пунктуаційних норм. Пунктуація в повідомленнях соціальних мереж відмінна від її загально визнаного варіанту, уживається в дещо інших значеннях. У соціальних мережах користувачі часто нехтують функцією крапки на позначення завершеної думки. Тоді виникають труднощі в розумінні повідомлення: «*Не зможу вийти не виходить дописати роботу не встигаю*».

Три крапки ставлять, коли людина не знає, що відповісти:

– *На екскурсію не поїду.*

– *Чому?*

– *Не бачу сенсу.*

– ...

Три крапки можуть виражати певні недомовленості, замовчування.

Невід'ємним пунктуаційним елементом листування є знак питання, що потребує неодмінної реакції співрозмовника. Комуніканти активно використовують редуплікацію «?». Чим

більше знаків питання в повідомленні, тим швидше людина бажає отримати відповідь:

– *Сьогодні сталася прикра подія...*

– *ОМГ, що?*

– *Це стосується і тебе також...*

– *??????????*

Подібні запити дають змогу передати емоційний стан співрозмовників. Кілька «?» створює ефект особливого зацікавлення.

Помічаємо також множинне проставляння знаків оклику в повідомленнях, що свідчить про прагнення людини привернути увагу: *«Давай скоріше!!! Усі одного тебе чекають!!!!!!»*. Бачимо, що декілька «!» передають підвищений тон. Кількість застосованих знаків «?» та «!» показують міру почуттів та емоцій мовця. Інші розділові знаки (дві крапки, крапка з комою або тире) функціонують обмежено в діалогах соціальних мереж. Загалом такий стан використання пунктуаційних засобів може призвести до безграмотності молоді.

Для здійснення ефекту усного діалогу співрозмовники вдаються до звуконаслідувальних форм: *«гу-гу»*, *«хі-хі»*, *«ахах»*, *«угу»*, *«ммм»*.

Уживання скорочень зумовлено принципом економії часу. Активно послуговуються як українськими, так і запозиченими скороченнями: *нзн* (замість «не знаю»), *плз* (англ. please) – «будь ласка», *з ДН* («з Днем народження») тощо.

Ефект усного мовлення досягається методом акцентування на слові, реченні за допомогою великих літер (*«Скинь, БУДЬ ЛАСКА, необхідні матеріали»*), розрядки (*«Уже пара почалась... Ш В И Д Ш Е !!!»*).

На стилістичному рівні спостерігаємо відродження епістолярного жанру, його розширення завдяки набуттю нових рис, основна з яких – наближення електронного тексту до розмовної мови, створення ефекту присутності, усного діалогу, а також максимальна лаконічність мовних засобів. У мережевому спілкуванні розмовний стиль зазнає трансформації усталених форм.

Виникає суперечлива ситуація: з одного боку, інтернет-простір – це середовище для інтенсивного розвитку мови, у якому віддзеркалені тенденції суспільного прогресу, а з іншого, через

неконтрольованість чистоти та правильності мовлення, фіксуємо велику кількість деструктивних елементів такого лінгвістичного поступу. Низький рівень культури в мережевій комунікації призводить до вживання обсценної лексики, ненормативних одиниць, тотальної деградації літературної мови.

Використовувати емотикони (або т. зв. смайлики (від англ. «smile» – посмішка) мана в текстах повідомлень соціальних мереж або на форумах, але зовсім недоречно в діловому спілкуванні. За переконанням С. Чемеркіна, смайли виконують у віртуальній комунікації «функцію компенсації елементів паралінгвального спілкування» [4, с. 27]. За допомогою емотиконів можна виразити сміх, радість, здивування, жаль, сум. Емотикони допомагають передати ступінь емоційно-оцінних взаємовідносин комунікантів, а також сприяють пом'якшенню категоричності тверджень. Відзначаємо їх наявність майже в кожному повідомленні соціальних мереж:

–Привіт☺Підемо сьогодні у кіно? ;)

–Не можу... :-(

–Чому?

–Захворіла ☹

Вагомим компонентом культури мовлення у віртуальній комунікації постає орфографічна правильність оформлення текстів. У повідомленнях фіксуємо значну кількість некодифікованих мовних одиниць. Вони відображені не завжди адекватно, оскільки створюються за допомогою технічних пристроїв, у яких може не вистачати певних знаків. Через відсутність української розкладки або за умови користування українською з увімкненою російською абеткою спостерігаємо в словах помилки: «*тільки*» (*тільки*), «*е*» (*е*), «*ныколи*» (*ніколи*). Ненормовано позначають й інші графічні знаки, зокрема апостроф: «*бажаю здоров*я*» або «*коли з'явитьсяінет, відпиши*». Поширеним явищем в інтернет-мовленні є неадекватне вживання слів, написаних за допомогою англійської графіки: «*Що плануєш на weekend?*». Часто комуніканти нехтують правилами написання великої літери (не вживають її ні на початку речення, ні після крапки, ні у власних назвах): «*хай! передзвони каті, вона просила*».

Констатуємо деструкцію в оформленні повідомлень, що «перетворює лист у вільний потік свідомості» [2, с. 158].

Важливо, що елементи віртуального спілкування проєктуються в повсякдення. Ю. Маковецька-Гудзь констатує, що молодь від 15 до 25 років, яка щоденно веде бесіди в мережі Інтернет, виносить у безпосередню реальну комунікацію 80% мережевої лексики (*лайкнути, твітнути, зафрендити, фейк, троль, няшка*) [3, с. 661].

Отже, у сучасній комунікації надзвичайно важливо підтримувати мовну ідентичність та чистоту під час електронного спілкування, стежити за його культурою, уникати помилок, ураховувати норми етикету (нетикету). Звичайно, деякі елементи інтернет-жаргону мають право на існування, адже вони додають мові експресивності, неординарності, яскравості, але підхід до їх використання має бути критичним.

Література

1. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс – невід’ємна складова сучасної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 4 (70). С. 228–232.

2. Карпенко Є. Д. Вплив соціальних мереж на українську національно-мовну картину світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43 (2) С. 152–159. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43%282%29_25.

3. Маковецька-Гудзь Ю. А. Українська мова в соціальних мережах. URL : http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/77.pdf.

4. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

УДК 811.161.2’31

Булах Валерія

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ В РОМАНІ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «ТАМДЕВІН»

У статті йдеться про парцеляцію як засіб експресивного синтаксису. Обґрунтовано думку, що прийом парцеляції у досліджуваному романі полягає у виділенні найбільш значущих частин висловлювання, посилення інформативності тексту, відбиття різноманітних відтінків авторського ставлення до явищ, подій, процесів, осіб.

Ключові слова: парцельовані конструкції, парцелят, експресивний синтаксис.

Speech goes in the article about parcellation as a means of expressive syntax. It is substantiated the idea that the reception of parceling in the studied novel consists in the selection of the most significant parts of the utterance, enhancing the informative nature of the text, reflecting various shades of the author's attitude to the phenomena, events, processes, and persons.

Key words: *parceled constructs, parceled, expressive syntax.*

Парцельовані конструкції почали вивчати українські дослідники з 60-х років ХХ століття (П. Дудик, М. Каранська, П. Коструба, І. Петличний, І. Чередниченко та ін.) запропонував термін «приєднувально-видільні речення» як різновид таких конструкцій, утверджували, що це «видільні речення». У їхніх розвідках парцеляція ототожнювалась із приєднанням або розглядалася як частина широко розвинутої системи приєднання.

Уже у 80-90-ті роки стало діяти конкретне розмежування понять «парцеляція» та «приєднання». А. Загнітко вважає, що парцеляція – це мовленнєве членування єдиного системного цілого, а приєднання – це суто мовленнєве доповнення змісту речення [3, с. 306]. Учений розглядає парцеляцію як засіб експресивного синтаксису [4, с. 523]. Такої ж думки дотримується Л. Конюхова, яка стверджує, що явище парцеляції являє собою подачу речення у вигляді двох або кількох фраз із експресивною метою [6, с. 10]. Як стилістичне явище розглядає парцеляцію Л. Мацько, зазначаючи: це «прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення» [2, с. 369].

Парцеляція – це прийом експресивного синтаксису, який полягає у виокремленні деякої мовної структури із метою змістового виділення, динамізації, увиразнення, експресивізації певного фрагмента висловлення.

Високою частотністю функціонування в романі Галини Вдовиченко «Гамдєвін» відзначаються конструкції з парцельованими простими присудками, які мають певні особливості вираження експресії: акцентованою стає дія, посилюється таким чином реальність зображуваного. Наприклад: *Юнак, побачивши перед собою щось темне – теля чи пса – сповільнив енергійну ходу. Зупинився* (1, с. 6); *Сваримося весь час.*

Або **мовчимо** (1, с. 75); *Вже краще ресторанних відвідувачів забавляти, аніж у вогні згоріти. Чи зотліти в stodолі серед мотлоху* (1, с. 93). Як свідчать наведені приклади, парцельовані присудки можуть поєднуватися з базовими частинами за допомогою сурядних сполучників, які допомагають згладити різкість мовного розриву, сприяють ритміко-мелодійному вирівнюванню висловлювань. Парцеляція присудків передає динамічність подій, описаних у творі, напружений психологічний стан літературних героїв.

Активно парцелюються в досліджуваному творі й другорядні члени речення, з-поміж яких схильні до парцелювання однорідні та відокремлені члени речення. Особливою експресивністю вирізняються парцельовані однорідні члени речення, які утворюють градаційні ряди: *Сади обтяжені яблуками і сливами. Сині такі, повні і соковиті...* (1, с. 40); *Вирушаючи до вовків, я брав із собою лише свободу. Від усього. Від почуттів, прив'язаності, любові, дружби, слів, обов'язків...* (1, с. 184).

Підсиленою експресивністю відзначаються конструкції, у яких нанизуються парцеляти, різні за синтаксичними функціями: *Каву подаси в альтанку! У розенталівському сервізі. Біло-синьому* (1, с. 35); *Це було запрошення. Або виклик. Особисто мені* (1, с. 54); *На нього почали озиратися. Звідусіль. З прихованою іронією* (1, с. 16); *У дверях стояв він. Ні, не він. Ні, таки він! Без бороди, поголений, усміхнений* (1, с. 212). Парцеляція підвищує експресивну наголошеність кожного елемента висловлення, підсилює напруженість думки, сприяє створенню своєрідної ритмомелодики тексту.

На рівні складного речення парцеляція теж підпорядкована авторському інтонуванню й актуалізації відповідних смислів. Найактивніше парцелюються частини складносурядного речення, приєднані сполучником *проте*: *Слід було показати свої добрі наміри – і він привітався, помітно ворухнувши хвостом у дружньому жесті. Але хлопчина не зрозумів* (1, с. 5); *Старіючі верби художники малювали вже тисячі разів... А такими, може, лиш я їх побачила* (1, с. 34); *Мені страшенно, як у дитинстві, захотілося відгадати. Проте жоден варіант не підходив* (1, с. 40).

За допомогою виокремлення кожної предикативної частини складносурядних речень цього типу більш вагомої смислової значущості набуває остання частина.

У романі активно виступають парцелятами і підрядні частини. Найчастіше авторка вдається до парцелювання складнопідрядних речень з підрядним обставинним причини. Наприклад: *Зайве викинути, потрібне залишити – щоб на душі стало легше. **Бо далі так жити не можна*** (1, с. 12); *У паперових пакетах молоко й за місяць не скисає. **Бо з консервантами!*** (1, с. 40); *Тепер же вирішили вчинити інакше. **Бо розуміли, що повернення головною трасою стало неможливим*** (1, с. 72).

Своєрідну ритмомелодіку тексту створює парцеляція предикативних частин складних багатокомпонентних безсполучникових речень: *Ми не живемо під одним дахом. **Ми зустрічаємося. Зараз так модно*** (1, с. 13); *Мені теж зручно. **Майже не готую. У мене завжди чисто*** (1, с. 13). За допомогою таких одиниць передано динаміку зображених подій, напруженість ситуації.

У складнопідрядних багатокомпонентних реченнях із сурядним і підрядним зв'язком парцелювання частини, як правило, відбувається на межі сурядного зв'язку. Унаслідок цього відділяється в окреме речення складнопідрядна одиниця, яка відзначається більшою структурно-семантичною спаяністю. На її зв'язок із базовою частиною вказує єднальний сполучник *і*, як у прикладах: *Встрягла у дорожню пробку, з відчаєм розуміючи, що це надовго. **Знову повний цейтнот. І знову не маю часу навіть на те, аби зробити найнеобхідніше*** (1, с. 11); *Дівчинка була впевнена, що я не відгадаю. **І саме тому стало зрозуміло, що відповідь лежить на поверхні*** (1, с. 57); *Усмішка ще не сповзла з твого обличчя, а вже у пам'яті закарбовується тваринний переляк. **І ти робиш відкриття, що ти не можеш вдарити голого хлопця*** (1, с. 184).

Отже, спрямованість прийому парцеляції в досліджуваному романі полягає в акцентуванні, виокремленні найбільш значущих частин висловлення, створенні ефекту невимушеного процесу мислення, посилення інформативності тексту, відбиття різноманітних відтінків авторського ставлення до явищ, подій, процесів, осіб. Парцельовані конструкції відзначаються емоційно-експресивним потенціалом, характеризують індивідуально-авторський стиль.

Література

1. Вдовиченко Г. Тамдевін : роман. Київ : Нора-Друк. 2012. 234 с.
2. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика: монографія. Київ : Наукова думка, 1982. 210 с.
3. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення. Донецьк : ДонНУ, 1994. 201 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Кадомцева Л. О. Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1995. С. 110–114.
6. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1999. 15 с.

УДК 821.134.2-2.09Лорка

Буравель Анна

ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНІ МОТИВИ У ДРАМІ Ф. ЛОРКИ «КРИВАВЕ ВЕСІЛЛЯ»

У статті досліджено фольклорні і міфологічні мотиви, що відображені у драмі Ф. Лорки «Криваве весілля» в ритуалах та образах. Здійснено аналіз фольклорних та міфічних образів, що функціонують у драмі Ф. Лорки «Криваве весілля».

Ключові слова: фольклор, «Покоління 1927», міф, мотив.

The article investigates folk and myth motives in the F. Lorca's drama "Blood wedding", which reflects in rituals and characters that appears in the drama. The article gives a detailed analysis of the folk and myth characters in the F. Lorca's drama "Blood wedding".

Key words: folklore, The "Generation of '27", myth, motive.

Ф. Лорка всесвітньо відомий письменник-модерніст. Творча спадщина митця була об'єктом багатьох досліджень не тільки на батьківщині, але й в інших країнах, зокрема в Україні регулярно публікують власні наукові розвідки Ю. Кошій, О. Смольницька, О. Федоров, М. Жиліна, І. Василенко, О. Москаленко, Д. Сокрут та ін. Проте більшість наукових праць дослідників стосувалася поетичної творчості митця. Ф. Лорка не тільки видатний поет, а й драматург, якого, його не менш видатний сучасник М. Альтолагірре, називав «драматичним поетом» [1].

Письменник був представником «Покоління 1927» – літературного угруповання іспанських митців, що дістали назву після святкування трьохсотріччя зі дня смерті видатного іспанського поета Л. де Гонгори. Однією з провідних рис в естетиці «Покоління 1927» і, Ф. Лорки зокрема, було звернення до фольклорних образів, мотивів і ритуалів. Фольклорні мотиви були досліджені переважно в ліриці письменника (збірки «Канте хондо», «Циганські романсеро»), хоч вони притаманні і драматичній творчості митця. Про міфологізм поезій письменника також ішлося в багатьох наукових працях. Проте обидві тенденції (фольклоризм і міфологізм) ще не були досліджені на матеріалі драматургії Ф. Лорки в достатній мірі. Актуальним є визначення фольклорних і міфологічних мотивів у драматичному доробку письменника.

Мета статті полягає в дослідженні фольклорно-міфологічних мотивів у драмі Ф. Лорки «Криваве весілля». Завдання дослідження: виявити фольклорні і міфологічні мотиви у драмі «Криваве весілля» та схарактеризувати їх.

Письменник захоплювався творчим доробком Л. де Гонгори, адже «характерною особливістю лірики Гонгори є одухотворення сил природи, побудова власних міфів» [4, с. 16] і саме до цього прагнув і Ф. Лорка не тільки як поет, але й драматург.

Драма Ф. Лорки «Криваве весілля» була написана митцем у 1933 році. Вона є частиною «селянської трилогії», до складу якої входять п'єси «Йерма» («Пустошня» у пер. В. Вовк) та «Дім Бернарди Альби» («Господа Бернарди Альби» у пер. В. Вовк). Сюжет кожної драми, як зазначає Б. Зінгерман лише на перший погляд не потребують розшифрування та спеціальних тлумачень, але насправді зрозуміти їх нелегко, тому що «увесь театр Лорки – метафора свого часу, він потребує цілісного і адекватного тлумачення» [2, с. 315], адже розгалужена образність митця поєднує в собі міфологію фольклору і новітні засоби виразності [2, с. 315]. У драмі письменника знаходять своє відображення політичні події періоду правління П. де Рівери, тирана та диктатора Іспанії. Саме наявність завуальованого пласту у драмі є тою ознакою, що була притаманна творам модерного спрямування.

В основі сюжету драми «Криваве весілля» постають кримінальні історії, що трапилися в Андалузії, а також традиційний для іспанського мистецтва мотив насильницької смерті [2, с. 316]. У п'єсі відображено весільний ритуал, якому передує обряд сватання: *Знаєш, що сватають мою двоюрідну сестру?* (5, с. 18). Трагічний фінал драматичного твору обумовлений давнім звичаєм родової помсти: *Молодий їх знайде з місяцем і без місяця. Я бачив, як він вирушав: наче розгнівана зоря. Обличчя – з попелу. На ньому написана доля його роду* (4, с. 49).

Сучасник Ф. Лорки, що також був представником «Покоління 1927» М. Альтолагірре зазначав: «Федеріко знав багато іспанських пісень. Він міг би згадати їх і скласти в один і той же момент. <...> Він писав пісні» [1, с. 360–361]. Такий тісний зв'язок музики й поезії у свідомості Ф. Лорки відбився і у драматичній творчості митця. Сюжет драми «Криваве весілля» розгортається не тільки завдяки діалогам та монологам, як зазвичай. Пісня також є засобом розвитку сюжету на рівні з діалогами дійових осіб. Текст твору насичений весільними піснями, які співають Служниця, Хлопці та Дівчата в першій картині другої дії. Функція Дівчат і Хлопців у п'єсі наближена до функції хору в античній драмі. Письменник поєднав традицію із модерністю. У творі також лунають коліскові пісні, які співають Жінка та Свекруха Леонардо:

*Люлі, люлі, сину,
кінь водиці прагнув
і не хоче пити* (5, с. 14).

Як стверджував сам автор, що «Чудові зразки таких пісень відомі в Андалузії» і зазначає: «У Гранаді я записав шість варіантів такої коліскової»:

*Люлі, люлі, мій синочку,
із далеких із отав
хто коня до річки гнав,
а напитися не дав?* (5, с. 92–93).

У першій картині Ф. Лорка вкладає в уста Матері традиційний для Іспанії образ чоловіка: *Все те, що може калічити тіло мужчини. Вродливого мужчини з квіткою в губах, що виходить у виноградику або йде до власних маслиць, бо вони*

йому належать, вони його спадщина... (5, с. 9). Н. Попова у праці, присвяченій тлумаченню концепту «кабальєро» в іспанській лінгвокультурі, визначає етимологію слова від ісп. «*caballus*» у значенні «кінь, який працює» [6, с. 190], зауважує, що концепту була притаманна асоціація з галантним героєм-коханцем ще за часів творчості П. Кальдерона (у XVII ст.) [6, с. 192]. Наразі можна стверджувати, що образ галантного, вродливого чоловіка, який працює і є образом кабальєро і саме цей традиційний чоловічий образ є провідним у драмі «Криваве весілля».

У третій картині Ф. Лорка подав одразу два міфологічні образи це Місяць і Смерть. Обидва були повністю переосмислені митцем. Так описує Місяць драматург у ремарках: *Він – молодий дроворуб із білим обличчям* (5, с. 50) цікавим видається і місячне сяйво яке є не жовтим чи білим, а «яскраво-блакитним» цей колір символізує смерть [7, с. 38], адже саме у цьому сяйві Місяця гинуть Молодий і Леонардо: *З'являється дуже поволі Місяць. Сцена стає яскравосиньою. Чути дві скрипки. Раптом лунають крики і музика скрипок переривається. Після другого крику з'являється Жебрачка, повернена спиною. Вона розгортає серпанок і стоїть посередині, наче великий птах з безмежними крилами. Місяць спиняється. Завіса спускається серед цілковитої тиші* (5, с. 59). Отже, Місяць (його сяйво) є помічником Смерті, оскільки після того, як трагедія трапилася, «Місяць спиняється», тому що в його допомозі вже не було необхідності.

Міфологічний образ смерті теж творчо переосмислюється митцем. Смерть має подобу Жебрачки, яка *«уся закутана в темно зелені серпанки. Ледве видно обличчя серед складок»* (5, с. 51). Зазвичай зелений колір є кольором, що символізує життя і відродження (це колір весни, коли природа «перевдягається» у зелені шати), але в поезії Ф. Лорки зелений має протилежне значення (наприклад, у драмі «Господа Бернарди Альби» єдиною, хто надягає кольорову зелену сукню є Аделя, яка накладає на себе руки). Смерть порівнюється з великим птахом з безмежними крилами (широкий розмах крил зазвичай у хижих птахів), таким чином Ф. Лорка підкреслює на безмежній силі смерті, що має єдину ціль – забрати життя. У розмові Жебрачки з Першою Дівчиною автор у ремарці зазначає, що про смерть обох чоловіків (Молодого

та Леонардо) вона говорить «з насолодою» [5, с. 63], вона завжди в пошуках поживи: (*просинаючись*) *Пожди... (Дивиться на нього). Красень. (Підводиться). Ще кращий був би, якби спав* (5, с. 53); *Пожди... Яка широка спина! Чи не краще тобі покластися на неї, ніж ходити на підощвах ніг, – вони ж такі малі?* (5, с. 53).

Отже, драма Ф. Лорки «Криваве весілля» відзначається поєднанням традиції й новаторства, широким спектром фольклорних і міфологічних мотивів, ритуалів та образів. Деякі з них митець переосмислює (міфологічні образи смерті і місяця), деякі навпаки наближує до народних (образ чоловіка, асоційований з героєм-коханцем, використання традиційного для Іспанії мотиву насильницької смерті, зображення обряду сватання і весілля, весільні та колискові пісні), маючи на меті «створити театр, пов'язаний з національною традицією, звернений до народних мас» [2, с. 315], але водночас актуальним для сучасників, що, безперечно, вдалося іспанському письменнику.

Література

1. Альтолагирре М. Федерико Гарсія Лорка, драматический поэт / вступ. ст., пер. с исп., коммент. : Р. К. Ариаса. 2016. С. 357-364. DOI : 10.22455/2500-4247-2016-1-3-4-357-364
2. Зингерман Б. Очерки истории драмы 20 века. Чехов, Стринберг, Ибсен, Метерлинк, Пиранделло, Брехт, Гауптман, Лорка, Ануй / за ред. А. Аникст. Москва : Наука, 1979. 392 с.
3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
4. Лорка Ф. Думки про мистецтво / вступ. ст., пер.: М. Москаленка. Київ : Мистецтво, 1975. 190 с.
5. Лорка Ф. Чотири драми / пер.: В. Вовк, В. Бургердт та Г. К. Мюнхен : Сучасність, 1974. 231 с.
6. Попова Н. Ціннісний складник концепту «кабальєро» в іспанській лінгвокультурі та його розвиток. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37 (2). С. 189–194. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_37\(2\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_37(2)_31)
7. Hollis C. Color in selected dramas of Federico Farcia Lorca. URL : <https://archive.org/details/colorinselectedd00holl/page/n7/mode/2up/search/Color+in+selected+dramas+of+Lorca?q=Color+in+selected+dramas+of+Lorca>

ДІЛОВА КОМУНІКАЦІЯ В ЦАРИНІ МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розкрито значення ділової комунікації та її функції у сфері управління; з'ясовано ефективність ділової комунікації в менеджменті, її роль на підприємстві.

Ключові слова: ділова комунікація, управління, підприємство, документ, комунікаційний менеджмент.

The article reveals the importance of business communication and its function in management; found out the effectiveness of business communication in management, its role in the enterprise.

Key words: business communication, management, enterprise, document, communication management.

Комунікація є одним із найважливіших елементів системи управління, ланкою єднання у структурі інтелектуального капіталу. Оскільки економічні системи не можуть розвиватися без відтворення всіх видів інтелектуального капіталу, без оновлення освітнього, культурного і наукового потенціалу, комунікативний чинник у розвитку економічних систем стає умовою економічного прогресу і внутрішнім елементом стійкого економічного зростання.

Комунікації – це не лише обмін інформацією, її змістом, а й різні форми зав'язків між людьми, засновані на будь-яких стосунках, що спрямовані на досягнення мети організації. Це особлива форма впливу на працівників підприємства та суб'єктів зовнішнього середовища. І якщо вони реалізовані на високому професійному рівні, то їх ефективність у системі управління визначатиме якість управління і якість управлінських рішень.

Ключовими складовими ефективних комунікацій є дані – неопрацьовані цифри й факти, які відображають окремий аспект дійсності, а також інформація – відомості, представлені у вигляді або формі, які мають сенсові навантаження. Інформацію можна назвати цінною за умови, якщо вона є достовірною, своєчасною, повною й доречною [1, с. 18].

Дослідження свідчать, що керівник 50–90% усього свого часу витрачає на комунікацію. Це, звісно, дуже багато, але, якщо

взяти до уваги той факт, що комунікація є основною й постійною формою діяльності керівника, то стає зрозумілим, що весь цей час керівник витрачає для реалізації своєї ролі в міжособистісних відносинах, інформаційному обміні під час прийняття рішень, у плануванні, організації, мотивації й контролі діяльності підлеглих. Саме тому, що обмін інформацією є невід'ємною складовою всіх видів управлінської діяльності, комунікацію називають зв'язувальним процесом, який об'єднує всі структурні підрозділи організації в єдине ціле. Відтак, якщо усунути комунікацію, організація перестане бути керованою, її діяльність набуватиме хаотичного, нескоординованого характеру.

Ділова комунікація – це процес взаємодії, спрямований на оптимізацію того чи того виду предметної діяльності: навчальної, виробничої, наукової тощо. У діловій комунікації партнер зі спілкування завжди виступає як особистість, значуща для іншого.

Поняття «комунікація» й «ділова комунікація» виступають як родові й видові поняття, оскільки останнє є вихідним стосовно першого й означає обмін інформацією в процесі діяльності, спілкування. Ефективність комунікації в організації часто визначає якість рішень і їхньої реалізації [4, с. 68].

Унаслідок постійно зростаючої інтенсивності спілкування в різних сферах менеджерської діяльності особливої актуальності набуває вивчення такого феномена, як ділова комунікація в менеджменті. Специфіка й складність окресленої проблеми пов'язана передусім із тим, що комунікація здійснюється здебільшого в умовах несумісних культурних стереотипів мислення й поведінки, зокрема й у ситуаціях професійної взаємодії.

Ділова комунікація, як відомо, реалізується в таких трьох основних комунікативних формах: монологічна, діалогічна і полілогічна.

1. У монологічній формі комунікації переважають комунікативні дії: висловлювання особистості як суб'єкта – організатора процесу слухання в інших суб'єктів – учасників спілкування.

2. У діалогічній формі комунікації суб'єкти взаємодіють і зазвичай є взаємно активними;

3. У полілогічній формі комунікації має місце багатостороннє спілкування, яке, як правило, носить характер своєрідної боротьби за володіння комунікативною ініціативою й пов'язане з прагненням до максимально ефективної її реалізації.

По суті, комунікація може мати внутрішньоособистісний характер («внутрішній діалог») і міжособистісний характер.

Важливим видом ділової комунікації в менеджменті є писемне ділове мовлення. Під писемним діловим мовленням розуміють систему документації, за допомогою якої представники установ, організацій, підприємств можуть встановлювати певні зв'язки, контакти, тобто спілкуватися. Як відомо, писемне ділове мовлення реалізується та фіксується в ділових паперах і документах.

До особливостей писемного ділового мовлення зараховують:

- відсутність мовної ситуації, тобто в момент висловлювання думки відсутній співрозмовник;
- не завжди відомий кількісний і якісний склад аудиторії;
- наявна закріпленість текстів за формами існування (не всі письмові тексти можуть озвучуватися, наприклад, паспорт, залікова книжка, акт про обстеження матеріальних умов);
- монологічний характер письмових текстів;
- спілкування є не прямим, а опосередкованим;
- сувора регламентація, традиційність і консерватизм у структуруванні, доборі засобів;
- стандартизація мови.

У діловій комунікації предметом спілкування є спільна діяльність (спільна справа), а партнер зі спілкування завжди виступає як особистість, значуща для співрозмовника. Основними завданнями такої ділової комунікації передусім є продуктивна співпраця, зближення цілей і позицій, поліпшення партнерських стосунків.

Як відомо, основним поняттям писемної ділової комунікації, зокрема й у царині менеджменту, є «документ». У сучасному контексті документ може мати два значення: з одного боку, у широкому розумінні, документ – це все те, що може свідчити про щось, тобто і витвори культури, і магнітний запис, і фотографія, і

креслення, і малюнки, і предмети, що фігурують у справі. З іншого боку, документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, він оформлений у закріпленому порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу. Юридична сила документа – це властивість службового документа, надана чинним законодавством, яка є підставою для вирішення правових питань, здійснювати правове регулювання й управлінські функції [5, с. 265]. Сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами, називається діловодством.

Сукупність взаємопов'язаних службових документів, застосовуваних у певній сфері діяльності чи галузі, називається системою документації. Документообіг – рух документів в установі, організації від часу їх створення чи одержання до закінчення виконання або надсилання. Документи виконують офіційну, ділову й оперативну функції, оскільки вони – писемний доказ, джерело відомостей довідкового характеру. Відтворюють документи на папері, фотоплівці, магнітній та перфострічці, дискеті, перфокарті.

У практичній діяльності установ, організацій і підприємств найпоширеніший текстовий документ, зміст якого – мовна інформація, зафіксована будь-яким типом письма або певною системою звукозаписування [2, с. 5]. Уміння створювати текстові документи, знання їх основних реквізитів, володіння вимогами до мовного й технічного оформлення різних видів документів – важлива складова компетентності кожного фахівця, а передусім – спеціаліста в галузі менеджменту.

Водночас успішність ділової комунікації в галузі менеджменту безпосередньо обумовлена комунікативною компетентністю менеджера, що передбачає адекватну реакцію на контекст ситуації, правильну оцінку співрозмовника, а також його інтересів, особистісних якостей, уразливості, формування позитивного сприйняття власної особистості. Ефективний менеджмент організації уможливорюється завдяки ефективному менеджменту організаційних комунікацій. Інакше кажучи,

комунікацією треба управляти. Відтак, виникає потреба в комунікаційному менеджменті.

Комунікаційний менеджмент – це самостійний вид спеціального менеджменту, що спрямований на пізнання й використання закономірностей обміну інформацією, знаннями й інтелектуальною власністю в процесі формування й розвитку соціально-економічних систем [4, с.72].

Комунікативний менеджмент використовує такі технології й інструменти: 1) зв'язки з громадськістю (public relations); 2) зв'язки з акціонерами, інвесторами і партнерами (investor relations); 3) брендинг; 4) формування іміджу і управління репутацією; 5) зв'язки із засобами масової інформації (media relations); 6) програму просування (promotion plan) [1, с. 6].

Роль комунікативного менеджменту полягає насамперед в інформативному забезпеченні здійснення всіх видів і форм менеджменту, оскільки основним ресурсом менеджменту є інформація, а основною технологією – комунікація.

Ділова комунікація в галузі менеджменту – складний багатоплановий процес, сутністю якого виступає встановлення й розбудова спілкування між людьми, що зумовлено потребами спільної діяльності й обміном інформацією, знаннями, інтелектуальною власністю. Своєю метою ділова комунікація має вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини.

Продуктивне управління діловою комунікацією вимагає розбудови комунікаційного менеджменту, що виступає системою управління, яка через інтегровану комунікацію з цільовими аудиторіями сприяє досягненню максимальної ефективності в усіх напрямках розвитку організації в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Отже, ефективний менеджмент неможливий без ефективних комунікацій як усередині організації, так і зовні. Комунікативна компетентність менеджера уможливорює його усвідомлення сутності комунікаційного процесу, забезпечує вміння усного й письмового спілкування, розуміння того, як середовище впливає на обмін інформацією.

Література

1. Бурмака Т. М., Великих К. О. Комуникативний менеджмент : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 69 с.
2. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2012. 123 с.
3. Литвин Л. П., Семеренко Г. С. Українська мова за професійним спрямуванням : теорія і практика : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 424 с.
4. Шавкун І. Г. Ділова комунікація: сутність та типологізація. *Гуманітарний вісник ЗДА*. Запоріжжя. 2009. Вип. 38. С. 67–74.
5. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2013. 267 с.

УДК 81'27:664.1

Гончаренко Катерина

РЕАЛІЗАЦІЯ ФІТОМОРФНИХ КОДІВ КУЛЬТУРИ В НАЗВАХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ

У статті розглянуто поняття «код культури». Досліджено як реалізуються лінгвокультурні коди в назвах кондитерських виробів. Акцентовано увагу на функціонуванні фітоморфних знаків у назвах солодоців.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокультура, код культури, фітоморфні знаки.

The article considers the concept of “culture code”. It is investigated how linguocultural codes are realized in the names of confectionery products. It is focused on the functioning of phytomorphic signs in the names of sweets.

Key words: the linguistic picture of the world, linguoculture, culture code, phytomorphic signs.

Мова та культура – взаємопов’язані явища. На кожному рівні мови фіксуються одиниці, що виявляють своєрідність культури, відтак формується мовна картина і світу, і певного народу. Національна своєрідність мовної картини виявляється в тому, що вона має закодовані лінгвокультурні знаки, які може розкодувати лише носій мови.

В українському мовознавстві малодослідженими з погляду лінгвокультурології залишаються назви кондитерських виробів. Можемо зазначити, що українські науковці не вивчали детально,

як взаємодіють ті чи ті лінгвокультурні коди в назвах солодоців. Тож актуальність цієї статті зумовлена потребою конкретизації мовної картини світу українців, оскільки назви кондитерських виробів є досить специфічним її фрагментом, адже, з одного боку, вони відбивають етнографічні особливості нашого народу, напр., традиції, історію, з іншого, – психологічні: характер, менталітет, розуміння буттєвих явищ. Мета роботи – дослідити характер реалізації фітоморфних кодів культури в назвах солодоців. Відповідно до сформульованої мети визначено завдання: з'ясувати та схарактеризувати особливості репрезентації знаків української культури в номінації кондитерських виробів.

Національна культурна інформація, яка закладена в національній мові, досить часто є закодованою в семантичній структурі слова, у його внутрішній формі. Тому в результаті зацікавленості до цих прихованих національно-культурних смислів виникло поняття коду культури [2, с. 202]. В. Красних розглядає код культури як сітку, яку культура «напинає на навколишній світ, категоризує, членує, структурує та оцінює його» [2, с. 202]. М. Алефіренко визначає культурний код як систему позначень, тобто сформовану стереотипами культурної свідомості конфігуративну сукупність знаків і механізмів застосування задля утворення смислів та їх подальшої вербалізації, тому культурні коди утворюються на основі культурних стереотипів і мають архетипну природу [5, с. 278].

Коди культури поділяють на субстанціональні та концептуальні. Субстанціональні коди визначають на основі субстанціональної природи знаків. Концептуальні – це ті коди, які об'єднані на основі спільності плану змісту. Зважаючи на такий поділ, коди культури класифікують: артефактні, антропонімні, біоморфні, зооморфні, фітоморфні, просторові, релігійні тощо [5, с. 278]. Н. Шарманова висловлює думку, що предметний код указує на національний світогляд, що виражається в різних уявленнях людини про будь-що, співвідносне з речовими субстанціями [6, с. 200].

У назвах кондитерських виробів найчастіше реалізують такі лінгвокультурні коди: (1) біоморфні, які містять фітоморфні та зооморфні знаки, (2) антропонімні, (3) абстрактні концептоназви.

Одним із базових кодів культури є фітоморфний. У ньому фіксується уявлення носіїв мови про світ рослин, що збагачує систему еталонів лінгвокультури. Фітоморфні знаки характеризують навколишню дійсність і безпосередньо носія мови в ній за умови вербалізації та метафоричного переосмислення.

Аналіз дібраного фактичного матеріалу (65 одиниць) дає нам змогу класифікувати фітоморфні знаки.

1. Лексеми, які репрезентують базове або збірне поняття: «Фруктове», «Фрутоліні», «Ягідка», «Ягідне».

2. Лексеми, які репрезентують назви дерев, кущів і плодів: цукерки «Ліщина», «Барбарис», «Дюшес», «Зимова вишня», «Вишня-коктейль», «Стигла малина», «Малинка», «Яблуко з журавлиною», «Нижній абрикос», «Чарівний абрикос», «Персик з горіхом», «Солодкий персик», «Смородина з волоським горіхом», «Дубки»; печиво й тістечка «Горіхове», «Калинка», «Мигдальне», «Горіхові солодоші». Найменування цієї групи є найповнішими, оскільки це відоб'єктні назви, що вказують на смак, склад кондитерських виробів.

3. Лексеми, які репрезентують назви трав'янистих рослин: а) найменування трав'янистих рослин, які можна вживати в їжу: «Червоний мак», «Маки у цвіті», «Маковий приз», «М'ята», «Ананасна», «Полуниця в шоколаді», «Трюфель-полуниця», «Соняшник»; б) найменування декоративних трав'янистих рослин: «Троянда», «Мальва», «Ромашка», «Ромашкове поле», «Барвінок», «Васильки», «Бузок».

Рослинні знаки в українській культурі відіграють вагому роль, оскільки за віруваннями звичаї, традиції та народні обряди, пов'язані зі світом рослин, мали наділити родини здоров'ям, добробутом, щастям.

В українській культурі домінує символ *калини*. Його фіксуємо в українських народних казках (напр., «Про калину»), українських народних піснях (напр., «При долині куц калини»), у низці прислів'їв та приказок (*Без верби і калини нема України, На рушнику калина – спогад про Україну, Щедра калина, як Україна, Калина біля тину – щастя родини*). Калина є символом України, батьківщини, безмежності роду українців, українського козацтва, нескореності та стійкості, щастя (напр., у пісні «Стоїть явір над

водою, в воду похилився» є рядки: *Ой поїхав козак у Московщину та там і загинув, / Свою рідну Україну навіки покинув / <...> Казав собі посадити в голові **калину***). У давнину кожна родина висаджувала біля хати кущ калини, а також квітами та ягодами прикрашали оселю, весільний коровай. Етимологія слова *калина* пов'язана з поняттям вогню, води як першоелементами земного життя [3]. Також калина виступає символом вічного кохання, дівочої чистоти й краси, вірності, гармонії життя та природи, напр.: *Дівчина, як у лузі **калина**, Дівчина пишна та красива, мов червона **калина**, Стоїть у дворі дівонька, як над ставом **калинонька*** та ін. У назвах кондитерських виробів цей символ фіксуємо найменуваннях тістечка «*Калинка*» та торта «*Калина*».

Дотичними в українській культурі є символи *калина* та *малина*. Малина уособлює дівочість, молодість (*уста малинові*), привабливість. У давні часи малину пов'язували з життям, і тоді вона набувала значення вільного, безтурботного, необмеженого певними правилами життя. У фольклорі малину з калиною називають сестрами, які символізують дівчат чи молодіць, виступають персонажами народних замовлянь: *Молода – як ягода: червона, як калина, солодка, як малина, Калинко-малинко, червона ягідко*. Не лише ягоди, а й малиновий колір символічний для козацьких прапорів і корогів [4]. На цей образ часто натрапляємо в назвах цукерок: «*Стигла малина*», «*Малинка*», «*Малинове праліне*».

Серед назв трав'янистих рослин в українській культурі нерідко представлений *мак*, що є символом безмежності зоряного світу, плодючості, заспокоєння, швидкоплинного життя. В усній народній творчості мак виступає символом красивої дівчини, напр.: *Гарна, як мак городній*. У літературі мак також символізує козака, який героїчно загинув, коли боронив Україну. З маківкою іноді порівнювали матір: *Да нема цвіту, світлішого за маківку, да нема роду, ріднішого за матінку*. У фольклорі мак представлено в низці творів: легенда Наддніпрянщини «Про мак», українська народна казка «Золотий мак», українська народна пісня «Ой посію мак, да посію мак над водою». Якщо в українській культурі мак набуває позитивного значення, то в міфопоетичних системах світу та християнстві – переважно негативного, оскільки пов'язувався зі смертю та безневинно пролитою кров'ю [3; 4]. На цей символ

натрапляємо в назвах цукерок «Червоний мак», «Маки у цвіті», «Маковий приз».

Серед лексем, що репрезентують назви дерев, плоди, головним є образ *вишні*. Для праукраїнців вишня є символом світового дерева життя, України, рідної землі, матері, дівчини-нареченої: *Ой у вишневому садочку, / Там соловейко цебетав; Ой дівчино-вишенько, / Буде тобі лишенько*. У свідомості українців вишня асоціюється з небом, високим деревом життя, Богом, а білий колір її цвіту – зі святістю. Найповніше цей образ представлено у фольклорі, напр., українська народна казка Подніпров'я «Вишня-наречена», у творчості українських письменників: «Садок вишневий коло хати» Т. Шевченка, «Іван Вишенський» І. Франка, «Смерть Шевченка» І. Драча, поезії Л. Костенко. У свідомості українців вишня залишається символом рідного дому.

До цієї ж групи зараховуємо й образ *дуба*. В українській лінгвокультурі він є символом Перуна, Сонця та деяких інших богів; символізує гордість, міць, силу, довговічність та здоров'я. У фольклорі дуб персоніфікує міцного, дужого, гарного парубка-козака [3] (напр., *Парубочки, як дубочки; Кожний дубок хвалить свій чубок*). Саме вишня та дуб є символами Світового Дерева українців. У назвах кондитерських виробів ці лексеми визначаємо в найменуваннях цукерок та тістечок, напр.: «Зимова вишня», «Вишня-коктейль», «Дубки».

З-поміж фітоморфних знаків української лінгвокультури вирізняємо *соняшник*, що є символом поклоніння сонцю, відданості, прагнення до Божественного світла і праведності, наслідування. У фольклорі, літературі соняшник уособлює рідну землю, батьківську садибу, красу української природи [3]. У сучасному осмисленні соняшник не лише атрибут національної картини світу, а й ознака прапам'яті, плинності життя, вічності, символ життєвого укладу. Він набуває філософського осмислення життя, світу, національного буття [1]. Цей художній образ описано в легенді Подніпров'я «Соняшник», в оповіданні В. Сухомлинського «Квітка сонця», у поетичних творах Б. Олійника, П. Мовчана, І. Кохан, І. Драча та ін. Пор.: назви цукерок, напр., «Соняшник», «Жовтий сонях».

Барвінок уособлює радісну життєву силу, вічність усталеного буття. Його називають провісником весни та емблемою

викривальних сил. Водночас рослина є символом дівочтва, незайманості, чоловічого начала, молодого козака. В українській етнокulturі барвінок наділений символікою особистого щастя, напр.: *рвати барвінок* – йти на побачення з коханою людиною, *ночувати в барвінку* – проводити ніч з милим, *квітучий барвінок* – освідчення в коханні, *розквітлий барвінок* – щасливий шлюб, *зів'ялий барвінок* – нещасливий шлюб [4]. Художній образ цієї рослини змальовано у фольклорних творах, а саме: українські народні пісні «Стелися барвінку», «А в городі барвінок», «Ніжно цвіте в Карпатах барвіночок хрещатий», українські народні легенди та казки «Барвінок», «Барвінок і рута» та в казках і віршах українських письменників. Цей символ реєструємо в назвах цукерок та тістечок – «*Барвінок*».

Серед фітоморфних знаків, які репрезентують назви декоративних рослин, продуктивно представлено *троянду*. Ця квітка є символом небесної досконалості та земних пристрастей, часу й вічності, життя та смерті. У християнстві виступає символом раю, Діви Марії, небесного блаженства і, водночас, страждання. В українській традиції троянда є символом краси та кохання. Цей художній образ подано в українській народній казці Полтавщини «Троянда», в українських піснях «Червону троянду дарую я вам», «Білі троянди», «Червоні троянди», у прислів'ях та приказках. До цієї ж групи зараховуємо й назви, де представлено *васильки* (цукерки «*Василечки*», «*Васильки*»), що є символом святості, чистоти, привітності, чемності, добра та чоловічої краси. У давній українській традиції ці квіти мали сакральне значення, оскільки ними прикрашали хрести в церквах, їх клали за ікони, плели обрядові вінки, уплітали в букети, які потім освячували на Маковія та Спаса. У фольклорній традиції та літературі васильки символізують святість, чистоту та красу коханої. До цього образу часто зверталися українські письменники (Т. Шевченко «Гайдамаки», В. Сосюра «Васильки»).

Звернімося ще до одного символу – *мальви* (напр., цукерки «*Мальва*»). Ця декоративна рослина з великими червоними квітами уособлює красу, вроду, молодість. Мальви символізують патріотизм, любов до народу, до малої батьківщини; силу, втілення мрії й радості; є атрибутом українського сільського красвиду,

напр.: *Коло самого дому, під вікнами, росли куці жовтої акації, купи мальви* (І. Нечуй-Левицький) [4]. Художній образ *мальви* описано в українській народній легенді Полтавщини «Мальва», у пісні «Балада про мальви».

У системі проаналізованих назв кондитерських виробів виокремлюємо також ті, що містять лексему *яблуко* (напр., цукерки «*Яблуко з журавлиною*», «*Яблучне праліне*»). Яблуко символізує цілісність, земні бажання, попередження шкідливості перебільшення матеріальних бажань, а також родинні стосунки: *Кисла яблуня солодке яблуко не вродить, Яблуко від яблуні далеко не падає, Яблуко від яблука далеко не одкотиться, а хоч одкотиться, то хвостиком обернеться*. За часів язичництва цей фрукт вважався першоосновою всіх речей. У християнській традиції яблуко символізує спокусу, таїну гріхопадіння людини. Цей образ є амбівалентним, оскільки є символом добра, плодючості, вічної молодості та смерті, зла, розбрату і чвар, напр.: *Від одного гнилого яблука увесь віз гниє*. Однак в українській культурі яблуко – символ дівочої краси, кохання, чистоти, Батьківщини та самопожертви в ім'я народу [3]. В українській літературі є низка казок та поетичних творів, у яких подано цей художній образ («Яблуко в осінньому саду» В. Сухомлинського, «Яблуко» В. Сутєєва, «Яблука» А. Малишка та ін.).

З-поміж лінгвокультурних знаків на позначення рослин вирізняємо й символ *ромашки* (у назвах цукерок та печива, напр., «*Ромашка*», «*Ромашкове поле*»). У народі ця квітка має кілька назв, а саме: *ромен, ромен-зілля, румен, рум'янка, рум'янець, романок, романець*. Ромен-зілля у народі символізує кохання, є чарівним приворотним зіллям. Ромашка уособлює дівочу скромність, простоту, дружбу, довіру [4]. За народними віруванням, дівчата за допомогою ромашки можуть ворожити, відриваючи пелюстки. Цей художній образ зустрічаємо у фольклорі та українських піснях, напр.: українська народна легенда Полтавщини «Про ромашку», пісні «Ромашки-сестриці», «Ромашки білі», «Ти подаруй мені ромашки».

Серед фітоморфних знаків у назвах кондитерських виробів зустрічаємо назву *горіх*, що символізує добрий урожай, багатство та плодючість. Саме тому під час весілля зернами злаків та

горіхами обсипають молодих, а також прикрашають весільне гільце. Горіх є уособленням сильної духом людини, а також важкої справи. Цей художній образ можемо зустріти у прислів'ях та приказках, як-от: *Горіхи не летять до стріхи, То твердий горіх* та ін. [4]. Символ є продуктивним у назвах печива й тістечок, напр., «Горіхове», «Горіхові солодоці».

Отже, фітоморфні знаки в назвах кондитерських виробів розмежовуємо на ті, що репрезентують базове чи збірне поняття; назви дерев, кущів і плодів, трав'янистих рослин (які можна вживати в їжу та декоративні). Найчисленнішими є такі репрезентанти фітоморфних кодів: *калина, мак, вишня, дуб, соняшник, барвінок, мальва, яблуко, горіх*. Вони можуть бути відоб'єктними, з яких споживач дізнається про смак чи склад виробу, відадресатними, оскільки апелюють до мовної картини світу українця, підсвідомо впливають на вибір товару. У цих номінаціях відбивається наш лінгвокультурний код, вони, серед інших, формують національну концептосферу, виявляють базові коди в українській мовній системі.

Література

1. Беценко Т. П. Поетонім соняшник у сучасній українській віршовій мовотворчості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 40. С. 13–18.
2. Дормидонтова О. А. Коды культуры и их участие в создании языковой картины мира (на примере гастрономического кода в русской и французской лингвокультурах). *Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки*. 2009. № 9. С. 201–205.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М. 2015. 912 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Пустовалова В. Теоретичні засади дослідження лінгвокультурних кодів. *Волинська філологічна : текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 276–283.
6. Шарманова Н. М. Коды культуры та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. *Філологічні студії : наук. вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 9. Ч. 2. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. С. 194–204.

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ З КОМПОНЕНТОМ КАРДІО-

У статті досліджено медичні терміни з елементом кардіо- як частина термінологічної системи української мови, що презентує фрагмент наукової картини світу, здійснено спробу їхньої класифікації, презентовано фрагменти етимологічного аналізу представлених номенів. Акцентовано увагу на екстралінгвальних чинниках функціонування лінгвістичного явища.

Ключові слова: *термінологія, термін, композити з елементом кардіо-*

In article investigates medical terms with an element of cardio as part of the terminological system of the Ukrainian language, presenting a fragment of the scientific picture of the world, an attempt was made to classify them, fragments of etymological analysis of the represented nomens are presented. Emphasis is placed on the extralingual factors of the functioning of the linguistic phenomenon

Key words: *terminology, term, components with element of cardio.*

Термінологічна система являє собою вагомий показник розвитку кожної мови, оскільки презентує її здатність формувати й формулювати наукову думку власними лексичними та граматичними засобами. Українська мова демонструє розгалужений термінологічний лексикон в усіх галузях людського знання про світ, що знаходить підтвердження в давній та поважній історії становлення наукових знань. Медицина не є в цьому переліку винятком. Перші медичні поняття з'явилися ще в документах Київської Русі, наприклад, в «Руській правді», для позначення ушкоджень, ступеня їхньої тяжкості тощо, які набували юридичної оцінки в системі середньовічної юриспруденції. Починаючи із ХУІІ ст., спостерігаємо пам'ятки писемності, в яких презентовано перші терміназви, що згодом, зрозуміло, були замінені на більш сучасні лексеми або взагалі зникли з обігу (зокрема, «Лексикон словенороский» П. Беринди ХУІІ ст.; «Лѣкарства описаніе», «Книга лѣчебная» ХУІІІ ст.; «Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. Математико-природописно-лікарська секція» ХІХ ст.

У XIX – на початку XX ст. розвою медичної термінології сприяли зусилля таких видатних діячів української культури, як В. Антонович, Т. Барановський, І. Верхратський, М. Грушевський, Я. Городинський, М. Драгоманов, М. Жученко, О. Кониський, П. Куліш, В. Левицький, Є. Озаркевич, І. Полюй, Ю. Романчук, І. Франко. Серед найважливіших завдань, що вчені розв'язували протягом зазначеного періоду, можна визначити такі: 1) створення нової медичної термінології шляхом узагальнення вивченого народного досвіду лікування; 2) окреслення теоретичних підвалин українських термінологічних словників; 3) залучення іноземних мов, насамперед латини та давньогрецької, задля моделювання нових термінів на позначення нових понять, що пропонувала медична наука; 4) накопичення лексичного матеріалу для подальшої лексикографічної роботи; 5) адаптація міжнародних медичних термінів до системи сучасної української літературної мови.

У 20–30 рр. XX ст. П. Адаменко, М. Галин, В. Кисельов, О. Корчак-Чепурківський, А. Кримський, О. Курило, Я. Лепченко, Є. Лукасевич, І. Цешківський, Г. Холодний, О. Яната ставлять у наукових розвідках нові завдання розбудови української національної медичної терміносистеми: 1) урахування комплексних лінгвістичних підходів під час створення термінологічних словників; 2) забезпечення медичної галузі новітньою українською термінологією, що відповідає рівню науки того часу; 3) уніфікація існуючих підходів до терміноназв; 4) створення двомовних перекладних словників з урахуванням міжнародних підходів до формування терміносистем; 5) максимальне дотримання прозорості внутрішньої форми нових слів для наукової спільноти та пересічних носіїв мови, тобто вмотивованість і зрозумілість назв.

У другій половині XX ст. лінгвісти системно підійшли до формування термінології як самостійної галузі мовознавства. Можна виокремити кілька самостійних підходів у цій сфері: 1) лексикографічний (укладання довідкових, етимологічних і т. ін. словників); 2) стандартизація термінологічних систем на міжнародному рівні; 3) створення картотек, автоматизованих баз наукових термінів; 4) переклад і редагування термінів засобами

транслітерації шляхом добору синонімічних рядів; 5) видання спеціальних періодичних журналів.

Окрім того, термінологія загалом і медична термінологічна система зокрема стали об'єктом суто лінгвістичної зацікавленості. Так, Ю. Апресян, В. Виноградов, Г. Винокур, С. Вільчинський, Є. Галкіна-Федорук, Б. Головін, В. Даниленко, Г. Дидик-Меуш, В. Звягінцев, І. Кочан, К. Левковська, Д. Лотте, Г. Мацюк, А. Медведів, Н. Нікуліна, Т. Панько, О. Реформатський, А. Шафф, С. Шелов та ін. обмірковували загальнотеоретичні проблеми визначення понять «термін», «термінологія», їх системності, ієрархічності, зв'язку з іншими шарами мовної системи; співвідношення поняття й лексичного значення слова в термінах; розвитку багатозначності; опису вузькогалузевих термінологічних систем, зокрема й медичної, тощо. На сьогодні створено більше ста медичних термінологічних словників (В. Бобров, С. Вассер, В. Ветошук, С. Гаврилюк, Є. Гончарук, Б. Гриник, І. Дудка, В. Коляденко, С. Кухта, О. Мусій, С. Нечай, М. Павловський, О. Соколюк, О. Тихонов, Л. Усенко, Ю. Шанін та ін.), в яких презентовано етимологію лікарських засобів, термінологію за розділами медицини.

Інтенсивне вивчення медичних терміносистем, безумовно, позитивний фактор розвитку науки. Однак помічено, що пропонувані лексикографічні й лінгвістичні праці не охоплюють усього спектру термінів, не пропонують суто лінгвістичних коментарів до них. Тому мета нашої статті полягає у спробі продемонструвати власну уніфіковану класифікацію медичних термінів-комполітів з елементом *кардіо-* із супровідними коментарями (на матеріалі фундаментальних галузевих лексикографічних праць).

Медична термінологія містить багато компонентів, запозичених з інших мов світу, давніх (наприклад, грецька й латинська) і сучасних. Одним із найпоширеніших комполітів є елемент *кардіо-(cardia, cardialis)*, який походить із латини. Буквально його можна перекласти як «серце, вхід до шлунка й частина шлунка» та «серцевий» відповідно (3, с. 77). Розглянемо класифікацію медичних термінів, в яких представлено такі лексико-семантичні групи термінів: 1) медичні прилади, методи

дослідження та їхні результати; 2) медичні процедури; 3) розділи медицини як науки; 4) лікарські медикаментозні препарати; 5) лікарські спеціалізації; 6) серцеві хвороби.

1. Медичні прилади, методи дослідження та їхні результати.

Кардіограма (*Cardiogramma*) – крива діяльності серця (3, с. 77); графічне зображення діяльності серця за допомогою приладу кардіографа (6, с. 369).

Кардіографія (*Cardiographia*) – опис серцевої діяльності (3, с. 77); графічний запис серцевих поштовхів; метод реєстрації скоротливої функції серця (6, с. 369).

Кардіомонітор (*Cardio-* – серцевий і *monitor* – наглядач) – прилад, який застосовують під час операцій на серці задля контролю за діяльністю оперованого органа та регулювання його роботи (6, с. 369).

Кардіосигналізатор (*Cardio-*) – прилад, за допомогою якого спостерігають на екрані осцилографа зміни електрокардіограми хворої людини (6, с. 369).

Кардіоскоп – прилад для зорового спостереження за діяльністю серця (6, с. 369).

Кардіотахометр – прилад для виміру частоти пульсування та роботи серця (6, с. 369).

Кардіоциклограф – прилад, який використовують для кардіологічного обстеження хворих (6, с. 369).

Кардіосфігмограф (*Cardiosphigmographus*) – частина поліграфічного приладу, яка записує механічно або за допомогою електроніки зміни кров'яного тиску і частоти пульсу (3, с. 78).

2. Медичні процедури.

Електрокардіографічне дослідження, ехокардіографія – методика реєстрації та дослідження електричних полів, які виникають при роботі серця (5, с. 30).

Кардіоліз (*Cardiolysis*) – оперативне звільнення серця від зрощень унаслідок медіастиноперикардиту (3, с. 77–78).

Кардіопластика – пластична операція на стравоході та в ділянці кардіального отвору (3, с. 77–78).

Кардіоплегія – штучна зупинка серця, що застосовується в кардіохірургії при операціях на відкритому серці шляхом використання спеціальних кадіоплегічних розчинів (3, с. 78).

3. Розділи медицини.

Кардіологія – наука, яка вивчає роботу серця, обмін речовин у серцевому м'язі, хвороби серцево-судинної системи, лікування та профілактику їх (6, с. 369).

Кардіоревматологія – розділ медицини, що вивчає хвороби серця, які супроводжують ревматизм (6, с. 369).

Кардіохірургія – лікування серця за допомогою хірургічних операцій (6, с. 369).

4. Лікарські медикаментозні препарати.

1) Селективні β_1 – адреноблокатори, що зменшують потребу міокарда в кисні завдяки зменшенню частоти серцевих скорочень і зменшенню серцевого викиду та зниженню артеріального тиску, збільшують постачання міокарда киснем за рахунок зменшення кінцево-діастологічного тиску і подовження діастолі (2, с. 39): **бікард** (2, с. 46); **кардолакс** (2, с. 44); **небікард** (2, с. 46).

2) Комбіновані α - і β -адреноблокатори – неселективний β -блокатори із судинно-розширювальним ефектом, мають антиоксидантні та антипроліферативні властивості, зменшують артеріальний тиск, частоту серцевих скорочень та серцевий викид; знижують тиск у легеневих артеріях та у правому передсерді (2, с. 48): **кардіостад** (2, с. 49); **кардоз** (2, с. 49); **медокардил** (2, с. 50).

3) Антагоністи кальцію (блокатори кальцієвих каналів); дигідропіридин – препарати, що гальмують трансмембранний потік іонів кальцію через повільний кальцієвий канал у клітину; діють, зокрема, на клітини міокарда та гладкої мускулатури, коронарних артерій та периферичних судин (2, с. 51): **нікардія ретард** (2, с. 58); **ніфекард** (2, с. 58).

4) Інгібітори ангіотензинперетворюючого фермента – препарати, що призводять до розширення судин і зменшення затримки натрію і води за рахунок пригнічення секреції альдостерону; спричиняють незначне підвищення сироваткового калію; сприяють збільшенню активності реніну в плазмі та зменшенню концентрації ангіотензину та альдостерону (2, с. 65; 75): **кардиприл** (2, с. 77); **фозикард** (2, с. 79).

5) Блокатори рецепторів ангіотензину; похідні біфенілтетразолу – препарати, що блокують усі фізіологічно

вагомї впливи ангіотензину незалежно від джерела або шляху синтезу, зменшують післянавантаження, знижують системний артеріальний тиск и тиск у малому колі кровообігу, дають змогу зменшити загальну кількість летальних випадків із серцево-судинних причин (2, с. 65; 75): *кардомін-садовель* (2, с. 86); *кардосал* (2, с. 88).

6) Похідні небіфенілтетразолу – препарати, що зменшують рівень альдостерону у плазмі крові, не знижують в ній рівень реніну та не блокують іонні канали (2, с. 90): *мікардис* (2, с. 90).

7) Похідні негетероциклічних сполук – препарати, що діють на рецептори артеріального тиску, не пригнічують ангіотензиноперетворюючий фермент (2, с. 91): *кардопан-сановель* (2, с. 92).

8) Селективні α_1 -адреноблокатори – препарати, що знижують системний артеріальний тиск, не спричиняють небажані метаболічні ефекти; застосовують для пацієнтів із цукровим діабетом, подагрою або інсулінорезистентністю; сприяють зменшенню гіпертрофії лівого шлуночка; пригнічують агрегацію тромбоцитів та підсилюють активність тканинного активатора плазміногену (2, с. 105): *кардура* (2, с. 106).

9) Осмодіуретики; нітрати – препарати, що впливають переважно на венозні судини, розслаблюють артерії; за рахунок цього зменшується венозне повернення до серця; у такий спосіб знижують шлуночковий, кінцевий діастологічний тиск і об'єм; спричиняють перерозподіл кровотоку до відділів серця (2, с. 119): *кардикет ретард* (2, с. 121).

10) Лікарські засоби метаболічної дії – препарати, що запобігають зменшенню рівня внутрішньоклітинного аденозинтрифосфату, забезпечуючи тим самим належне функціонування іонних насосів і трансмембранного натрієво-калієвого потоку при збереженні клітинного гомеостазу (2, с. 133): *кардазин-здоров'я* (2, с. 134); *кардуктал* (2, с. 134).

11) Антиаритмічні лікарські засоби – препарати, що збільшують третю фазу потенціалу дії без впливу на рівень або частоту підйому; сповільнюють серцевий ритм шляхом зменшення автоматизму синусового вузла (2, с. 140): *аритміл кардіо* (2, с. 141); *кардіодарон-здоров'я* (2, с. 141).

12) Антиагреганти. Препарати ацетилсаліцилової кислоти – препарати, що пригнічують агрегацію тромбоцитів шляхом блокування синтезу тромбоксану (2, с. 144): *аспекард* (2, с. 145); *аспікард кардіо* (2, с. 145); *ацекор кардіо* (2, с. 145); *кардісейв* (2, с. 146); *тромболік кардіо* (2, с. 146); *акард* (2, с. 146); *аспірін кардіо* (2, с. 146); *кардіомагніл* (2, с. 147); *кардіомагніл форте* (2, с. 147).

13) Гіполіпідемічні лікарські засоби; інгібітори редуктази 3-гідрокси-3-метілглутарил-коензим або статини – препарати, що збільшують кількість рецепторів ліпопротеїнів низької щільності на поверхні клітин печінки, посилюючи захоплення та їх катаболізм; пригнічують печінковий синтез ліпопротеїдів дуже низької щільності; зменшують загальну кількість частинок ліпопротеїнів низької щільності; знижують підвищений рівень холестерину (2, с. 149): *торвакард* (2, с. 153); *торвакард кристал* (2, с. 154); *розукард* (2, с. 157).

14) Засоби для зміцнення роботи серця; *кардіотоніка* – препарати, що підсилюють скорочувальну активність кардіоміоцитів та усувають явища серцевої недостатності, яку можна визначити як систологічну або діастологічну дисфункцію міокарда, що призводить до ремоделювання серця й судин, порушення гемодинаміки та гомеостазу (3, с. 78).

15) *Кардіоплегічний розчин* – це розчин для зупинки серця, у комбінації з гіпотермією застосовується при проведенні операцій на відкритому серці зі збереженням міокарда протягом асистолії (3, с. 78).

5. Лікарські спеціалізації

Кардіолог (Cardiologus) – лікар-кардіолог (3, с. 77).

6. Серцеві хвороби.

Гіпертрофічна кардіоміопатія (Cardiomyopathia) – захворювання міокарду, яке найчастіше є генетично детермінованим (мутація гену, що кодує один з білків серцевого саркомеру) потовщенням стінки лівого шлуночка (5, с. 27).

Гострий інфаркт міокарда (Myocardius) – одна з форм ішемічної хвороби серця, що розвивається з ішемічним некрозом серцевого м'яза, зумовленим раптовим припиненням коронарного кровообігу внаслідок тромбозу коронарної судини (5, с. 28).

Гострий і констриктивний перикардит (Pericardit) – первинне або вторинне запалення листків перикарда, що супроводжується накопиченням рідини у порожнині перикарда (5, с. 30).

Інфекційний ендокардит – інфекційне запалення ендокарду, що супроводжується утворенням вегетації на клапанах чи підклапанних структурах, їх деструкцією та розвитком недостатності клапана (5, с. 91).

Кардіоаортосклероз (Cardioaortosclerosis) (3, с. 77). Крім вищезазначеного елемента, спостерігаємо *аорто-* і *склероз*, що означає затвердіння (3, с. 365); захворювання людини, в основі якого лежить розростання в м'язах серця (унаслідок запалення або недостатнього кровопостачання) сполучної тканини (6, с. 369).

Кардіогенний шок – клінічний синдром, що розвивається внаслідок гострої лівошлуночкової недостатності тяжкого ступеня, найчастіше при інфаркті міокарда (5, с. 56).

Кардіоліпоз (Cardioliposis), *lipo-* – в складних словах перекладається як «жир» (3, с. 228); буквально – ожиріння серця (3, с. 77).

Кардіологія (Cardialogia) – серцевий біль (3, с. 77)

Кардіомегалія (Cardiomegalia) – патологічне збільшення розмірів та маси серця, що спричиняє неспроможність серця ефективно переганяти кров (набуті вади серця, зокрема, недостатність мітрального клапану, стеноз і недостатність аортального клапану, комбіновані мітральні та аортальні вади серця; міокардити та дилатаційна кардіоміопатія, ішемічна хвороба серця, ексудативний перикардит) (5, с. 77).

Кардіоневроз (Cardioneurosis) – невроз серця (3, с. 78).

Кардіоперикардит (Cardiopercarditus) – кардіоперикардит (3, с. 78).

Кардіосклероз (Cardioclerosis) – склероз серцевих судин (3, с. 78).

Кардіоспазм (Cardiospasmus) – спазма входу до шлунка (3, с. 78).

Кардіостенія (Cardiasthenia) – слабкість серця (3, с. 77).

Кардіофобія (Cardiophobia) – нав'язливий страх: боязнь смерті від серцевого захворювання (1, с. 417).

Міокардит (Myocarditis) – запальне захворювання серцевого м'язу міокарда, інфекційної або інфекційно-токсичної природи, пов'язане з імунними зсувами (5, с. 30).

Нестабільна стенокардія (Stenocardia) – виникнення тяжкої перехідної ішемії міокарда нестабільного перебігу, яка за своїми клінічними проявами та прогностичним значенням займає положення між стабільною стенокардією напруження, інфарктом міокарда та гострим інфарктом міокарда (5, с. 9).

Тахікардія (синусова, пароксизмальна) (Tachycardia) – прискорене серцебиття, порушення ритму та провідності серця (5, с. 40).

Отже, проаналізований мовний матеріал дає змогу здійснити деякі узагальнення:

1) медична термінологічна система сучасної української мови являє собою складну ієрархічну багатопланову побудову різних лексико-семантичних груп;

2) матеріалом для термінотворення слугували корені, запозичені з іноземних мов, зокрема латини (компонент *кардіо-*);

3) свідченням високої функціональності та продуктивності української лексичної системи медичних термінів є багатство словотвірних моделей (здебільшого, наприклад, утворення складних композитів з двома (*кардіо/пластика*) і більше складовими (*кардіо/тахо/метр*); складених назв (*нікардія петард, кардомін-садовель*); застосування синтаксичного способу творення термінів як словосполучень (*гострий інфаркт міокарда*); спроможність вільного творення словотвірних пар, ланцюжків, гнізд, моделей;

4) компонент *кардіо-* входить до складу термінів як в основному своєму вигляді, так і у вигляді усіченої основи *кард-* (*бікард*), *карді-* (*кардісейв*).

Водночас відкритими для наукових розвідок залишаються проблеми, що потребують подальших відкриттів, зокрема такі:

1) комплексний опис усіх компонентів медичних термінів-композитів з урахуванням елементів етимологічного аналізу;

2) обґрунтування вмотивованості внутрішньої форми кожної термінальної назви;

3) укладання комплексних системних словників медичної термінології тощо.

Ми здійснили спробу узагальнити й уніфікувати мовний матеріал, послуговуючись доступними авторитетними лексикографічними джерелами, і запропонували оригінальну класифікацію медичних термінів з фрагментами екстралінгвальних ілюстрацій.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2002. 1440 с.

2. Державний формуляр лікарських засобів / за ред. М. Л. Аряєва, Г. М. Бутенка, Ю. І. Губського, Д. І. Заболотного та ін. Вип. 10. Київ : ДП «Державний експертний центр МОЗ України», 2018. 1222 с.

3. Кніпович М. Ф. Словник медичної термінології. Латинсько-українсько-російський. Київ : Держ. мед. Вид-во УРСР, 1948; 2-е фотот. вид.; Детройт : Бібліотека наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1985. 442 с.

4. Сетков Н. А. Анатомия биологических терминов. Красноярск : СФУ, 2013. 863 с.

5. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти діагностики та лікування кардіологічних хворих / за ред. В. М. Коваленка, М. І. Лутая, Ю. М. Сіренка. Київ : Вид-во ПП ВМБ, 2007. 128 с.

6. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція АН УРСР, 1974. 865 с.

7. Webster's New International English Dictionary. Новый международный словарь английского языка Webster, 2012. URL : <https://slovar-vocab.com/english/websters-international-vocab/dopamine-8663856.html>

УДК 811.161.2 + 81'373.46

Городецький Олександр

ТЮРКСЬКІ ГІДРОНИМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТОПОНІМІЧНОЇ СИСТЕМИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено систему гідронімів тюркського походження як частини топонімічної системи української мови, що презентує ландшафтні назви півдня України, класифіковано їхні типи за різновидом водойм, подано фрагменти етимологічного аналізу представлених номенів. Акцентовано увагу на екстралінгвальних причинах виникнення лінгвістичного явища в регіоні.

Ключові слова: гідронім, лімніонім, пелагонім, тюркізм.

The article investigates a system of hydronyms of Turkic origin as a part of a toponymic system of the Ukrainian language that presents the landscape names of the south Ukraine, their types are classified by species of reservoirs, fragments of etymological analysis of the represented nomens are presented. Emphasis is placed on extralingual causes of linguistic phenomenon in the region.

Key words: *hydronim, limnonym, pelagonim, turkism.*

Історія світу з давніх часів і до сьогодні демонструє контакти між етносами в додержавний період своєї еволюції та державними утвореннями в період становлення націй. Це пов'язано із завоюваннями територій, а відповідно, – формуванням мовних суб- і суперстратів у новоутворених кордонах; загальноекономічними й торговельними взаємовідношеннями; культурними обмінами; особистими стосунками тощо. Як результат – міжнародні процеси спричинили контактування мов і перенесення лексичного матеріалу з однієї в іншу мовну систему, оскільки це можна пояснити необхідністю називати нові поняття чужого світу й способу життя. Безумовно, можна сперечатися щодо доцільності та небезпек таких впливів для мов, ставити питання про збереження мовної чистоти за умови, коли запозичення витісняють існуючі лексеми рідної мови.

Серед усієї строкатості й мозаїчності запозичень розглянемо тюркські впливи на українську мову, які являють собою один із найдавніших пластів її мовної системи. Справді, наше сусідство з тюркськими народами сягає більш ніж тисячолітньої межі. Деякі тюркські мови відіграли свою історичну роль і вже є мертвими (булгарська, печенізька, половецька, хазарська). Живі мови (азербайджанська, гагаузька, караїмська, кримськотатарська, мова турків-месхетинців, турецька (османли) продовжують функціонувати на території України як мови національних меншин або як мови наших найближчих сусідів.

До «впливових» мов-першоджерел А. Гаркавець [3; 4], І. Дрига [5], А. Кримський [7] уналежнюють такі:

- 1) *аварська* (мертва мова булгарської групи тюркської мовної сім'ї; функціонування до IX століття);
- 2) *тюрксько-булгарська* (мертва мова булгарської групи тюркської мовної сім'ї; функціонування до IX століття);
- 3) *печенізька* (мертва мова огузької або кипчацької групи тюркської мовної сім'ї; функціонування до XIII століття);

4) *половецька* (мертва мова кипчацько-половецької підгрупи кипчацької групи тюркської мовної сім'ї; функціонування до другої половини XVIII століття).

Протягом останнього десятиліття тема виникнення й засвоєння слів іншомовного походження в сучасній українській літературній мові є актуальною. Збільшується кількість досліджень із цієї проблеми, що виникла у зв'язку з новою хвилею надходжень іншомовних слів з екстралінгвальних причин. Тема запозичень була предметом вивчення як українських, так і зарубіжних учених (В. Акуленко, Л. Баранникова, А. Бурячок, М. Брицин, В. Виноградов, Б. Головін, Ю. Жлуктенко, Л. Крисін, Д. Лотте, А. Марті, І. Огієнко, С. Семчинський та ін.). Цій науковій проблемі присвячено чимало праць сучасних дослідників, як-от: С. Грищенко, І. Гумовська, Г. Кьорян, О. Лисенко, Д. Мазурик, І. Мрозіцька, О. Павлушенко, С. Рижикова, Г. Сергеева, В. Сімонок, О. Стишов, С. Федорець, Л. Чурсіна.

Тюркізми – один з найпотужніших пластів лексики, запозиченої з неслов'янських мов. О. Гаркавець визначає термін «тюркізм» як «різновид запозичення, його окреме значення, вислів тощо, запозичені з тюркських мов або через їхнє посередництво з деяких інших мов (переважно арабської та перської) чи утворені за їхніми зразками [3, с. 641]. Засвоєння лексем подібного типу розпочалося ще в дописемний період, в основному усним шляхом. На думку Л. Архіпенко, Є. Бержакової, І. Голубовської, А. Дибо, М. Кочергана, С. Семчинського, на початковому етапі контактів можемо спостерігати вплив кочових неписьмених народів. Причиною проникнення тюркських слів були давні воєнні, торговельно-економічні, побутові, особистісні та інші контакти. Лексика швидко й повністю була адаптована як фонетично, так і граматично. На сьогодні ці запозичення майже не сприймаються як чужомовні слова, здебільшого не потребують лінгвістичних коментарів із покликаннями на тлумачні словники.

Близькість між тюркськими мовами частково не дає змоги класифікувати їх за групами. Кількість пропонованих класифікацій дуже велика, вони здебільшого різко не збігаються у різних учених, і тепер здебільшого являють нам лише історичний інтерес. Розглянемо класифікацію тюркізмів за періодом входження в

українську мову, запропоновану Н. Данилюк [4]. Перший період – до часів Золотої Орди. Абсолютно логічним є твердження, що велика частина тюркізмів перейшла в нашу мову під час татаро-монгольської навали, але це не виключає мовні контакти до цього періоду. І хоч кількість переходів невелика, вони все ж існують. Другим періодом є час татаро-монгольської навали. Третій період починається з XVI століття, що обумовлено поширеним впливом культури Османської імперії. Його можна відстежити до XVIII століття включно.

Історію впливу тюркської лексики на східнослов'янські мови досліджували М. Баскаков, Ф. Корш, А. Кримський, Ф. Міклошич. Тюркізми в українській мові ретельно й усебічно проаналізували І. Добродомов, О. Мельничук, М. Рогаль, Р. Юналаєва. Елементи етимологічного аналізу тюркських композитів у структурі українських номенів оприлюднено в лінгвістичних розвідках В. Лучика, Є. Отіна. Окрім того, в українській лексичній системі представлено багато тематичних груп тюркізмів, що класифіковані в наукових розвідках Р. Болдирева, Н. Данилюк, І. Дриги, В. Лучика, Моллаахмаді Амірреза, Г. Халімоненка, А. Чолакової.

Однією з широко представлених в українській мові тюркізмів є тематична група «Топоніми», яку можна розподілити за такими лексико-семантичними групами: 1) «Ландшафт»; 2) «Водойми»; 3) «Гори», 4) «Населені пункти». Викликає повагу фундаментальна праця групи науковців І. Железняк, А. Корепанової, Л. Масенко, у якій автори здійснила повну вибірку топонімічних назв гідронімів України, у тому числі тюркського походження [10]. Особливо активно тюркські номені на позначення географічних понять представлені в топонімії Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Одеської, Кіровоградської, Херсонської областей, Криму, що можна пояснити екстралінгвальними причинами, пов'язаними з історичними фактами тюркської експансії в названих регіонах.

Обсяги нашої наукової розвідки не дозволяють здійснити суцільну вибірку всіх номенів, тому зупинимося на деяких із них (лексико-семантична група «Водойми, або власне гідроніми»). Тюркізми настільки щільно ввійшли в українську мову, що пересічні її носії не сприймають їх як «чужі слова». Мета нашого

дослідження полягає у виявленні причин і наслідків їхнього панування, впливу й поширення в топонімічній системі української мови; у спробі «зламу» тюркського мовного коду та доведенні, що наші культури такі далекі й такі близькі.

Лексико-семантична група «Водойми, або власне гідроніми» класифікована за такими підгрупами: 1) «Гідроніми», номени на позначення річок; 2) «Лімноніми», номени на позначення водойм з непроточною водою (балок, водосховищ, лиманів, озер); 3) «Пелагоніми», номени на позначення морів.

Гідроніми (річки) представлено лексемами тюркського походження на позначення таких водойм за регіонами:

1) Дніпропетровська область: *Базавлук* (тюрк.: *бизав* – теля (8, с. 29); *Бик* (тюрк.: *бик* – гірський прохід, вузька долина (8, с. 44); *Кільчень* (тюрк.: *кіль* – багнюка, болото, глина; *чень* – річище, море, озеро (8, с. 264); *Оріль* (тюрк.: *айріль* – розділений; місце, де річка розходить на рукави (8, с. 364–365); *Саксагань* (тюрк.: *саксагань* – сорока; змія; зміїний (8, с. 412–413); *Самара* (тюрк.: *самар* – мішок, таз, глечик (8, с. 412–413); *Томаківка* (тюрк.: *тамак* – горло, гирло річки, вхід до ущелини, невелика ущелина (8, с. 475);

2) Запорізька область: *Великий Утлюк* (тюрк.: *ут* – вогонь; *люк* – місце, де розводили вогонь (8, с. 107); *Верхня Терса* (тюрк.: *терс* – кривий, неслухняний, непокірний, протилежний (8, с. 115); *Волбочка* (тюрк.: *олба* – озеро, що висихає, сухе озеро (8, с. 134); *Кільтиччя* (тюрк.: *кіль* – багнюка, болото, глина; *тич* – річка з замуленим глиняним дном (8, с. 264); *Джекельні* (тюрк.: *жакан* – близький, наблизений (8, с. 179); *Корсак* (тюрк.: *кара* – чорний; *су* – вода (8, с. 281–282); *Кума* (тюрк.: *кум* – пісок (8, с. 296); *Куркулак* (тюрк.: *куру* – сухий, порожній, виснажений; *кулак* – вухо; предмет, що видається, виступає (8, с. 297); *Курушан* (тюрк.: *куру* – сухий, порожній, виснажений; *шан* – сторона (8, с. 297);

3) Кіровоградська область: *Аджамка* (тюрк.: *аджим* – зіпсований, прогорклий, скислий (8, с. 14); *Бешка* (тюрк.: *беш* – п'ять; *кая* – скеля (8, с. 43); *Висунь* (тюрк.: *усунь* – довгий; *висунь* – місце для напування худоби (8, с. 122); *Громоклія* (тюрк.: *аргамак* – породистий кінь (8, с. 168); *Інгул* (тюрк.: *ін* – широкий; *гул* – озеро; *інгул* – тихий, лінивий (8, с. 234); *Кагарлик* (тюрк.: *карга* – ворон; валун, накопичення валунів, кам'яниста річка; робитися

синім, блакитним (8, с. 238–239); *Кільтінь* (тюрк.: *кіль* – багноюка, болото, глина; *тінь* – річище, море, озеро (8, с. 264); *Плетений Ташилик* (тюрк.: *таш* – камінь, скеля, гора (8, с. 380–381);

4) Миколаївська область: *Арбузинка* (тюрк.: *гарбуз* – диня (8, с. 23); *Бакишала* (тюрк.: *бахча* – город під бахчевими культурами (8, с. 31); *Сасик* (тюрк.: *сасик* – гнилий, смердючий (8, с. 416);

5) Одеська область: *Аліяга* (тюрк.: *алі* – високий, вищий; *яка* – берег, горб, край, хребет (8, с. 18); *Алкалія* (тюрк.: *алга* – кільце (8, с. 18); *Великий Аджалик* (тюрк.: *ачалик* – гіркота, кислота (7, с. 101); *Аджиголь* (тюрк.: *аджи* – гіркота, кислота; *голь* – водойма, озеро (8, с. 14–15); *Бугаз* (тюрк.: *богаз* – горло, прохід, пролив (8, с. 76); *Бунар* (тюрк.: *бунар* – джерело, фонтан (8, с. 82); *Каракурт* (тюрк.: *кара* – чорний; *курт* – черв'як, личинка, гусениця, комаха (8, с. 250–251); *Катлабуг* (тюрк.: *кат* – великий, сильний; *буг* – пара, туман, хмара (8, с. 105); *Киргиж* (тюрк.: *кир* – багно, глина; *гиж* – сумка, посудина, скриня, сховище (8, с. 260–261); *Кипчак* (тюрк.: *коп* – накопичення води в заглибинах; пухнути від надлишку води (8, с. 265–266); *Козильник* (тюрк.: *когем* – терен (8, с. 271); *Кошача* (тюрк.: *кош* – притулок для пастухів овечих отар; місце, куди на ніч збирають тварин; військо, ставка, табір, юрта (8, с. 285); *Кульна* (тюрк.: *кулан* – дикий кінь, осел (8, с. 296); *Кучурган* (тюрк.: *кучур* – переміщати, пересилати (8, с. 298); *Сака* (тюрк.: *сака* – водозабірна гребля; водовозна бочка; водонос (8, с. 412); *Тилігул* (тюрк.: *талі* – дурень, дурний, незрозумілий; *гул* – озеро (8, с. 470);

6) Херсонська область: *Бургунка* (тюрк.: *бургун* – той, що бурлить, бурав, круговерть (8, с. 82–83); *Великі Сірогози* (тюрк.: *сірі* – гострий; *гьоз* – джерело, око, струмок (8, с. 108–109);

7) Крим: *Аксу* (тюрк.: *ак* – білий; *су* – вода (8, с. 17); *Альма* (тюрк.: *алма* – яблуко (8, с. 20); *Бельбек* (тюрк.: *бель* – горб, ущелина, вузький прохід у горі; *бек* – вершина (8, с. 37); *Біюк-Узень* (тюрк.: *біюк* – великий, високий, могутній; *узен* – невеличка річка, руйнівний селевий потік (8, с. 52–53); *Бугайли* (тюрк.: *бугай* – племінний бик; *ли* – місцевість; місце, де водяться бики (8, с. 77); *Булганак* (тюрк.: *булганаг* – мутний, брудний (8, с. 81–82); *Буранчі* (тюрк.: *бурун* – піщаний пагорб, наметений вітром, мис, гірський виступ (8, с. 82); *Бурлюк* (тюрк.: *бор* – вапно, камінь з домішками

глини, осад у посуді від каламутної води (8, с. 83); *Бурулча* (тюрк.: *бурул* – плетений, звивистий (8, с. 84); *Джарилгач* (тюрк.: *джарил* – розсічений, розколотий, розділений (8, с. 178–179); *Джітуган* (тюрк.: *джіт* – сім; *туган* – канал, вода, що виливається (8, с. 179); *Джума* (тюрк.: *джума* – круглий, згорнутий в клубок (8, с. 179–180); *Карасубаші* (тюрк.: *кара* – чорний; *су* – вода; *баш* – голова, гірська вершина, скеля (8, с. 252); *Салгир* (тюрк.: *сал* – прокладати дорогу, межу; *гир* – пагорб, узвиштя (8, с. 413).

Лімноніми представлено лексемами на позначення водойм:

1) балки: *Апокни* – балка в Запорізькій області, Приазовський район, впадає в Азовське море (тюрк.: *яма*, старий неглибокий колодязь (8, с. 22); *Арабка* – балка в Запорізькій області, Мелітопольський район, впадає в Азовське море (тюрк.: *араб*, арабський (8, с. 23); *Сарису* – балка в Криму (тюрк.: *сари* – блідий, жовтий, каламутний; *су* – вода (8, с. 415).

2) бухти: *Бахальська бухта* – бухта в Криму, Роздольний район (тюрк.: *багал* – невелике озеро (7, с. 30); *Балаклава* – бухта в Криму, Севастопольський район (тюрк.: *балик* – риба, *лак* – місце, басейн скупчення риби (8, с. 31);

3) водосховища: *Карачуни* – Дніпропетровська область, Криворізький район (тюрк.: *кара* – поганий, темний, чорний (8, с. 253);

4) затоки: *Арабатська затока* – водойма в Херсонській області, Криму (тюрк.: *рабат* – прикордонне поселення, околиця міста, сторожова фортеця (8, с. 23); *Сиваш* – затока в Криму (тюрк.: *сивасмак* – бруднитися, ставати липким (8, с. 425);

5) лимани: *Алібей* – лиман в Одеській області, Татарбунарський район (складна назва, тюрк.: *алі* – вищий; *бей* – пан (8, с. 18); *Бейкуський лиман* – лиман із солоною водою, Миколаївська область, Очаківський район, узбережжя Чорного моря (тюрк.: *бей* – пан; *кус*, *кьоз* – отвір, проріз, арка, діра (8, с. 37); *Будицький лиман* – лиман в Одеській області, Білгород-Дністровський район (тюрк.: *будак* – відгалуження, гілка (8, с. 78); *Бурнас* – лиман в Одеській області, Татарбунарський район, (тюрк.: *бурназ* – довгоносий, з загостреним дзьобом, продовгуватий, загострений в кінці (8, с. 84); *Карабуш* – лиман в Миколаївській області, Березанський район (складна назва, тюрк.: *кара* – поганий,

темний, чорний; *буш, беш* – гніватися, дратуватися, сердитися, сумувати, турбуватися (8, с. 249); Карачаус – лиман в Одеській області, Татарбунарський район (*тюрк.*: *кара* – поганий, темний, чорний; *чаус* – глашатай (8, с. 253);

б) озера: *Айгуль* – солоне озеро в Криму, Красноперекопський район (складна назва, *тюрк.*: *ай* – святий, *гуль* – озеро (8, с. 16); *Акташ* – солоне озеро в Криму (складна назва, *тюрк.*: *ак* – білий, *таш* – камінь (8, с. 17–18); *Багайли* – солоне озеро в Криму, Сакський район (*тюрк.*: *бакай* – копита, проміжок між копитами (8, с. 28); *Безмен* – озеро в Херсонській області, Білозерський район, дельта Дніпра (складна назва, *тюрк.*: *без* – викликати огиду, *мен (ман)* – місце розташування (8, с. 26); *Донузлав* – солоне озеро в Криму, Чорноморський і Сакський райони (складна назва, *тюрк.*: *доуз* – дика свиня, кабан; *лав* – місце (8, с. 194–195); *Кагул* – заплавне озеро, з темною етимологією, можливо, від *тюрк.*: *кагил* – тонкий сніг; *кагилма* – вибоїна, заглиблення (8, с. 240); *лиман* – *Глухий лиман, Голубів лиман*, озера в Херсонській області, Цюрупинський район; *Дніпровсько-Бузький лиман*, Херсонська та Миколаївська області; *Дністровський лиман*, Одеська область; *Кардашинський лиман*, Херсонська область, Голопристанівський район (7, с. 253); *Понятівський лиман*, Херсонська область, Білозерський район – від *тюрк.*: *бухта, гавань, порт, затока* з морською водою в гирлі річки, озеро поблизу моря (8, с. 154, 159, 186, 189, 190, 302); *Караджа* – солоне озеро в Криму (*тюрк.*: *кара* – чорний, гідкий, нечистоти (8, с. 250); *Картал* – заплавне озеро в Одеській області, Ренійський район (*тюрк.*: *картал* – огорожа, хлів (8, с. 255); *Катлабуг* – заплавне озеро в Одеській області, Ізмаїльський район (*тюрк.*: *катла* – складати, нашаровувати, або *катли* – насичений, сильний; *буг* – велика довга раковина, ріг, у який трублять; пара, туман (8, с. 255–256); *Пасурман* – солоне озеро у Криму, Красноперекопський район (*тюрк.*: *бусурман* – мусульманин (8, с. 370); *Саф'ян* – заплавне озеро в Одеській області, Ізмаїльський район (*тюрк.*: *сафіан* – коник (8, с. 416).

Пелагоніми представлено лексемою тюркського походження на позначення морів: *Азовське море* (*тюрк.*: *азаву, азау, азак* – гирло річки, пониззя (8, с. 15).

Процес номінації назв водойм може бути пояснений такими екстралінгвальними факторами:

1) структурою ландшафту (звивистість, довжина та ширина річок; форма їхніх берегів, гирла, рукавів; протікання між горами, пагорбами, через ущелини, в долинах; кількість скель на берегах; напрямок течій; відстань до водойми);

2) типом ґрунтів (з багном, болотисті, вапняні, глинисті, замулені, кам'яністі, з валунами, піщані);

3) характеристикою водної течії (брудна, бурхлива, виснажена, висушена, дурна, застійна, мутна, спокійна, лінива, непокірна, з надлишком води);

4) смаковими якостями води (гнила, зіпсована, липка, погана, прогоркла, скисла, смердюча, солоні);

5) оцінкою кольору води (біла, блакитна, жовта, синя, темна, чорна);

6) атмосферними явищами, що виникають над водоймами (пара, туман, хмари);

7) типом господарської діяльності населення (вирощування баштанних культур, випас отар овець, стад биків, телят, породистих коней; розведення вогню);

8) місцем життєдіяльності популяцій тварин, птахів, комах (ворони, змії, кабани, коники, павуки, риба, свині, сороки, черв'яки);

9) рослинністю на берегах (тернові кущі, яблуні) тощо.

Для сучасних носіїв української мови внутрішня форма проаналізованих лексем затемнена. Упізнати тюркізм серед номенів на позначення топонімічних понять можна за такими мовними особливостями:

1) суфікси *-ак-* (*-як-*), *-ан-*, *-ик-*, *-ук-* *-ун-*, *-ч(а)*, *-лик*, *-мак*;

2) наявність кількох однотипних голосних звуків в основах.

Для носіїв тюркських мов, які проживають в Україні, причини номінації, ймовірно, є зрозумілими. Загалом, на території України мешкають або навчаються близько 400000 представників тюркської мовної сім'ї. В Україні, за М. Кочерганом [6], функціонують такі сучасні тюркські мови:

1) *азербайджанська* мова (південно-західна група тюркської гілки алтайської мовної сім'ї; 45200 носіїв, за переписом населення

2001 року; проживають в 15 областях України, переважно в обласних центрах та великих містах [9]);

2) *гагаузька мова* (огузька група тюркської мовної сім'ї; 31923 носії, за переписом населення 2001 року; переважно компактно проживають в Одеській області [9]);

3) *караймська мова* (кипчацько-огузька група тюркської мовної сім'ї; 1196 носіїв, за переписом населення 2001 року; переважно компактно проживають в Криму [9]);

4) *кримсько-татарська мова* (кипчацько-половецька група тюркської гілки алтайської мовної сім'ї; 250000 носіїв, за переписом населення 2001 року; переважно компактно проживають в Криму [9]);

5) *турецька мова* (огузо-сeldжуцька група тюркської мовної сім'ї; 8844 носії, у тому числі й турки-месхетинці, за переписом населення 2001 року; переважно компактно проживають в Криму, Донецькій та Херсонській областях [9]);

6) *туркменська мова* (огузька група тюркської мовної сім'ї; 4500 студентів із Туркменістану, які навчаються в університетах України станом на 2019 рік).

Отже, у лінгвістичній науковій традиції проблема дослідження тюркізмів як одного з найпотужніших пластів запозиченої лексики має поважну історію і презентована науковими розвідками авторитетних мовознавців, які звертали увагу на шляхи та час входження тюркських слів до системи української мови; фонетичну та граматичну специфіку даного типу номенів, що можна впізнати за мовними критеріями серед інших шарів лексичної системи; тематичні групи, що фактично слугують джерелом екстралінгвістичної інформації про контакти слов'ян з тюрками в різних сферах суспільної діяльності. Водночас залишилося багато запитань, сумнівних тверджень, які потребують подальшого ретельного вивчення, зокрема такі: 1) з яких конкретно мов тюркської мовної сім'ї відбувався вплив по кожній тематичній групі; 2) яким був вектор проникнення запозичень (безпосередньо тюрксько-український чи опосередкований арабо- / ірано-тюрксько-український); 3) власне класифікація за тематичними полями та групами, яка до сьогодні не є остаточно сформованою, без тотального супровідного етимологічного аналізу кожної лексеми.

Тому ми здійснили спробу узагальнити мовний матеріал, послуговуючись доступною довідковою літературою, і запропонувати оригінальну класифікацію українських гідронімів тюркського походження з фрагментами етимологічних ілюстрацій.

Література

1. Болдирев Р. В. Лексичні орієнталізми індоєвропейських мов і етимологія. *Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету*. Київ : Вид-во КДЛУ, 2000. Вип. 4. С. 61–72.
2. Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине. Развитие структуры. Киев : Наукова думка, 1988. 176 с.
3. Гаркавец О. М. Тюркізм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 641.
4. Данилюк Н. М. К вопросу исследования ориентальной лексики в украинском языке. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 26 (65). № 1. С. 200–208.
5. Дрига І. М. Pontica: Тюркологічні студії. Київ : Четверга хвиля, 2010. 532 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2002. 368 с.
7. Кримський А. Ю. Тюрки, їх мови та літератури. Твори : у 5 т. Т. 4. *Сходознавство*. Київ : Наукова думка, 1974. С. 447–583.
8. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / за ред. В. Г. Скляренка. Київ : Академія, 2014. 544 с.
9. Національний склад населення України та його мовні ознаки. *Серія тематичних видань за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Державний комітет статистики*. URL : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/publications>
10. Словник гідронімів України / упоряд. І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко. Київ : Наукова думка, 1979. 781 с.

УДК 811.161.2'373

Григор'єва Богдана

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХМІЛЬНИЦЬКОГО ЛІТОПISУ

У статті класифіковано лексику Хмельницького літопису. Виокремлено дві великі групи – апелютиви і пропріативи, у межах яких диференційовано лексику за семантичним критерієм.

Ключові слова: літопис, жанр, лексика, семантика, апелютив, пропріатив.

Khmelnytsky Chronicle vocabulary is classified in the article. The author distinguished two large groups – appellatives and propriates, within which she specified the vocabulary by semantic criterion.

Key words: *chronicle, genre, vocabulary, semantics, appellative, propiate.*

Пам'ятки історіографічного жанру становлять неабиякий інтерес для лінгвістів, особливо якщо літопис написано в тому чи тому регіоні, що зазнав експансії іншої держави. Хмельницький літопис – це пам'ятка української історіографії й літератури першої половини XVII ст., що відображає події п'ятнадцятирічного періоду, які відбулися на Правобережній Україні. Для вивчення історії формування лексичного фонду української мови цей літопис має особливе значення, оскільки дозволяє змоделювати мовну ситуацію в тогочасній Україні: це і міжмовні контакти, зокрема функціювали як офіційні польська, латинська (переважно мова освіти), староукраїнська, церковнослов'янська (української редакції) мови, це і діалектне розшарування староукраїнської мови, зокрема входження діалектизмів у староукраїнську літературно-писемну мову.

Досліджувана пам'ятка репрезентує головню найбільш суттєві слова з основного лексичного фонду, що функціювали в тогочасний період. Вони є своєрідним ключем до матеріальної й духовної культури українського народу, підкреслюють особливості його суспільного життя, господарства, побуту. Зрозуміло, що в літописі автор не скільки звужив коло вживаної лексики, стільки репрезентував свій лексичний запас, що свідчить про значний зв'язок з одним із говорів південно-західного діалекту, на який, як і на українську мову загалом, мала вплив польська мова (це яскраво ілюструють транслітеровані полонізми *барзо* (ЧЛ, с. 78) «дуже, вельми» (Тимч., Матер., 1, с. 43), *таней* (ЧЛ, с. 78) «дешево» (Тимч., Матер., 2, с. 384)).

Мовні особливості пам'ятки вже були об'єктом спеціального студіювання. Чимало уваги їм приділили члени Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру (див. праці О. Бондаренка, Л. Пивовар).

Лексику, зафіксовану в пам'ятці, ми класифікували на такі тематичні групи:

- 1) назви пір року: *весны* (ЧЛ, с. 78);

2) назви місяців: *декабря* (ЧЛ, с. 77), *генваря* (ЧЛ, с. 77), *августа* (ЧЛ, с. 77), *марта* (ЧЛ, с. 78), *ноеврия* (ЧЛ, с. 79), *октября* (ЧЛ, с. 79), *февралья* (ЧЛ, с. 79), *мая* (ЧЛ, с. 79), *сентября* (ЧЛ, с. 80), *июня* (ЧЛ, с. 80), *априля* (с. 81);

3) назви днів тижня: *суботы* (ЧЛ, с. 77), *неделю* (ЧЛ, с. 77), *овторка* (ЧЛ, с. 81), *середу* (ЧЛ, с. 81);

4) назви погодних явищ: *дождю* (ЧЛ, с. 78);

5) назви предметів побуту: *серпы и косы* (ЧЛ, с. 78), *оружие* (ЧЛ, с. 78), *коморы и скрынѣ* (ЧЛ, с. 79);

6) назви грошових одиниць: *по десять золотыхъ* (ЧЛ, с. 77), *выкупился за таляръ* (ЧЛ, с. 79), *по 10 осмака* (ЧЛ, с. 81);

7) назви продуктів харчування: *хлѣбъ* (ЧЛ, с. 80), *гарнецъ пива* (ЧЛ, с. 80);

8) назви тварин: *кони, быдло, овцы* (ЧЛ, с. 80), *мышей* (ЧЛ, с. 81);

9) назви рослин: *жито* (ЧЛ, с. 77), *житá* (ЧЛ, с. 78); *пашня* («рослини, зібрані з поля») (ЧЛ, с. 77); *просо* (ЧЛ, с. 78); *гречка* (ЧЛ, с. 78); *овесъ* (ЧЛ, с. 78); *листь* (ЧЛ, с. 78); *лободу* (ЧЛ, с. 78); *зѣлье розмаитое* «зугаальнена назва» (ЧЛ, с. 78), *озимины, озимина* («сходи або посіви озимих культур») (ЧЛ, с. 78); *ярина* (ЧЛ, с. 78), *яръ* (ЧЛ, с. 81);

10) назви адміністративно-територіальних одиниць: *мѣста* (ЧЛ, с. 80);

11) назви географічних об'єктів: *болота* (ЧЛ, с. 78), *рѣки* (ЧЛ, с. 79), *ставки* (ЧЛ, с. 80);

12) назви суспільних та природних стихійних явищ: *голоду* (ЧЛ, с. 78), *неволю* (ЧЛ, с. 79), *приморокъ* (ЧЛ, с. 79), *неврожай* (ЧЛ, с. 80). До цієї групи зараховуємо й описову номінацію *земля тряслася* (ЧЛ, с. 78), з якої тільки наприкінці ХІХ століття утворився складний іменник *землетрус*. У досліджуваній пам'ятці це сполучення слів виявляє варіантність: *земля ся трясла* (ЧЛ, с. 81);

13) назви соціальних явищ: *стація* (ЧЛ, с. 77), *шкоды* (ЧЛ, с. 80), *бѣду* (ЧЛ, с. 80), *дорожнета* (ЧЛ, с. 81);

14) назви суспільно-політичних явищ: *примирье* (ЧЛ, с. 78);

15) назви суспільних верств: *пань добрый* (ЧЛ, с. 77), *козаки, козаковъ* (ЧЛ, с. 78), *безъ личбы панятъ пошло* (ЧЛ, с. 79),

сынаиторства (ЧЛ, с. 80), *шляхты* (ЧЛ, с. 80), *худые хлопы, але и панове* (ЧЛ, с. 81), *мещане* (ЧЛ, с. 81);

16) назви військових формувань: *орды* (ЧЛ, с. 79), *войско* (ЧЛ, с. 80);

17) назви посад (світська і релігійна сфери): *сенаторъ великій* (ЧЛ, с. 77), *староста хмелницький, калуский* (ЧЛ, с. 77), *жолнѣре* (ЧЛ, с. 77), *подстаростого Пудленского* (ЧЛ, с. 77), *подстаростимъ* (ЧЛ, с. 78), *войтъ хмелницький* (ЧЛ, с. 78), *посель турецкій* (ЧЛ, с. 78), *товмачъ королевский* (ЧЛ, с. 78), *райцы* (ЧЛ, с. 78), *гетманъ Потоцкій* (ЧЛ, с. 78), *старшину* (ЧЛ, с. 78), *полковниками* (ЧЛ, с. 79), *царъ* (ЧЛ, с. 80), *гетманъ корунный ... и полный* (ЧЛ, с. 80), *кролемъ* (ЧЛ, с. 81), *намѣстникъ межибозский изъ намѣстничкою згинулъ* (ЧЛ, с. 81); *епископъ лвовский* (ЧЛ, с. 78), *митрополиты Петра Могилы* (ЧЛ, с. 79), *отець Андрей, священникъ ятницький* (ЧЛ, с. 79);

18) назви на позначення національностей: *ляхи* (ЧЛ, с. 78), *турокъ* (ЧЛ, с. 78), *татаре* (ЧЛ, с. 79), *жидовъ* (ЧЛ, с. 79), *крымцы, билогородцы, нагаи* (ЧЛ, с. 80), *нѣмцы* (ЧЛ, с. 81);

19) назви на позначення чисел, числових понять: а) прості: *десять* (ЧЛ, с. 77), *осмъ* (ЧЛ, с. 78), *единъ* (ЧЛ, с. 78), *три* (ЧЛ, с. 78), *сто* (ЧЛ, с. 78), *одну* (ЧЛ, с. 78), *двохъ* (ЧЛ, с. 78), *другий* (ЧЛ, с. 78), *обоихъ* (ЧЛ, с. 79), *перше* (ЧЛ, с. 79), *одинъ* (ЧЛ, с. 80), *два* (ЧЛ, с. 81), *четыри* (ЧЛ, с. 81); б) складні: *двадцать* (ЧЛ, с. 78); в) складені: *три кротъ сто тысячей* (ЧЛ, с. 80); г) описові: *безъ личбы* (ЧЛ, с. 80).

Значну групу становить ономастичний простір літопису, що є основною одиницею мовної палітри пам'ятки, детермінованою її жанром. Зафіксовані оніми поділяємо ядро (антропоніми й топоніми) та периферію (геортоніми):

1) антропоніми: *Лука Жолкевскій* (ЧЛ, с. 78), *Миколай Стогнѣвъ* (ЧЛ, с. 78), *Потоцкій* (ЧЛ, с. 79), *Малынка* (ЧЛ, с. 79), *Косова* (ЧЛ, с. 79), *Арсеній Желиборскій* (ЧЛ, с. 79), *Хомутовскій* (ЧЛ, с. 80), *Фирлѣй* (ЧЛ, с. 80), *Вишиневецкій* (ЧЛ, с. 80), *Ляскуру(н)скій* (ЧЛ, с. 80) та ін.;

2) топоніми: а) назви населених пунктів: *Переяславлю* (ЧЛ, с. 77), *Хмелнику, Хмелникъ* (ЧЛ, с. 77–78), *Макушами* (ЧЛ, с. 77),

Кумейками (ЧЛ, с. 78), *въ Луцку* (ЧЛ, с. 79), *пудь Корсуномъ* (ЧЛ, с. 79), *Костантиновъ-Старый* (ЧЛ, с. 79), *Немировъ, Животовъ, Махновку, Бердычовъ* (ЧЛ, с. 79), *Тулчинъ* (ЧЛ, с. 79), *Полономъ* (ЧЛ, с. 79), *Скаржинцахъ* (ЧЛ, с. 80), *Пилявцы* (ЧЛ, с. 80), *Замостьемъ* (ЧЛ, с. 80), *Межибожъ* (ЧЛ, с. 80), *Острополь, Костантиновъ Старый, Летичовъ и Синявку* (ЧЛ, с. 80), *Збаражъ* (ЧЛ, с. 80), *Самаріи* (ЧЛ, с. 80), *Летичевы* (ЧЛ, с. 81). Прикметно, що топоніми засвідчують трансформаційні явища в українській мові, зокрема конденсацію: *на Жовтой* (ЧЛ, с. 79). Це дозволяє стверджувати, що в середині XVII ст. топонім *Жовті Води* виконував, крім номінативної, ще й символічну функцію, слугуючи знаком перемоги козацького війська над польським; б) назви країн: *Украину, Вкраинъ* (ЧЛ, с. 78), *Полицы* (ЧЛ, с. 80), *Литву* (ЧЛ, с. 81); в) назви територій: *Купельскомъ полю* (ЧЛ, с. 80);

3) геортоніми: а) назви релігійних свят: *Рождествъ Христовъ* (ЧЛ, с. 78), *о масницы* (ЧЛ, с. 78), *Великодне* (ЧЛ, с. 79), *Воскресеніемъ Христовымъ* (ЧЛ, с. 81); б) назви постів: *въ Петровщину* (ЧЛ, с. 78), *великий постъ* (ЧЛ, с. 79);

4) біблеїзми: *Исаи* (ЧЛ, с. 78) (Ісайя – один із біблійних пророків).

Отже, лексика Хмільницького літопису – цінний матеріал для історичної діалектології, лексикології та лексикографії. Кожне слово заслуговує повноцінного лексикографічного коментаря, а тому вважаємо справедливими слова І. І. Срезневського про те, що всі давні тексти мають бути описані в аспекті лексикологічному, граматичному та історико-літературному [4, с. 80].

Література

1. Бондаренко О. О. Засоби ускладнення речення у Хмільницькому літописі. *Слово в языке, речи, тексте* (к 1000-летию города Бреста) : сб. материалов Международной студенческой научной конференции / под ред. О. А. Фелькиной. Брест : БрГПУ, 2019. С. 260–263. URL: http://www.brsu.by/sites/default/files/ruslingv/sbornik_slovo_v_yazyke_0.pdf.

2. Бондаренко О. Полонізми у Хмільницькому літописі. *Слово в языке, речи, тексте* : материалы Международной студенческой научной конференции / отв. ред. О. Б. Переход. Брест : БрГПУ, 2018. С. 13–17.

3. Пивовар Л. Ю. Засоби вираження підмета у Хмільницькому літописі. *Слово в языке, речи, тексте* (к 1000-летию города Бреста) : сб. материалов Международной студенческой научной конференции / под ред. О. А. Фелькиной.

Брест : БрГПУ, 2019. С. 292–2294. URL: http://www.brsu.by/sites/default/files/ruslingv/sbornik_slovo_v_yazyke_0.pdf.

4. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. 135 с.

Умовні скорочення

Тимч., Матер. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / Німчук В. В. (відп. ред.) та ін. Київ ; Нью-Йорк, 2003.

ХЛ – Хмельницкая летопись (1636–1650). *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого Описания Малороссии» и «Собрания Исторического»*. Киев, 1878. С. 77–81.

УДК 821.161.2-93 Савка

Губарсва Марина

ХУДОЖНІЙ СВІТ ПОЕЗІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ МАР'ЯНИ САВКИ

У статті окреслено особливості зображення художнього світу творів для дітей. На основі збірок Мар'яни Савки, проаналізовано засоби творення образів у поезії. Доведено, що основними рисами поезії для дітей є образність, динамічність, доступність лексики і фразеології, повчальність, емоційність, яскравість.

Ключові слова: дитяча література, поезія, казковість, фантастичність, образ.

The article discusses the features of the image of the artistic world of works for children in the collections of Mariana Savka. The method of creating images is analyzed. The features of children's literature for preschool children, children of primary, secondary and high school age include: informational and emotional saturation, brightness and simplicity of images, compositional and original plot, a combination of educational.

Key words: children's literature, poetry, fabulousness, fantasticality, image.

Сучасний книжковий ринок для дітей досить насичений: смішні вірші-каламбури, чарівні казки, вірші-діалоги, вірші-переверталки, призначені для «театралізованого» виконання. Збірки поезій та прози з кольоровими, яскравими ілюстраціями завжди знаходили свого читача. Жива та сучасна дитяча книжка з гарним дизайном стає дедалі популярнішою серед дітей. Адже її естетичний вигляд не абияк привертає увагу молодших

поціновувачів. Найкращі дитячі книжки пропонують більше, ніж цікаву історію: майстерність, вишуканість і семантичну насиченість, оригінальну лексичну наповненість.

Дитяча література як частина загальної літератури є мистецтвом слова, яке зорієнтовано на світовідчуття дитини. Тому вона спрямована насамперед на розвиток естетичної свідомості дитини, на формування її світогляду. У різні епохи вийшли в світ видатні художні твори, у яких було втілено весь фантазійний світ письменників, їх прогресивні ідеї, змальовано типові характери людей, які були втілені в образах дивовижних тварин. Частина цих творів завдяки своїй художній майстерності та ідейному змістові, пізнавальному та виховному значенню та доступності для дитячого сприймання перейшла в дитячу літературу. Сьогодні ж дитяча література уособлює комплексний і багатогранний феномен, який осучаснюється згідно з вимогами епохи та часу.

Українська дитяча література для дітей у XXI столітті вирізняється жанровим та тематичним розмаїттям. У цей період письменники звертаються до нових ідей і проблематики, вказують на рівень сприйняття текстів, новаторський підхід до сучасного осмислення дійсності, нову інтерпретацію образів. У становленні дитячої літератури у сучасному літературознавчому процесі відіграли важливу роль такі письменники, як: Іван Андрусяк, Катерина Бабкіна, Леся Вороніна, Сашко Лірник, Галина Малик, Іван Малкович, Зірка Мензатюк, Мар'яна Савка, Роман Скиба, Тарас Прохасько та інші. В українському сьогоденні літературний дитячий твір є поєднанням специфічних рис, що дає змогу виокремлювати його як особливий жанр української літератури завдяки багатому внутрішньому функціоналу поезій. Літературознавчі праці Н. Богданець-Білоskalенко, І. Бойцун, Н. Гоголь, Н. Дев'ятко, Т. Качак та інших відкривають художню особливість, неповторність та важливість літератури для дітей та про дітей у сучасному дискурсі. Письменники XXI століття експериментують з жанрами, формою, сюжетами, проте є і повчальний зміст: толерантність, доброзичливість, повага до маленького читача. Сучасні дитячі поезії призначені для родинного читання. Вони легкі для сприймання і запам'ятовування завдяки римуванню фраз, каламбурам і звуконаслідувальним вигукам, вдалому вживанню неологізмів.

Метою літературної розвідки є розкриття художнього світу поезій для дітей Мар'яни Савки.

Із 2003 року спостерігається помітна літературна тенденція у видавництвах та зростання кількості якісних оригінальних творів для дітей. З метою популяризації новітніх підходів щодо виховання дітей друкуються велика кількість збірок віршів, спрямованих на виховання позитивних якостей дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку. Не виключенням з цих привал стали збірки творів української письменниці, членкині Асоціації українських письменників та Національної спілки письменників України Мар'яни Савки. Збірка «Чи є в бабуїна бабуся?» видана у 2006 і проілюстрована відомим київським художником Олегом Петренком-Заневським. У збірку ввійшли поезії «Чотири Міхи для бобриси», «Бабуїни», «Кицин гостинець», «Ослики в тумані», у яких авторка розкриває перед дітьми фантазійний світ. Віршована «Казка про Старого Лева», яка вийшла у 2011 році, вважається візитівкою міста Львова. Власне «львівський» контекст буде цікавий і жителям інших міст. Авторка знайомить не тільки із особливістю галицького топосу, але й з реаліями інших міст, що проглядаються крізь текст казки. Ще одна збірка мисткині «Босоніжки для стоніжки» видана у 2015 році, ілюстрації виконала Юлія Пилипчатіна. Казковий світ поезій збірок наповнений зворушливими образами тварин: бобриси, бабуїна, стоніжки, лиса, корови, kota та інших. Твори розраховані для дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку. Дитячий світ збірок Мар'яни Савки відкриває малечі двері до нового незвіданого світу.

В основу вірша «Чотири міхи для бобриси» покладено дидактичний гумор. Основний мотив поезії – засудження необачності через власні матеріально-згубні потреби. Образ Бобриси є збірним образом на позначення хвалькуватого та необачного персонажа популярного у літературі, який своїми діями накоїв собі біду. Про необдуманість рішень Бобриси свідчать рядки: *І щойно, примостивши чотири повні міхи / ускочила Бобриса до повного човна / як човен (дуже повен!) беркицьнувся, на лихо, – / і ось чотири міхи ідуть собі до дна / Пірнай тепер у річку, розумнице-Бобрисо / шукай чотири міхи усякого добра* (2). Морально-дидактичний характер поезії має

великий вплив на дитячу свідомість. Авторка вказує на запасливість тварин, адже у бобрихи є *чотири міхи усякого добра – пшениця, і пашниця, і морква, і горіхи, і рибки повен човен, і буряків гора* (2). Проте необачність приводить до втрати свого добра. Художніх засобів у творі небагато: епітети (*повні міхи, повний човен*); повтор (*чотири повні міхи*), за допомогою якого авторка акцентує увагу на кількості, яка по суті є важливою в подальшому розвитку сюжету; уточнення у другій і третій строфі (*закинути у човен (а човен рибки повен!), як човен (дуже повен!) беркицьнувся, на лихо*); надмірне применшення ознак описуваного предмета (літота) ми споглядаємо в рядку останньої строфи: *хоча глибинь і нурти– то не найбільше лихо* (2). Вірш наповнений доступним дитячим гумором, націленою дидактичністю та новаторською специфікою в сучасній літературі для дітей. Важливим також є те, що письменниця доступно розтлумачує деякі невідомі дитині слова, такі як «пашни́ця, нурт». Цей вірш найповніше відтворює функціональну особливість поезії авторки.

Другий вірш «Бабуїни» є синглом цієї збірки, адже звертає нашу увагу на її назву. Поезія відсилає до образу незвичних для нас образів бабуїнів (різновид шимпанзе), містить цікавий опис родини цих тварин, що свідчить про функцію відсутності обмежень у тематиці поезії для дітей авторки. Авторка акцентує увагу на сімейній традиції збиратися разом на обід: *Під баобабом спекотного дня / збирається вся бабуїнська рідня* (2). Сім'я досить велика: брати, сестри, тітки, дядьки, відсутня тільки бабуся, і Мар'яна Савка задається питанням: чи є вона у бабуїна? А разом з авторкою таке ж питання виникає і у читача, правда відповіді на нього у творі немає. Родина смакує звичною та поживною для них їжею – зеленими бананами, і тому, наголошує авторка – у них здорові «біленькі зуби». Фантазійний зміст поезії привідкриває дитині двері у світ родинних цінностей, здорового способу життя. Поезія багата на епітети *малий бабуїнчик, зовсім невеличкий / брати-бабуїни й близнючки-сестрички, «солодка згуба, зелені банани, спекотний день* (2). Відчутна авторська присутність, яка привертає до себе увагу на підсвідомому рівні прокреслена в останній строфі *Щоправда – не буду брехати* (2). Іронію як літературний засіб простежуємо в останній строфі *Не люблять*

цукерок, солодкої згуби / тому в бабуїнів білесенькі зуби / Щоправда – не буду брехати – / їдять по цукерку на свято (2). Дидактичні вкраплення, легкий, дотепний та зрозумілий гумор, легка іронія сприяють кращому сприйняттю твору.

Збірку Мар'яни Савки «Босоніжки для стоніжки» складають веселі та щирі вірші про тваринок: маленьку стоніжку, якій потрібно п'ятдесят пар босоніжок; про мишку, що мріє про м'яке хутро і затягнула до нори котячий хвіст; корову, яка вміє вишивати; про kota, який не може злізти з даху; про маленького равлика; дивного рудого лиса та інших звірят. Розпочинається збірка віршем «Україна», пройнятому патріотичними мотивами. Образ рідної землі наповнений мікрообразами маминої долоні, української мови, квітів-символів України – мальв, маків, левкою. Авторка зазначає, що хоч країн на світі є багато, проте *вона, твоя єдина. / Її люби і будь завжди на варті, / Бо це твоя земля, це Україна* (1). Рядки твору: *іншої такої / Не зможеш в цілм світі відшукати* (1) алюзійно відсилають до вірша В. Симоненка «Лебеді материнства».

Таємничий образ чорного пана в однойменному вірші розкрито в останніх рядках твору: його малює маленький художник («справжній майстер») чорним фломастером. Чорний колір відповідно став основним у зображуваному образі: *В чорнім замку – чорний пан, / Має чорний він жупан, / Чорні чоботи й штани* (1). Живописна картина відтворена у такій же кольоровій гамі: *Чорне крісло, чорний стіл, / Дуже чорне все довкіл. / Чорний зошит, чорна книжка, / Чорний кіт і чорна мишка* (1). Але винним у живописному зображенні виявляється колір фломастера.

Інтертекстуальна природа народної казки про яйце-райце проінтерпретована Мар'яною Савкою у вірші «Весна». Прихід весни у фольклорі пов'язують із пробудженням природи і прильотом птахів із вирію. Імпресіоністична техніка в зображенні образу весни у поезії направлена на відтворення первинного сприйняття її дитиною. У вірші пташка живе у раю, у якому мостить гніздечко, з якою випадає яйце. Воно виявляється чарівним, адже там, де прокотилося, все навколо оживає: *трави і квіти вбереться земля, / Теплим зерном збагатиться рілля* (1). Образ яйця інтерпретується як образ сонця, що дає живильну силу землі, а остання – дасть щедрій врожай – *хлібом заколоситься*. Авторка майстерно поєднує слово і

образ із технікою малярства, і, читаючи вірш, перед нами постає яскрава живописна картина. М'яка кольорова гама розкриває нам образ весни, вводить дитину у неповторний світ природи, що сприймається як щось рідне, природне, близьке.

Засудження пихатості, впертості, надмірного примноження власної вартості, яке у висновку приводить ні до чого, окрім невдачі, ми віднаходимо у вірші «Котище». З назви вірша ми розуміємо, що головний герой ліричного твору кіт, який є вже не маленьким котиком, а добротним котом, який поводить себе як господар усього, що бачить: *йде гроза усіх пташок* (1). Вірш має особливу атмосферу позитивної напруги, яка тримає дитячу увагу до кінця, а самі літературні засоби вираження ще більш це підсилюють. Другий рядок вірша насичений висхідною градацією: *Вище! вище! вище! вище!* (1). Найвні у вірші повтори, гіпербола (*гроза пташок*). Не менш важливими є риторичні фігури, які слугують для кращого розуміння читачем вірша: *Ще й стирчить трубою хвіст – Зараз всіх він вас поїсть! Щойно скочив він на дах, Як узяв котяру страх* (1), де «страх» і «хвіст» свідчать про норів головного героя, про його негативні помисли. Авторка в образі великого kota уособлює негативні характеристики людини. Із рештою, усі намагання «котища» примножити свою вартість увінчалися невдачею: *Щойно скочив він на дах, / Як узяв котяру страх. / Все згори таке мале, Аж стає від того зле* (1). Мораль вірша виражена в останніх рядках, що слугують для покращення сприйняття образу головного героя: *Ой, зніміть мене, мур-мяу, / Я ж маленьке кошеня-у!!!* (1). Дидактичний висновок цього вірша доводить, що велика самовпевненість є негативною рисою, яка призводить до необачних наслідків, але вчасне усвідомлення свого стану відводить від них.

Про виховання у дитини толерантності та сприйняття людей такими, які вони є, засудження жорстокості мовиться у вірші «Корова кольорова». Епітет «кольорова» є засобом уточнення, свідченням того, що це може бути будь-яка людина. Тобто дитячий вірш спонукає до філософського інтерпретування особливостей індивіда. Вірш наставляє на те, що кожна дитина є особливою, зі своїм чуттєвим світом: *на світі так багато чудесних кольорів* (1). Головна героїня говорить вустами авторки, а для цього їй допомагають засоби вираження: епітети «срібний;

рожева; чудесних; ромашковим; солодким» підкреслюють риси корови, а от такі епітети, як: «фіалкові; жовта; рожева; голуба» відносяться до кольорів веселки, яку можна розтлумачити як безмірну множину дітей.

Філософське осмислення дитячого світу спостерігаємо у вірші «Я і Лис». Переважно образ лиса у світовій поезії, зокрема байках асоціюється з хитрою, корисливою людиною, але у вірші Мар'яни Савки він набуває позитивного значення – кращого друга, якого потребує кожна дитина. Тут проглядається алюзія на казку Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Потрібність вищого людського почуття дружби та багатобарвність дитинства – провідний мотив поезії «Я і Лис». Лис виступає наставником, який піклується про дитину: *Взуй чобітки, бо в лісі трави / Надвечір сиві від роси* (1). Лис разом із героїнею, яка виступає у образі авторки, уособлює збірний образ усього дитинства дитини, яка його потребує у повній мірі: *Нас обіймали трави й квіти, / нас огортав у сутінь ліс, / і то не ми були – а діти, щасливі діти – я і лис* (1). У творі наявний образ весни, яка символізує прихід чогось нового, незвичайного, казкового, таємничого.

Сучасна дитяча література є багатобарвним світом для дидактико-морального розвитку дитини у суспільстві. У ній помітні сучасні літературні тенденції, які охоче використовують сучасні дитячі письменники. Вона розумна, ощадна, не перенасичена важкістю зайвого сенсу. Художньо-виховний світ поезій Мар'яни Савки є прикладом цього, вражає інформаційною та емоційною насиченістю, яскравістю та простотою образів, своєрідністю композиції та сюжету, поєднанням повчального та художнього компонентів. Особливістю поезії Мар'яни Савки для дітей є образність, динамічність, доступність лексики і фразеології, емоційність, оптимістичність, особлива інтонація, яскравість, насиченість діалогами. Поетичні збірки авторки вдало поєднують і моральні, і виховні, і літературні функції.

Література

1. Савка М. Босоніжки для стоніжки. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printzip.php?tid=16078>
2. Савка М. Чи є бабуся в бабуїна? URL : <https://mala.storinka.org/>

MITYCZNE I RELIGIJNE OBRAZY I SYMBOLE W TRYLOGII STEFANA DARDY “DOM NA WYRĘBACH”

Artykuł dotyczy trylogii “Dom na Wyřbach”, a mianowicie istniejących tam obrazów mitycznych i religijnych. Artykuł podzielony jest na 3 akapity opisujące pozytywne, neutralne i negatywne zjawiska mityczne lub symbole. Na przykładzie cytatów z książki przy pomocy dzieł wybitnych badaczy przeanalizowaliśmy całą trylogię pod kątem mitologii i symboliki.

Słowa kluczowe: mitologia, symbol, obraz, wierzenia, rytuał, religia.

The article concerns the trilogy “House on Wyřbach”, namely the mythical and religious images existing there. The article is divided into 3 paragraphs describing positive, neutral and negative mythical phenomena or symbols. On the example of quotes from the book, with the help of works of eminent researchers, we analyzed the entire trilogy in terms of mythology and symbolism.

Key words: mythology, symbol, image, beliefs, ritual, religion.

Wstąpienie. Trylogia Stefana Dardy “Dom na Wyřbach” jest żywym przedstawicielem literatury z gatunku horroru, który wykorzystuje w swojej fabule mityczne i religijne obrazy i symbole.

W naszym badaniu doszliśmy do wniosku, że powieść Stefana Dardy “Dom na Wyřbach” rozświetla różne aspekty słowiańskiej mitologii. W produkcji można go podzielić na: pozytywny (np. duch Jashchuka), neutralny (np. zjawiska ostrzegające bohatera o przyszłych wydarzeniach) i negatywny (strzyga i wszystko, co jest z niej związane) у відношенню до головного героя. Różne rodzaje duchów i demonów, które spotkaliśmy w utworze, postanowiły rozdzielić zgodnie z klasyfikacją Barbary i Adama Podgórczych:

Błogosławione duchy, strażnicy (duch Jashchuka);

Demony, które ranią ludzi i piją ich krew (strzyga, вовкулака);

Demony lasu (leśny);

Demoniczne zwierzęta (puszczyk, pies);

Personifikacja zjawisk naturalnych (pogodnik).

Wszystko, co dotyczy bezpośrednich strzygi та вовкулаки, postanowiliśmy umieścić w oddzielnej części, pozytywne i neutralne zjawiska nadprzyrodzone zostaną wyróżnione w pierwszej części pracy.

Pozytywne zjawiska. Do pozytywnych zjawisk należy duch Jaschuka, który przybył do Mareka Liszniewskiego na pomoc w ataku strzygi, a później na pomoc Hubertu. Według klasyfikacji Barbary i Adama Podgórcych takie duchy należą do błogosławionych duchów – “stworzeń niematerialnych, które najczęściej były duszami zmarłych ludzi, obdarzonych życiem o niezwykłych cechach, szczególnie dobroci, miłosierdzia, niewinności” [13, s. 144]. Podczas życia Jaschuk nikogo nie obraził, był pobożny, chciał pomagać innym i z godnością tolerował wszystko, co zrobiła mu Basia. Duch Jaszczuka przybył do bohatera w Dniu Zaduszny – dniu, w którym dusze mogą skontaktować się z żywymi. *“Chwilę później tamtą część pomieszczenia rozświetlił słaby blask. / – Odejdź! Daj mi spokój. Przecież nic ci nie zrobił... – usłyszałem gardłowy szept. <...> Powiedziałem... Zostaw go w spokoju – słaby, lecz stanowczy szept znów dobiegł do mnie z drugiego krańca pomieszczenia. Do tej chwili widziałem jedynie zarys sylwetki. W tym momencie postać odwróciła się w moją stronę. Antoni trzymał w dłoniach świecę rozświetlająca mu twarz”* [5, s. 211]. Aby duch mógł przyjść w domu musi być coś otwartego: okno, drzwi, otwór wentylacyjny lub przejście komina. “W tradycji polskiej istnieje zwyczaj, który zobowiązuje nas do opuszczenia kościołów w nocy przed świętem dnia. Uwierzyć, że dusze tej nocy gromadzą się w swoich parafiach, aby wysłać liturgię ... Liturgia odbywa się o północy, o godzinie duchów. Przy tej okazji otwórz drzwi i otwory wentylacyjne. Na stołach lub parapetach z otwartymi oknami zostawiaj chleb i inne potrawy, czasami zostawiając kwartę lub fiolkę gorzalki”[14]. Nie ma wątpliwości, że Jaschuk był w stanie dotrzeć do domu Mareka przez otwarty komin. Na tej samej zasadzie Hubert otrzymuje pomoc od zmarłego Marka, gdy próbuje go zaatakować duch Marty. *“Wypalona do połowy świeca jakby płynie w powietrzu. Dopiero po chwili widać, że jest niesiona przez jakąś postać, w której Kosmala rozpoznaje rozmazaną, półprzezroczystą sylwetkę uchwyconą na zdjęciach. Powietrze zdaje się wibrować ledwie słyszalnymi słowami: / – Znowu ci wchodzę w paradę. Zostaw go. / Marta szczerzy zęby, ale posłusznie odsuwa się od łózka”* [3, s. 138].

Innym zidentyfikowanym zjawiskiem mitologicznym był ogień. Chociaż uważano go za postać demoniczną, czczono go, gdy chodziło o ochronę domu i rodziny. “Świętością domową był ogień, który nie tylko ogrzewał i był niezbędny do gotowania pokarmów, gotowania i

pieczenia. Ogień istniał nie tylko w sferze domowej codzienności. *Ogień – ogieniaszek, gość miły i błogosławiony; ogień Boży, Światło Pana, Jezusinek, był symbolem każdego domu, czyli bezpiecznego domowego ogniska; symbolem życia ludzkiego, które, jak ogień, rozpala się przy narodzinach i gaśnie w godzinę śmierci*” [12, s. 283]. Prawdopodobnie dlatego Marek, główny bohater, na poziomie podświadomości chciał mieć kominek w domu, w którym ogień zawsze płonie. Obraz świecy, zgodnie ze słownikiem symboli, odzwierciedla ludzkie życie. I dlatego, w chwili śmierci Marka, ostatnia świeca w domu zgasła. Jego dusza opuściła ten świat.

Zwierzęta i ptaki zawsze stanowiły najbardziej bezpośrednią, trwałą i ważną podstawę symbolicznego myślenia. W większości kultur kult zwierząt i ptaków wiązał się ze zrozumieniem ich jako bliskich istot z nieziemskimi i nieznanymi siłami w ogóle. Często wyobrażenia o cechach fizycznych i zewnętrznych przedstawicieli świata zwierząt utrwały w wyobraźni ludzi wiarę w nadprzyrodzone, magiczne zdolności. W szczególności ptaki odzwierciedlały lekkość, szybkość, swobodę lotu i istnienie między niebem a ziemią. Podczas badania znaleźliśmy dwa obrazy ptaków, z których jeden jest negatywny (puszczyk), a drugi pozytywny (żuraw). Na pierwszy rzut oka zajęcie bohatera – ornitologia – jest normalne i nie nosi żadnego obciążenia semantycznego, ale pierwsze spotkanie z ptakami sprawia, że rozumie odwrotnie. Marek Leszniewski widzi żurawie opuszczające ląd. W słowiańskiej mitologii żurawie symbolizują “posłańców bogów”, uosabiających w sobie rodzimość, nadzieję i przywiązanie do uczciwego życia. “Nawet w czasach starożytnych uważano, że żurawie strzegą śpiących ludzi. Okazuje się to ze zwykłego odpoczynku żurawi, kiedy stoją na jednej nodze. W zgięciu zawsze mają kamień, który spada na stopę, gdy ptak zasypia. Na średniowiecznych herbach znajdują się żurawie w jednej nodze pod kamieniami i napis “Ut alii dormant” – niech inni odpoczyją” [15]. Doszliśmy do wniosku, że właśnie z tego powodu strzyga nie mogła spowodować wielu szkód dla Marka, był strzeżony przez żurawie, które gniazdują na bagnach w pobliżu jego domu. Dalsze wydarzenia potwierdzają percepcję tych ptaków, ponieważ ich odejście było kluczowym punktem w książce po zakończeniu wydarzeń. Następujące rozdziały powieści można opisać słowami “Desine sperare qui hic intras”, które tłumaczą się jako “zostaw nadzieje wszystkie, co

wchodzi” lub “Finit hic deo”, co tłumaczy “Tu się kończy Bóg”, ponieważ dalej idzie okropny wydarzenia. Odlecieć ptaków, które symbolizują nadzieję, wyjaśnia czytelnikom, że bohaterowie będą mieli trudności, a nie fakt, że przetrwają w walce z potworem. Chociaż na końcu powieści Hubert (najlepszy przyjaciel Marka) znajduje list zaadresowany do swojego przyjaciela. Mówi o wygraniu konkursu fotograficznego “Kryłata Polska”, a wygrało zdjęcie żurawi. To znaczy, że dla duszy Mareka wszystko dobrze się skończyło.

W tym przypadku pozytywne zjawiska, które spotkaliśmy w trakcie badania, zostały zakończone.

Zjawiska neutralne. Neutralne jednak stanowią dużą część i występują znacznie częściej niż inne, ponieważ nie są to tylko to, co poruszają się dalej opowieści. Te zjawiska są “obserwatorami”, ale podpowiadają bohaterowi, by go poprowadzić. Do neutralnych zjawisk należą piorun, śmierć, pogoda, księżyc, zegar, zdjęcie, kobieta.

Błyskawica lub, jak pisze autor “piorun”, sama wysłała nas do słowiańskiego boga Peruna. Chociaż słowo “błyskawica” było już w języku polskim, Stefan Darda celowo używa przestarzałej formy w całej powieści, aby przybliżyć czytelnikowi ten nadprzyrodzony charakter, ten “ogień nieba”, który Perun wysłał. “Perun prastare, słowiańskie, z początku nieuczłowieczone ubóstwienie gromu i błyskawicy, a ponieważ ten to objaw przyrody najwięcej uwagi więził i najwięcej ludziom strachu o bojaźni napędzał, spojono go z przedstawieniem o demonie, silnym nad innych, który u Słowian, jak w mitach innych narodów z powodownej swej funkcji rażenia, z biegiem czasu wywyższony został jako bóg przedni, najsilniejszy i uczłowieczony” [2, s. 100]. Potwierdza to wybitny ukraiński historyk, etnograf Nikołaj Kostomarow w swoich dziełach “Mitologia słowiańska”. Pisze, że “<...> Perun, przede wszystkim boskie stworzenie po Bogu Wszzechmogącym na Rusi, również oznaczał początek świata; Jego imię tłumaczy się jako “Jowisz” i określa się go mianem boga piorunów i błyskawic, dlatego ma już zmodyfikowaną koncepcję świata. Ale wydaje się, że oznaczało to nie tylko piorun, ale i światło w ogóle” [1, s. 16–17].

Ale czy powieść wykorzystuje jasne znaczenie “piorunów”? Aleksander Geysztor, polski historyk, podaje następujące informacje: “Dla polskich płoń jest bardziej skromniejszy, ale wystarcza: sprawa Perunowa nad Popradem; kontynuacja w żywym języku polskim

wyrazu “piorun”, zabarwiona, być może, w gwarze śląskiej lekkim nalotem magicznym w znanym zaklęciu “pieron”, a także w starszej polszczyźnie jakże częstym “do pioruna” – niegdyś odzuwanym jako ciężkie przekleństwo. Mieści się w tym bowiem idea nie tylko zjawiska atmosferycznego, ale i jego zdemonizowanego sprawcy” [9, s. 91–92]. Doszliśmy do wniosku, że autor “Domu na Wyrębach” użył właśnie w tym sensie “pioruny”, ponieważ towarzyszyli złym wydarzeniom i śmierci w powieści. Przypisaliśmy ją do zjawisk neutralnych, ponieważ błyskawica nie zaszkodziła głównemu bohaterowi.

Nie tylko błyskawica była zwiastunem tragicznych wydarzeń. Marek zauważył krwawy miesiąc w niebie [5, s. 18]. Ten obraz pochodzi z Ewangelii Łukasza. Mówią tam: “Będą znaki na słońcu, księżycu i gwiazdach, i na ziemi, niepokój ludu odważnych przeciwko szumowi morza i jego burzy” [8, 21.25]. W księdze proroka Joela napisano: “Słońce zmienia się w ciemność, a księżyc – w krew przed nadejściem dnia Pańskiego, wielkie i straszne!” [11, 3.4]. Uważamy, że autor użył obrazu krwawego księżyca, aby nadać mistyczny kolor scenom, w których pojawia się strzyga. Ale proroctwo biblijne nie tylko wysłała nam ten symbol. W mitologii słowiańskiej jest boginia Marena (Marzana), która pojawia się w rękopisach Jana Długosza, w rękopisie kraledwoskim Republiki Czeskiej oraz w pismach Nikołaja Kostomarowa. W tym drugim jest ona opisana jako “... boginia śmierci, która przynosi do czarnej nocy dusze umarłych” [1, s. 39]. Jan Długosz porównał Marenę (Marzanę) z Cererą, rzymską boginią płodności i upadku. Przypomnijmy, że Cerera połączyła dwa początki – życie i śmierć, to ona odrodziła się i zabiła, była podobna do Hekate (bogini nocy, mrocznej magii, której towarzyszyło światło księżyca). Możemy więc narysować paralelę między Mareną i Hecate, która ostrzegała bohatera o tym, co czeka go w Wyrębach i jaki będzie jego los.

Kontynuując temat śmierci, warto podkreślić obecność samej Śmierci w książce “Dom na Wyrębach”. Nie wydaje nam się, że jest prostą postacią w czarnym z pochyleniem, ale jest to aluzja do tego obrazu. Bohater (z pomocą leśniego) spada na stary niemiecki cmentarz, o którym opowiadał wcześniej budowniczy. Wyręby w czasach przedwojennych były zamieszkane przez Niemców. Podczas drugiej wojny światowej większość z nich została wysłana, ale ci, którzy zostali, byli rozstrzelani. Ich ciała pochowano na cmentarzu w lesie. Od tego

czasu wieś była martwa przez wiele lat, aż dotarł i nie osiedlił się tam Jaszczuk, a później jego pierwszy sąsiad Durkacz. Śmierć wraca do bohaterów powieści, gdy nadchodzi strzyga. Sąsiad umiera, Jaszczuk został zabity, a ostatnim wydał oddech Marek Lieszniewsky. Właśnie w chwili śmierci tego ostatniego prosimy o skupienie uwagi. Strzyga zraniła Marka w jego klatku piersiowu, a następnie zabił go podekscytowaniem. Proces umierania bohatera staje się zauważalny. W książce Barbary Ogrodovskiej „Polskie tradycje i zwyczaje” znajduje się opis Śmierci: „Ś. przychodzi po wszystkich ludzi ... Jeśli stanie w węzłowie chorego jest jeszcze jakaś nadzieja na jego wyzdrowienie, jeśli w nogach łożka – człowiek musi umrzeć. <...> Osoba umiera w momencie, gdy S. dotyka kosą szyi lub gdy tnie głowę, chociaż żadne ślady nie będą widoczne dla innych” [12, s. 234]. W powieści strzyga początkowo rani Marka w klatce piersiowej: *“Kobieta z fotografii gwałtownie cofnęła rękę. Na piersi poczułem lekki ból, coś, jakby delikatne uklucie szpilki”* [5, s. 211], a następnie zabija, jak mówi patolog: *“Było nia, spowodowane niezwykłą siłą, złamanie kregoslupa szyjnego, połączone z wewnętrznym przzerwaniem tetnic”* [5, s. 330]. W ten sposób możemy się upewnić, że przyczyną śmierci była nie tylko istota niezemska, ale również Śmierć kierowała jej działaniami i była odpowiedzialna za ostatnie chwile głównego bohatera.

Wśród szczegółów opisu domu Jaszczuka autor zwrócił uwagę na zegar. Poza eniklopedią symboli, zegar w sztuce jest atrybutem umiaru. Ale to nie wszystko, co znaleźliśmy, analizując książkę związaną ze śmiercią. W dniu, w którym Jaszczuk został ranny przez strzygę, zegar zatrzymał się. *“Moją uwagę zwrócił fakt, że nie było słyhcac tykania zegara. Spojrzałem w jego kierunku – wskazuwki zatrzymały się na czwartej czterdziesti”* [5, s. 164]. Parapsycholodzy uważają, że zegar powstrzymuje silną energię uwolnioną przez umierających. Inna teoria głosi, że w ten sposób osoba żegna się ze światem. Zgodnie z drugą teorią zegar zatrzymuje zwiastun śmierci, aby ostrzec rodzinę zmarłego. Chociaż Jaszczuk żył kilka miesięcy po ataku, te miesiące trudno nazwać życiem. Dlatego zegar się zatrzymał. Poprzednik Śmierci poinformował Marka, że czas jego przyjaciela na tym świecie jest wyczerpany i nie będzie drogi powrotnej.

W aspekcie antropologicznym kobieta odpowiada biernej zasadzie natury. Występuje w trzech podstawowych formach. Jak syrena (lamia,

straszna istota, która odwraca uwagę i sprowadza z drogi); jako matka lub Magna Mater (Ojczyzna, Miasto, Natura); na końcu jako nieznaną damą, ukochaną lub Jungowska anima. Według autora "Gatunki i symboli libido" już starożytni ludzie znali różnice kobiet na Ewę, Helenę, Zofię i Martę (aspekty: instynktywne, afektywne, intelektualne i moralne). Wierzmy, że zgodnie z tymi aspektami autor kierował się tworzeniem postaci kobiecych (Ewa Firlej – instynktownie czuła, że coś jest nie tak z Mikołajem i dlatego rozpoczęła własne śledztwo; Marta Wieczorak – dziewczyna o stabilnych zasadach moralnych, która żyła zgodnie z prawami Boga i odkupiła jedyny grzech – ciążę pozamałżeńską). Po śmierci Marty, która była w ciąży, autor nie przerywa symbolicznego wizerunku kobiety. Jak pisze Georges Gichtel, uczeń Jakoba Böchme'a, obraz ten symbolizuje "psucie się jasnego rajskiego ciała" (cyt. "La tradizione ermetica", Bari). Jeśli weźmiemy pod uwagę stan Marty, staje się jasne, dlaczego jest to uszkodzenie rajskiego ciała, ponieważ ciąża jest stanem Świętej kobiety.

Negatywne zjawiska. Do negatywnych mitycznych stworzeń i zjawisk przypisaliśmy puszczyka, wilkołaka, leśnego.

Częstymi prekursorami nieszczęścia były sowy. Jak zauważa Alexander Brückner, w dawnych czasach, puszczyki byli postrzegani jako wrogowie ludzi zwiastujących zły (rzadziej dobry) los, a także śmierć. Miejsca, które opuszczają ptaki (ale nie sowy) powinny spowodować śmierć. Takie przekonania były obecne w regionach Galicji, Puczyłkowicach na Białej Rusi, Bretonii. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że wydarzenia w pobliżu Lublina (a jeśli spojrzymy na geografie, Lublin znajduje się 200 km od historycznego terytorium Galicji), staje się jasne, dlaczego autor składał właśnie w takim znaczeniu puszczyków. Na poparcie tej teorii mamy opracowanie Gustawicza, który podaje ogólnopolską definicję tego symbolu: "kiedy sowa w nocy leci nad domem lub siedzi na drzewie w domu i krzyczy, jedna z osób (mieszkająca w domu) umrze, ponieważ swoim krzykiem wzywa "idź! idź!". W fabule Marek mieszka w pobliżu lasu, a głos puszczyka słyszy się bardzo często, dlatego warto zauważyć, że w pierwszej części najczęściej słyszymy krzyk sowy w pobliżu domu. Jest to ostrzeżenie o śmierci głównego bohatera. Natomiast w drugiej i trzeciej części, gdy rola głównego bohatera przeszła do Huberta, sowa prawie zniknęła i pojawiała się od czasu do czasu, aby ostrzec czytelnika przed śmiercią

drugorzędnych bohaterów. W Encyklopedji powszechnej S. Orgelbranda jest notatka, że sowy są blisko spokrewnione ze strzygami “... zamienone w strzygi, przybierają postać sowy, puszczyka...” [7].

Również do negatywnych stworzeń zaliczyliśmy wilkołaka. Pojawia się w dwóch częściach książki, ale nie spełnia roli nowego antagonisty, raczej odciąga uwagę czytelnika od niego. Kim jest wilkołak? Według “Mitologii Śląska” Barbary i Adama Podgórczych jest to “człowiek, który samodzielnie (lub za pomocą czar) zmienia się w wilka, który atakuje ludzi i zwierzęta. Czasami ludzka dusza, pokutująca”. Po raz pierwszy z wilkołakiem czytelnik spotyka się w drugiej książce. Marek polecił Hubertowi spalić na poświęconym drewnie prochy Basi. Kiedy Hubert rozpoczął rytuał spalania resztek strzygi, za nim zginęła sowa (jak wspomniano powyżej, sowy są blisko spokrewnione ze strzygami). Niestety, główny bohater nie dał mu należytej uwagi i zostawił ciało ptaka na podwórku. W pierwszej księdze wspomniano, że w pobliżu wsi są wilki, a jeden z nich przechodził obok i zjadł martwą sowę. Część duszy strzygi była przywiązana do pugacza i dlatego zwykły wilk zamienił się w wilkołaka, który nadal terroryzował Wyręmby i małe miasteczko w pobliżu – Kostrzew. Początkowo wilkołak zastraszał Huberta, ale jak autor mówił w pierwszej książce “głównym, jak by to określić ... motorem, czy paliwem napędzającym jej działanie, jest nienawiść” [5, s. 303]. Duch strzygi, który pozostał w skórze wilka, próbował zabić głównego bohatera, ponieważ był blisko spokrewniony z Markiem, który wyrządził wiele szkód strzygie. Ale używając ujęcia z pierwszej części, strzyga-wilkołak przeniósł się z samego Huberta do tych, którzy mogliby być blisko niego – Marta Wieczorak. Ciężarna dziewczyna padła ofiarą wilkołaka w lesie, a jej dusza wyparła resztki ducha strzygi. W ten sposób na arenę wydarzeń pojawiła się nowa niebezpieczna postać, ponieważ w przeciwieństwie do zwykłego wilkołaka, obracał się duchem Marty, który “zaraził się” nienawiścią strzygi. Mamy więc kolejne negatywne zjawisko – upiura.

Według starożytnych słowiańskich wierzeń pogańskich upiur jest złą duszą człowieka, przypisywaną kręgowi demonów nieodłącznych dla rozpowszechnionej w XVIII w. nauki o piekle i rządzących tam sił demonicznych. Według badań Łukasza Gołembowskiego “Lud polski jego obyczaje i uprzedzenia” możemy uzyskać informację, że upiur jest istotą mającą podwójne życie ale “ta dwoistość sprawia mu ogromne cierpienie,

gorsze niż męki piekielne, i wzbudza w nim mściwą, morderczą nienawisc do wszystkiego, co żyje. <...> nie plosza go symbole religijne i modlitwy, nie ucieka przed wodą święconą; boi się tylko konsekrowanej hostii i krzyża, a i te potrafi zręcznie ominąć” [10, s. 127]. Jest to potwierdzenie, kiedy duch Marty z dzieckiem przyszedł do miejscowego księdza, a ten ostatni nie był w stanie bronić się modlitwami, wodą święconą i krzyżem. *“– Zgiń, przepadnij, maro nieczysta! – wrzeszczy proboszcz zaczyna wymachiwać kropidłem, usiłując sprawić, by jak najwięcej święconej wody poleciało w stronę upiora. – W imie Ojca i Syna, i ... / Kobieta odchyła głowę i po pustym domu niesie się jej okrutny, przerażający śmiech. Ksiądz w dalszym ciągu chlapie w jej strone, jak opętany, ale nie dzieje się nic, co może wskazywać na skuteczność tych zabiegów”* [3, s. 148]. W tym samym momencie autor wskazuje na bezdusność, uparty stosunek do parafian i lenistwo niektórych księży, co uniemożliwiło uchronić życie proboszcza kościoła w Kostrzewie. Jak można zauważyć, autor używa słowa *upiur* w odniesieniu do ducha. Wynika to z faktu, że do pewnego czasu nie widziano różnicy między wampirami, duchami i strzygami i wszyscy zostali zidentyfikowani w jednej grupie. To słowo ma wiele synonimów, ale odszedł z języka rosyjskiego od “upyr”. Termin ten pozostał na oznaczeniu ducha, a dla strzygi i wampira zostały wybrane charakterystyczne dla nich słowa.

Wniosek. Przepisując fabułę, autor użył nie tylko obrazu strzygi do stworzenia antagonisty, ale także różnych mitycznych elementów, aby stworzyć pożądaną atmosferę. Stefan Darda posługuje się różnymi symbolami (nie tylko związanymi z mitologią Śląska, ale także religijnymi), mitycznymi obrazami przeplatając je ze sobą i dzięki nim zapisując zwroty akcji. Uważamy, że użycie mitologii we współczesnej literaturze jest dobrą metodą zwracania uwagi czytelnika na narodowe dziedzictwo etniczne. Większość dzieł pisanych przez współczesnych ma na celu rozpowszechnianie swoich książek poza granicami Polski, ale nie zapominajmy, że to dzięki mitologii słowiańskiej w połączeniu z fabułą był w stanie przyciągnąć czytelników z całego świata “Wiedźmin” Andrzeja Sapkowskiego.

Temat wykorzystania mitycznych symboli w twórczości Stefana Dardi jest niewyczerpany, ponieważ autor kontynuuje pisanie powieści. Ma to pozytywny wpływ na czynnik edukacyjny, ponieważ postacie zapisane na obrazie danego zjawiska dają drugi oddech mitologii ludu.

Literatura

1. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
2. Brückner A. Mitologia słowiańska i polska. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. 383 s.
3. Darda S. Nowy dom na Wyrebach II. Chorzów : Videograf, 2017. 294 s.
4. Darda S. Nowy dom na Wyrebach. Chorzów : Videograf, 2016. 295 s.
5. Darda S. Dom na Wyrebach. Chorzów : Videograf, 2014. 330 s.
6. Dekowski J. P. Strzygi i topeliuchy. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1987. 336 s.
7. Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda. URL : <https://rcin.org.pl/dlibra/results?q=Orgelbrand&action=SimpleSearchAction&type=6&p=0&qf1=collections%3A29>.
8. Ewangelia Łukasza.
9. Geijsztor A. Mitologia słowian. Warszawa : WUW, 2006. 217 s.
10. Gołębowski L. Lud polski jego zwyczaje i zabobony. Warszawa : wydawnictwo Galezowski, 1830. 325 s.
11. Księga Joela.
12. Ogrodowska B. Polskie tradycje i obyczaje rodzinne. Wyd. 3. Warszawa : Sport i Turystyka – Muza, 2012. 323 s.
13. Podgórska B., Podgórski A. Mitologia Śląska. Przywiarki śląskie. Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej. Katowice : Wydawnictwo KOS, 2011. 557 s.
14. www.polskatradycja.pl
15. www.religie.424.pl

УДК 82-93.09:316.647.5

Дерев'яно Ярослав

НЕПАСИВНА ДОБРОВІЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ У ТВОРАХ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті досліджено способи художньої інтерпретації толерантності у творах для дітей. Проаналізовано форми та способи вияву людської толерантності у творі художньої літератури. Помічено, що письменники обирають уведення читача у світі дитячої зацікавленості; заглиблення у внутрішній світ «не таких» персонажів; пояснення та розтлумачення сутності самоідентифікації через художні образи предметів та процесів; ненав'язливість розповіді; художнє моделювання таких життєвих ситуацій, які близькі для сприйняття для певної читачької вікової аудиторії; залучення персонажів-посередників, щої від імені автора переконливо й цікаво розповідають про унікальні особливості дітей, пояснюють їхню «ініцист».

Ключові слова: література для дітей, толерантність, художня інтерпретація.

The paper studies the ways of literary interpretation of tolerance in the fiction works for children. The author of this paper tried to analyze the forms and ways of manifesting human tolerance in works of fiction. It is noted that writers make an attempt to bring the reader into the world of children's interest; to penetrate into the inner world of "unlike" characters; to explain and interpret the essence of self-identification through literary images of things and processes; to tell the story unobtrusively; to model literary situations that are close to the perception of a certain age audience; to involve intermediary characters who convincingly and interestingly tell about the unique features of children and explain their "unlikeness" on behalf of the author.

Key words: *literature for children, tolerance, literary interpretation.*

Досліджуючи модули толерантності в художній літературі для дітей ось уже не перший рік, ми помітили, що тема толерантності, а точніше непасивної добровільності все активніше культивується саме в такому виді мистецтва, як література. У книжкових магазинах навіть є розділи «Толерантна література для дітей». Усе це ще раз підтверджує думку про те, що проблема (не)прийняття інших є однією з найгостріших проблем сьогодення, відповідно, і сучасного суспільства.

Формуванню толерантності школярів чимало уваги приділяють у сучасній школі. Методисти, учителі впритул підійшли до чіткого визначення основних засад формування толерантності, серед яких релевантними є такі: знання, відкритість, уміння спілкуватися, чіткі переконання та відчуття совісті й справедливості. Особливо активно проблема толерантності розробляється та втілюється у творах зарубіжної літератури для дітей. Європейська спільнота дуже уважно ставиться до необхідності виховувати не пасивну добровільність у молоді. Низка творів зарубіжної літератури демонструє юному читачеві зразки толерантності на простих і доступних для нього прикладах, уводить його у світ гармонії різноманіття.

Мета статті полягає в тому, щоб шляхом аналітичного огляду з'ясувати специфіку художньої інтерпретації принципів толерантності в сучасній зарубіжній та українській літературах.

У книзі Елізабет Кушнер і Майкла Бірна «Супергерой Пуріму» (2013) головний персонаж хлопчик Нейт наполегливо готується до свята Пуріму, але на відмінну від інших дітей на святковому карнавалі він хоче бути інопланетянином. Нейт дуже боїться постати перед друзями «не таким». Він засмучений,

схвильований, адже не знає, як реалізувати свою мрію. Автори твору дуже добре презентують внутрішній світ Нейта, намагаються ненав'язливо розкрити перед читачем шляхи розв'язання цієї проблеми, один із яких – це звернутися за порадою до дорослих. Варто акцентувати увагу, що родина Нейта також незвичайна, бо його виховують два тати. У цій книзі Е. Кушнер та М. Бірн піднімають тему ЛГБТ, яка активно розробляється у світовій дитячій літературі останні п'ятнадцять років. В Україні цієї теми дещо побіжно торкнулася Л. Денисенко у своїй книзі «Майя та її мами». А ось досвід зарубіжної літератури показує, що саме дитяча література є потужним засобом розв'язання зазначеної проблеми. До такої літератури належать книги: Л. Ньюман «У Хізер дві мами», М. Вілхойт «Татків співмешканець», К. Краків «Історія Гарві Мілка», Лінди де Хаан «Король і Король» та ін.

Так, однією із головних тем книжки-картинки для дошкільнят «Остання зупинка на вулиці Ярмарковій» (2015) французького письменника Мета де ла Пенья є сприйняття дитиною світу таким, як він є. Головний персонаж книжки хлопчик на ім'я Сіджей разом з бабусею їде в автобусі й спостерігає за тим, що відбувається навколо нього. Письменник через систему цікавих дитячих запитань та відповідей на них спробував пояснити маленькому читачеві, що ж таке толерантність. Мета де ла Пенья обрав хронотоп дороги та автобус, бо в ньому зазвичай їдуть пасажери різних субкультур, національностей, віросповідань. У такий спосіб юний читач вчиться бути уважним до свого оточення, спостережливим, а також пізнає новий та цікавий світ.

Наступна книжка-картинка Майкла Голла «Червоний: історія олівця» (2015) також торкається теми свободи самовираження й самоідентифікації особистості. Письменник цікаво й оригінально спробував донести маленьким читачам сутність самоідентифікації особистості за допомогою образів предметів, а саме – олівців.

Оригінальний спосіб художньої інтерпретації інакшості обрали Крістіан Балдачіно та Ізабель Маланфон у книжці «Морріс Майклвайт і мандаринова сукня». Це книга про свободу самовиявлення, де маленький хлопчик Морріс має унікальний тип мислення, розвинуту фантазію. Його улюблений колір – мандариновий, який асоціюється з сонцем, тигром і маминим

волоссям. Він носить сукню мандаринового кольору. Саме через неї діти глузують з Морріса, не приймають його, ображають. Попри таке ставлення дітей Морріс знаходить у собі сили і доводить своїм друзям, що він має право на самовиявлення.

У зарубіжній літературі для дітей усе помітнішою стає тенденція до того, щоб максимально художнього презентувати людей, які не вписуються в рамки так званої «норми». Саме про такого хлопчика, у якого є рідкісна генетична аномалія – усі риси його обличчя перемішані між собою – розповідає американська письменниця Р. Дж. Паласіо в повісті «Диво» (2016). Десятирічний головний герой Огест Пульман дуже тяжко входить у світ шкільного життя, де звичайні діти не контролювано реагують на зовнішність однокласника. Він стає об'єктом цькування серед однолітків. Письменниця обрала оригінальний спосіб художньої презентації толерантності, підвівши читача до сутності «дива», яке виявилось в тому, що Огест просто навчився жити зі своєю незвичністю, а його оточення виявилось безпорадним. Зрозуміло, що внутрішній світ хлопчика набагато привабливіший за зовнішність. Р. Дж. Паласіо ненав'язливо розмірковує про те, як суспільство має приймати подібних до Огеста дітей.

Норвежська письменниця Акерлі Ібен у книзі «Ларс Lol» розповіла про дівчинку, яка опікується своїм однокласником із синдромом Дауна. Перед нею непросте завдання: вона повинна знайти спільну мову з однокласником Ларсом, стати йому вірним товаришем. Дівчинка демонструє вміння захищати свого особливого друга від цькувань, а головне те, що поступово при звичає свої однокласників сприймати Ларса адекватно.

Аналітичний огляд творів зарубіжної літератури дав змогу з'ясувати способи художньої інтерпретації толерантності. На нашу думку, найбільш ефективними є такі:

- уведення читача у світ дитячої зацікавленості;
- заглиблення у внутрішній світ «не таких» персонажів;
- пояснення, розтлумачення сутності самоідентифікації через художні образи предметів та процесів;
- ненав'язливість розповіді;
- художнє моделювання таких життєвих ситуацій, близьких для сприйняття для певної читацької вікової аудиторії;

– залучення персонажів-посередників, які від імені автора переконливо й цікаво розповідають про унікальні особливості дітей, пояснюють їхню «іншість»;

– акцентування уваги на важливих деталях повсякденного життя головних персонажів, які намагаються увійти в новий для них світ;

– пропозиції щодо можливостей розв’язання проблем задля вибору читачем найефективніших і найдієвіших;

– закріплення думки про те, що толерантність – це насамперед мистецтво жити, співіснувати разом

Сучасна українська література для дітей останнім часом також не залишається осторонь теми толерантності. Усе більше й більше в Україні з’являється книг, спрямованих на пояснення, виховання та формування принципів толерантності в дітей.

Помічено, що великою проблемою українського суспільства є соціальна взаємодія з дітьми-аутистами. Саме цій темі присвятив свою книгу Марк Лівін «Рікі та дороги», де головний персонаж 14-річний Матвій з синдромом Аспергера намагається залишитися самим собою. Письменник обрав для презентації історії 14-річного Матвія художнє моделювання світу хлопчика, у якому відіграє важливу роль друг, а саме – уявний пес Рікі, який є для Матвія провідником шляхами, що мають вести додому.

Оксана Радушинська у книзі для підлітків «Метелики в крижаних панцирах» презентувала історію дівчинки Яринки, яка народилася здоровою, але після ДТП втратила змогу пересуватися. Письменниця розповідає про світ Яринки, про її щоденну роботу над собою, демонструє низку способів того, як дівчинка вчиться жити повноцінним життям, долає низку психологічних труднощів, пов’язаних з її сприйняттям себе, як «не такої».

У нашій статті «Модуси толерантності у книзі Л. Денисенко «Майя та її мами» [1] ми спробували визначити основні позиції письменниці стосовно толерантності, які розкрилися в діях і словах Майї та її вчительки пані Юлії. На нашу думку, письменниця обережно та виражено підійшла до культивування думки про необхідність толерантного ставлення до іншості. Із кожною розповіддю про ту чи ту родину розкривається авторська стратегія у презентації та способах художнього моделювання унікальності

кожної людини. Дуже чітко простежується основна ідея твору: не важливо, яка в тебе зовнішність, якої ти етнічної належності, у що віриш та чим захоплюєшся, – усі рівні.

Київське видавництво «Час майстрів» у 2017 році у розділі «Мала реалістична проза для малих читачів» видало збірку оповідань А. Григорука «Перша доріжка в небо». Збірка складається з 23 історій, які цікаво та невимушено навчають дітей бути добрими, співчутливими, хоробрими, допомагати старшим, захищати слабких, любити тварин та багато інших важливих речей. Історії дуже реалістичні, могли статися з будь-якою дитиною, у будь-який час та в будь-якій країні світу.

Історії у цій книзі наче фрагменти життя дитини. Дорослим наратором виступає дідусь. Письменник повчально розповідає про те, як потрібно себе поводити в тій чи тій ситуації.

У 2019 році у видавництві «Основи» вийшла друком книга Надії Степули «Петрик і фонтани», у якій йдеться про хлопчика Петрика, який має аутизм. Авторка розповідає про цього особливу дитину вустами його подружки нормотипової Матильди. У такий спосіб письменниця спробувала довести реципієнту інформацію про поведінкові особливості дітей-аутистів та презентувала здоровий спосіб взаємодії Петрика з соціумом, навчає уважно будувати стосунки з особливими дітьми, а головне демонструє моделі обережного висловлення у процесі спілкування з аутистами.

Для зовсім маленьких читачів сучасна книга для дітей пропонує дуже цікаві сюжети, у яких культивується ідея толерантності, наприклад, книга О. Драчковської «Зайчик нестрибайчик та його смілива мама» (2019). Зайчик-нестрибайчик має від народження ваду. У тваринному світі це був би вирок, проте в казці – лише одна з перешкод. Тато Заєць знаходить вихід і конструює синові інвалідний візок. Проте середовище все одно не пристосоване для зайчиків-нестрибайчиків: дорога до школи не придатна для візка, а через струмок немає моста. У тексті нічого не сказано про лісові бордюри, але кожна людина, яка зіштовхувалася з візком, уявляє, які це перешкоди. Тоді Зайчикова смілива мама йде до лісової управи просити про інклюзивний простір. На диво, їй одразу все вдається: мостять нову дорогу, будують міст. Зайчик-нестрибайчик легко адаптується в новому середовищі. І якби не

візок і лапки, що не стрибають, усе в Зайчика було б чудово. Ось тут читачі вгадують у літературній казці утопію: досягнувши успіху в одному, мама легко йде далі й домагається ліфта для білочки з хворими лапками та встановлення звукового світлофора, а вчителі вивчають мову жестів. Далі маму Зайчика вибирають головою лісової управи, тож «більше ніхто в лісі не почувався самотнім і забутим». Розповідь завершується щасливо, проте в дорослих після прочитання залишається легкий смуток. Адже в реальному житті, на жаль, не все так: смілива мама-зайчиха скоріш за все довго-довго ходила б до мера Ведмеда, перш ніж їй вдалося пробити хоч би пандус.

Книжка-картинка «Рі(з)дні люди» Тані Стус і Марти Кошулінської – про толерантність у найширшому розумінні. Сама назва промовляє до читачів: усі люди різні, проте це не заважає нам бути рідними. Основна ідея книжки – утвердити думку про те, що люди здатні переживати різні емоції, бути того чи того статку, різної зовнішності, віку, статі й темпераменту, вибирати собі життєві ролі, проте це не заважає їм у чомусь бути рідними, мати спільні прагнення й любити одне одного. Авторки стверджують, що толерантність, або ж терпимість до інших, розвивається в постійному спілкуванні, зіткненні різних ідей і роботі з прийняття іншої думки. Такі твори художньої літератури є найближчими і найбільш доступними інструментами, що дозволяють дорослим разом з дітьми ознайомитися з різноманіттям життя. Книжкові персонажі всі різні, по-різному розмовляють, поведуться, рухаються, реагують на подразники, сприймають світ і людей навколо – а водночас змушують читачів замислитися: і ти також нормальний/а, унікальний/а, хоч і не такий/а, як усі.

Книга Т. Прохасько, М. Прохасько «Як зрозуміти козу?» – це унікальна можливість пояснити сучасним дітям сутність толерантності засобами художнього слова. Письменники пропонують ефективні, оптимальні шляхи розв'язання багатогранної проблеми толерантності як міцного фундаменту громадянської злагожденості українського суспільства, методи та прийоми виховання моральних цінностей, взаємоповаги, готовності до міжкультурної взаємодії. Усі твердження, на нашу думку, сприятимуть тому, що діти будуть більш лояльними, стриманими до

чужих позицій, думок, зможуть віднайти взаємоприйнятні компроміси для подолання складних життєвих ситуацій.

Аналітичний огляд сучасної української літератури для дітей, спрямованої на виховання толерантності, дав змогу визначити способи художньої інтерпретації, моделювання толерантності у художніх творах. Так, сучасна українська література для дітей оминає теми, які стосуються проблеми ЛГДБ, вводить у текст персонажів, що є моральними авторитетами для дитини (дідусь та бабуся), акцентує увагу на внутрішньому світі головного персонажа, заглиблюючись у сутність його внутрішнього конфлікту, делікатно веде мову про родинне різноманіття. Загалом демонструє значний прогрес у розробці та презентації теми толерантності. Але, на жаль, поки що українська книга для дітей залишає поза увагою релігійну, міжнаціональну толерантність.

Для аналізу твору художньої літератури з позиції толерантності як непасивної добровільності використовують такі способи: 1) презентація стійкості особистості, показниками якої є емоційна стабільність, доброзичливе ставлення, ввічливість, терпіння, самостійність; 2) демонстрація емпатії, показниками якої є чемність, уміння співпереживати, адекватність; 3) дивергентність мислення, відсутність стереотипів, забобонів, уміння неординарно розв'язувати складні проблеми; 4) мобільність поведінки, здатність до швидкої зміни стратегії чи тактики, враховувати обставини, що склалися; 5) соціальна активність, схильність до швидкої адаптованості в соціумі та рівень соціального оптимізму, ініціативність.

Молодші школярі, як активні учасники навчального процесу, мають недостатній рівень розуміння сутності толерантності. Тож дуже важливу роль у її вихованні відіграють твори художньої літератури. А от виховання толерантних взаємостосунків у класі – це складний і довготривалий процес становлення особистості, у якому важлива роль належить вчителіві.

Основними формами виховання толерантності у школярів є діалог, взаємодопомога, співробітництво, роз'яснення як спосіб регуляції поведінки. До основних способів регуляції поведінки уналежнюють уміння стримувати себе, здатність обдумувати свої слова і вчинки, не піддаватися емоціям, прислухатися до позиції

інших, враховувати її. Рушійною силою у вихованні толерантності виступають також батьки. Тому твори для дітей повинні стати дороговказами у визначені життєвих орієнтирів, навчити їх бути стриманими, керуватися принципами добросусідства.

Отже, розглядаючи толерантність як цінність, варто її розуміти і як суспільний ідеал, що дає змогу адекватно приймати певні відмінності. Основними рисами толерантності є: паритетність взаємостосунків, гуманність поведінки й учинків, взаємо- і самоповага, єдині для всіх чітко визначені межі поведінкових моделей, висока ситуативна самоактуалізація, соціальне здоров'я, духовна аура, взаємодопомога, стриманість, виваженість, делікатність, прихильність. Усі ці риси конче необхідно культивувати в сучасному українському суспільстві.

Відзначимо, що види толерантності класифікують переважно за об'єктом нетерпимості. Учені наголошують на тому, що толерантність як моральний ідеал не повинна примирювати особистість з іншими членами суспільства, адже вона диктує деякі обмеження: варто відмовлятися від того, що суперечить основі моральності, відхиляти те, що суперечить ідеалу толерантності.

Література

1. Дерев'яно Я. Модуси толерантності у збірці оповідань Л. Денисенко «Майя та її мами». *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2019. Вип. 6. С. 29–38.

УДК 821.161.2-31.09

Динник Тетяна

ЕВОЛЮЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ЕМІГРАНТА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджено основні аспекти розвитку художнього образу емігранта в українській літературі. У центрі дослідження – особливості формування образу, виявлення та аналіз тих подій з історії України, що мали безпосередній вплив на його виникнення. Об'єктом дослідження є творчість українських письменників від початку ХХ століття до сучасності.

Ключові слова: еміграція, батьківщина, чужина, художній образ емігранта.

The article explores the main aspects of the development of the emigrant's artistic character, which is depicted in Ukrainian literature. The focus of the article is on the features of character formation, identification and analysis of those events in the history of Ukraine that had a direct impact on its occurrence. The object of the article is the work of Ukrainian writers from the early twentieth century to the present.

Key words: *emigration, motherland, foreign country, the emigrant's artistic character.*

Від ХХ століття в українській літературі з'являються образи українців, які через різні обставини були змушені покинути батьківщину й поїхати в далекі чужі країни. Література завжди була й залишається засобом зображення тих настроїв і подій, які панують у певному часі й місці. Темі еміграції присвячено чимало художніх текстів, що свідчить про її актуальність.

Причини, які спонукали українців масово залишати свою країну, різноманітні. Найчастіше це злидні, голод, неможливість досягти бажаних умов життя в рідній країні. Сприяли переселенню також війни й хвороби. Такі причини зникли, проте еміграція залишилася. На сьогодні від'їзд українців на чужину – це бажання самореалізації та пошук кращого життя, що яскраво демонструють твори української літератури.

Мета статті полягає в дослідженні еволюції художнього образу емігранта у творах української літератури.

Образ емігранта активно з'являється в українській літературі з часів перших хвиль еміграції населення (із кінця ХІХ століття). Найкраще художнє втілення образ знайшов у новелах В. Стефаніка «Камінний хрест» та А. Чайковського «Бразильський гаразд». Тематика обох творів дещо схожа – зневіра в житті, тяжка праця й бідність змушують селян із Західної України залишити рідний дім, шукати кращого життя за кордоном – у Канаді та Бразилії.

Твори Стефаніка та Чайковського подібні в зображенні образу емігранта: в обох авторів це втомлені життям люди, які більше не можуть і не хочуть перебувати на межі виживання. Таким є головний персонаж твору В. Стефаніка: *Іван бив палі, бив кілля, виносив на нього тверді кицьки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі. Чим старівся, тим тяжче було йому, поломаному, сходити з горба* [4].

Незнайомі країни були для людей великою мрією, життя там здавалося їм ледь не казковим: – *Як я вам уже говорив, до Бразилії не так-то дуже далеко; але сама Бразилія – то такий великий край, удвоє більший від Європи. Там маєте і тепло, і холодно, і ліси, і степ – що хто хоче і кому що до вподоби. Бери землі, скільки хочеш, і податку не плати жодного... А яка там земля урожайна! Там плуга ніхто не знає: от поштурхаєш землю патином і сієш збіжжя; навіть борони не треба. А вродить чи жито, чи пшениця, чи кукурудза, як той гай; а буряки, а морква – як бані!* [5]. Проте чи дійсно життя на чужині відповідало надіям переселенців, що вирішили змінити місце перебування? Чи вони опинялися знову в тяжких умовах, тільки вже не вдома? Куди б не вирушили українці, всюди їх очікувала праця, проте в інших країнах у них була змога досягти достойного життя для себе та своїх родин.

Наступним етапом формування образу заробітчанина в українській літературі є творчість письменників-емігрантів, твори яких додали нових рис у зображення переселенців. Звернення до теми життя емігрантів є надзвичайно цінним джерелом зображення існування нашого народу за межами України. У контексті емігрантської літератури важливо згадати твори У. Самчука «На твердій землі» та збірку новел Д. Гуменної «Серед хмаросягів». Герой Самчука після довгих поневірянь, спромігся здобути власний дім, про який він тільки мріяв, проте його шлях був дуже довгим і тернистим: *Але я відважився ту заборону порушити, жереб кинуто і ось я вперше за всі свої тридцять вісім років життя, зробився власником пречудного кусника нашої плянети, тридцять два фути широкого, сто вісім довгого, під кокетливим горбиком звивистої вулиці Глен, де тишався в західньому сонці, на два поверхи, «мій дім – моя фортеця», з верандою колоніального стилю, до якої від хідника вело тридцять двоє че дуже надійних, бетонових східців* [3]. Образ емігранта залежно від часу набуває нових характерних рис, що робить його багатогранним, однак деякі якості залишаються незмінними, перш за все це працелюбність і цілеспрямованість. Приймаючи тяжкі умови, український заробітчанин бачить свою мету і перешкоди на шляху не можуть його зупинити.

У збірці Д. Гуменної «Серед хмаросягів» зображено життя українців крізь призму різних аспектів. Твори доповнюють образ

емігранта новими деталями, читач бачить, як навіть далеко від батьківщини українці все одно зберігають пам'ять про рідну країну та знайомлять світ зі своєю культурою: *Мама варить борщ і ліпить вареники, Катря миє підлоги, Олеся застеляє на стіл вишивану скатерку і такі ж вишивані серветки розкладає, склянки, виделка, ножі, тарілки розставляє... Петруся послали за содовою водою, бо вчора забули купити. А тато має генеральний нагляд над цим усім. На обід до них має прийти американець. То треба йому показати нашу культуру, чи ж не так?* [1, с. 22]. Завдяки переселенцям про нашу культуру дізнався світ.

До теми емігрантів звернулися і письменники ХХІ століття. Цікавим є погляд на переселенців у творі М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво», у якому письменниця розповідає про авантюриста, що опиняється у Бразилії, потрапляє до української колонії «Нова Австрія», де створює майже ідеальне суспільство. Роман пронизаний таємничістю, демонструє, що для того, аби знайти своє місце на чужині, українцям не рідко доводилося використовувати різні способи виживання.

Чудовим прикладом сучасної літератури, у якій головним героєм виступає українець-емігрант, є збірка оповідань В. Махна «Дім у Бейтінг Голлов». Наскрізною темою майже кожного оповідання виступає міграція. Автор зображує українців, які мріють про щасливе життя в Америці. Твір складається з кількох історій, у кожній з яких перед читачем постають різні люди, заробітчани й інтелектуали, що прагнуть здійснити свою «американську мрію». Тут дуже добре простежується традиція емігрування, яка має поколіннєвий характер: *І розчинилися євреї серед вуличної торгівлі, і передавали одне одному тепле, як куряче яйце, слово Тори, щоби не забути про себе. І розпорошилися поляки від чиказьких боєнь Іллінойсу до копалень і ферм Пенсільванії, тримаючи під язиком оплатки, щоби пам'ятати себе. І розійшлися українці серед вулиць чужих міст, схилиючи голови під час читання Євангелії, щоби не згубити себе. І якщо були вони з Чорткова, то хоч євреї, хоч українець, а хоч поляк, – знаходили у своїх мовах такі слова, щоби згадати порох тої землі і того міста* [2, с. 62].

Артем Чапай у книзі «Понаїхали» розповідає, як герой твору «захищає» своє місто від заробітчан, однак у фіналі вже сам

опиняється в ролі емігранта, зазнає нападу від місцевих так само, як раніше сам приносив страждання іншим. Образ переселенця у творі – це людина, що через складні життєві обставини змінює свої старі погляди, і як результат – змінюється сама. Причини міграції в сучасних текстах багато в чому подібні до творів столітньої давнини. Може статися так, що в найближчому часі в українській літературі з'являться нові погляди на тему еміграції, а художній образ переселенця буде зазнавати нових змін.

Отже, тема еволюції образу емігранта в українській літературі достатньо глибоко розкрита в низці творів, проте і нині цей образ продовжує вдосконалюватися, набуваючи нових рис і характеристик. Однак цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність і працелюбність є спільними рисами українського емігранта в українській літературі всіх часів.

На нашу думку, перспективними є дослідження, у яких можна презентувати психотип українського емігранта.

Література

1. Гуменна Д. К. Серед хмаросягів. Нью-Йорк : Слово, 1962. 178 с.
2. Махно В. І. Дім у Бейтінг Голлов. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 176 с.
3. Самчук У. О. На твердій землі. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=227>
4. Стефаник В. С. Камінний хрест. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=336>
5. Чайковський А. Я. Бразилійський гаразд. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10358>

УДК 81'373.22

Євангеліст Людмила

МОТИВАЦІЙНА БАЗА ПСЕВДОНІМІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ЗОНІ АТО

У статті досліджено позивні імена військовослужбовців зони АТО; акцентовано увагу на основних семантичних, соціокомунікативних та функціональних ознаках псевдонімікону; розглянуто мотиваційну базу та основні принципи творення псевдонімів.

Ключові слова: *ономастика, псевдонім, позивне ім'я, прізвисьце, військовослужбовець.*

The article investigates the hidden and fake names of the military men of the ATO zone; the attention is emphasized on the main semantic, socio-communicative and functional features of the pseudonym icon; basic principles of motivation and creation of the pen names are examined.

Key words: *onomastics, pen name, callsign name, last name, military man.*

Невід'ємним елементом життєдіяльності військових у зоні бойових дій (через політичні причини й задля конспірації) є псевдонім – різновид набутого особового іменування.

Псевдонім – це найменування, яке носій отримує від оточення; змінені імена та прізвища, використовувані замість справжніх прізвищ та імен носіїв, до них не належать [2, с. 340]. Дослідниця Н. Павликівська виокремлює такі соціокомунікативні та функціональні ознаки псевдоніма: він є неофіційною назвою людини (може вживатися в офіційних ситуаціях); зберігає таємницю справжнього іменування носія; виконує езотеричну функцію; його використання пов'язане з діяльністю носія (у нашому разі під час військової служби); особа може мати один, кілька й багато псевдонімів; псевдонім, який стає єдиним іменем людини, втрачає свою специфіку й переходить в інший антропонімічний розряд [1].

У статті ми ототожнюємо поняття «псевдонім», «псевдо» та «позивний», адже кожне поняття слугує для маскуванню справжнього імені та прізвища носія. У сучасних дослідженнях термін «псевдо» використовують стосовно учасників національно-визвольних змагань, а тому нині ним послуговуються бійці багатьох добровольчих батальйонів. Л. Підкуймуха визначає поняття «позивний» через його функцію: служить для того, аби в радіоэфірі не називати своїх персональних даних [3, с. 138].

Кожен антропонім ідентифікує та індивідуалізує номіновану особу, а тому питання семантики та структури псевдонімів є важливим у сучасних ономастичних дослідженнях. Як мовне явище псевдоніми досліджували О. Дей, В. Дмитрієв, М. Лесюк, І. Масанов, Ю. Масанов, В. Німчук, О. Петрова, Н. Подольська, О. Суперанська, Т. Суркова, М. Торчинський, П. Чучка та ін. Систематизувала псевдо учасників визвольних змагань українського народу в ХХ столітті й ґрунтовно проаналізувала доступну джерельну базу Н. Павликівська [1]. Перші розвідки, присвячені псевдо учасників антитерористичної операції, здійснили Л. Підкуймуха [3] та Н. Шульська [4], але це

питання перебуває на початковому етапі вивчення (почасти й через потребу нерозголошення державної таємниці), потребує комплексного дослідження в перспективі.

Метою статті є аналіз принципів творення та мотиваційної бази псевдонімів військовослужбовців зони АТО.

Методом суцільної вибірки в інтернет-виданнях та засобах масової інформації вилучено понад 140 позивних імен. Серед псевдо, зафіксованих у військових та добровольців, що воювали чи воюють у зоні АТО, значну частину складають ті, що походять від імені або прізвища носія. Велику частотність виявляють позивні, утворені за допомогою модифікації офіційного прізвища шляхом:

- усічення кінцевої частини (кореневих і суфіксальних морфем) до вихідної одиниці, що свого часу служила дериваційною базою творення антропоніма, із додаванням нульової флексії: *Жук* – **Жуков** Іван, *Май* – **Майборода** Володимир, *Цинк* – **Цинкуш** В'ячеслав; у такому разі спостерігаємо повернення до твірної основи: а) власної назви *Давид* – **Давиденко** Дмитро, *Сава* – **Савинов** Сергій; б) загальної назви *Капуста* – **Капустян** Олексій;

- усічення кінцевої частини (не збігається з поділом на морфемі) відбувається до межі, коли утворюється слово-іменник, який не слугував дериваційною базою для прізвища, із додаванням матеріально вираженої флексії: *Аджа* – **Аджавенко** Володимир, *Беря* – **Бережанський** Олександр;

- псевдозближення морфем: *Палич* – **Беспалов** Андрій;

- паронімічної атракції (цілеспрямованого застосування в мовленні слів близьких за фонетичними ознаками): *Вітус* – **Княжевський Віталій**, *Камаз* – **Кочемазов**;

- кириличного запису англomовної форми імені: *Юджин* (**Eugene**) – **Сарнавський Євген**.

Нерідко позивні формувалися шляхом модифікації справжнього іменування денотата:

- від просторіччя чи молодіжного жаргону: *Жека* – **Євген** Голік, *Максон* – Олексюк **Максим**;

- від імені по батькові: *Адамович* – **Домін Ігор**;

- від запозичених західноєвропейських імен: *Арчі* – **Безсмертний Артур**, *Ганс* – **Платонов Сергій**.

Виявляють частотність псевдоніми, утворені на базі російської мови, про це свідчать фонетико-орфоепічні особливості позивних: *Берсг* – Бережний Владислав, *Бріз* – Топалов Леонід.

Подекуди вдаються до вторинної номінації, послуговуючись іменами персонажів із коміксів, мультфільмів або кінематографу, характерні риси яких культурно засвоєні й переосмислені колективом: *Бетмен* – Анадимб Володимир, Богданов Сергій (Бетмен – вигаданий персонаж, герой коміксів видавництва DC Comics, який вперше з'явився в серії «Detective Comics» у травні 1939 року), *Дейл* – Сінягуб Антон (Дейл – персонаж анімаційного телесеріалу «Чіп і Дейл» студії Волта Діснея).

Окрему групу псевдонімів складають позивні – перенесені апелятиви-історизми, пов'язані з історичним минулим України: *Вікінг* – Олійник Сергій (вікінги – воїни-мореплавці зі Скандинавії; наступники ватажка вікінгів Рюрика I створили державу Київська Русь, підкоривши значні території східних слов'ян), *Гайдамака* – Дімітров Михайло (гайдамаки – народні повстанці на Правобережній Україні).

Значну роль відведено псевдонімам-ейдонімам, які характеризують особу з фізичного боку, демонструючи:

- вік: *Дід* – Дроздовський Михайло (60 років);
- особливості зовнішнього вигляду: *Борода* – Валах Сергій, Луговий Михайло, Сазонов Леонід, *Хом'як* – Фешко Юрій;
- колір волосся чи шкіри: *Рижий* – Дашкевич Ярослав, Михайлов Олександр, *Циган* – Бурачук Василь.

Вирізнено позивні – субстантивовані прикметники, за допомогою яких різнобічно описують особу. Такі номени мають оцінну функцію, можуть указувати на специфічні риси характеру або фізіологічні характеристики, зокрема, спритність, рухливість тощо: *Вірний* – Левицький Андрій, *Хитрий* – Корчак Мар'ян.

Серед псевдо військових простежено чималу кількість позивних, що походять від загальних назв на означення соціального становища (за професією, тимчасовим заняттям або посадою в зоні АТО): *Оптовик* – Юрій Мальков, *Прапор* – Фесюк Анатолій.

Про рід занять або захоплення бійців до війни свідчить змістове наповнення псевдо: *Байкер* – Метлінський Микола, *Футболіст* – Маслов Андрій. Не всі назви цієї групи

сприймаються буквально, деякі з них мають іронічне забарвлення, адже людина не є представником професії (роду занять), але її манера поведінки живить типові стереотипні уявлення: *Провідник* – Сисков Дмитро, *Шериф* – Гузенко Сергій.

Наявна велика кількість псевдоетнонімів, які ми класифікуємо у дві підгрупи залежно від семантичного підґрунтя мотивації:

1) указують на етнічну належність та реалізуються переважно прямим називанням національності або громадянства: *Латиш* – Безсмертний Артур (народився в Латвії, але має українські корені);

2) означають осіб, що за національністю українці, але мають зовнішню схожість із представниками інших етносів: *Джигит* – Федоров Едуард, *Монгол* – Бабій Володимир.

Серед позивних відтопонімичного походження, які вказують на територіальну приналежність, виявлено такі: *Одеса* – Балог Федір, Сапеску Вадим.

Псевдоніми за спорідненістю здебільшого однослівні, але є й двослівні, наприклад, реалізація моделі «дядя + ім'я»: *Деда* – Мілютин Олександр, *Дядя Ваня* – Войтенко Іван.

Невелику групу позивних утворюють псевдо на позначення іменувань зброї, її частин, матеріалу, військової техніки: *Баррет* – Луговський Юрій (вид зброї), *Куля* – Кубрак В'ячеслав, *Танк* – Кучерков Микола, *Фугас* – Лобода Едуард, *Цинк* – Куцмай В'ячеслав.

Простежено серед військових і використання міфонімів: *Зевс* – Зейлик Володимир (бог грому і блискавок у давньогрецькій міфології); йдеться про паронімичну атракцію ініціального запису прізвища (*Зе*) та імені (*В*) за моделлю аббревіатури.

Поширеними є псевдоніми, покликані підкреслити риси воїна, зокрема небезпечність, уміння планувати атаку; серед них номен на позначення фауни (насамперед зі світу хижаків):

- птахів: *Орел* – Кирієнко Олександр, *Сокіл* – Телюк Ігор;
- земноводних плазунів: *Гюрза два* – Георгій Саралідзе (гюрза – вид отруйних змій із роду велетенських гадюк);
- домашніх тварин (бійцівських собак): *Пітбуль* – Безверхній Антон;
- риб: *Акула* – Дмитро Іванов.

Засобами псевдонімної номінації стають зазвичай іменники (*Бача* – Маслов Віктор (в афганському лексиконі «бача» – хлопець), *Відьма* – Червона Яна, *Галіфе* – Конюша Руслан, рідше прикметники (*Зелений* – Вегера Геннадій, *Круглий* – Пругло Дмитро, *Шалений* – Сирін Максим).

Окремі псевдо, які демонструють найзагальніші асоціативні уявлення про особливості характеру й шаблони зовнішності бійців, їхню територіальну приналежність, родинні чи етнічні зв'язки, повторюються. Назвемо серед них найчастотніші: *Борода* (3), *Дід* (3), *Одеса* (4), *Скіф* (4).

Систематизовано псевдо за кількістю повнозначних структурних компонентів, а саме:

- прості, які репрезентують найбільшу кількість псевдонімів: *Зона* – Левицький Геннадій, *Куля* – Кубрак В'ячеслав, *Маяк* – Соловійов Герман та ін.;

- складні, утворені способом основоскладання чи аббревіації (уламкової), псевдо репрезентують номінації питомі: *Волноріз* – Топалов Леонід, *Кримнаш* – Ольховський Георгій, *Фізрук* – Савлук Павло, Аджі Євген; запозичені: *Пітбуль* – Безверхній Антон, *Шоо-Лінь* – Педак Олександр;

- складені з імені та компонента на позначення вікових або статевих ознак: *Дядя Ваня* – Войтенко Іван;

- утворені шляхом трансонімізації від складених імен відомих персонажів: *Вінні Пух* – Ларін Микола.

Отже, велику частотність серед псевдо українських військових АТО формують ті, що утворені за допомогою модифікації офіційного прізвища або імені, які є асоціативно трансформованими семантикою кореня. Частково вдаються до вторинної номінації, послуговуючись іменами персонажів із коміксів, мультфільмів або кінематографу, а також відомих історичних постатей, характерні ознаки яких переосмислені колективом та перенесені на особу.

Серед основних принципів номінації виокремлено такі:

- 1) безпосередня характеристика бійця за фізичними або зовнішніми, внутрішніми, поведінковими особливостями;
- 2) співвіднесеність із чужим іменем, перенесенням на носія за асоціацією з національністю;
- 3) указівка на територіальну

приналежність, походження; 4) позначення іменувань зброї та її частин, матеріалу, військової техніки; 5) відображення соціального статусу або уподобань; 6) підкреслення рис воїна за допомогою номенів на позначення фауни (представників світу хижаків).

Феномен повторюваних позивних пов'язаний переважно з мотивацією псевдо за зовнішністю, фізичними або поведінковими особливостями бійців. За кількістю структурних компонентів найбільшою є підгрупа простих номенів.

Література

1. Павликівська Н. Українські псевдоніми ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2012. 36 с.

2. Павликівська Н. Українські псевдоніми як об'єкт ономастичних досліджень. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 339–342.

3. Підкуймуха Л. Позивні учасників антитерористичної операції на Донбасі: спроба аналізу. *Мова: класичне – модерне – постмодерне* : зб. наук. статей. Києво-Могилянська академія, 2016. Вип. 2. С. 135–149.

4. Шульська Н. Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних у мові ЗМІ. *Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2017. Вип. 1(27). С. 342–347.

УДК 811.161.2'373:330

Завгородний Вадим

КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті розглянуто структурно-семантичні й етимологічні особливості економічної термінології; здійснено аналіз економічних термінів за способами творення та ступенем спеціалізації значення.

Ключові слова: економіка, термінологія, аналіз, лексико-семантичне поле.

The article investigates the structural-semantic and etymological features of economic terminology. Economic terminology is analyzed by means of creation and specialization of meaning.

Key words: economics, terminology, analysis, lexico-semantic field.

У сучасній лінгвістиці набирає популярності дослідження семантичної структури, морфологічної будови й походження наукових термінів різних галузей знань, позаяк на сьогодні

термінологічна лексика відіграє доволі істотне значення в комунікативних процесах. Пропонована розвідка присвячена вивченню семантичних, етимологічних і структурних особливостей науково-економічної термінології. Основною метою цього дослідження стала класифікація економічної термінології за її диференційними ознаками.

У процесі аналізу лексико-семантичних груп економічної термінології нашу увагу привернула системність мови. Основними в системній організації мови є парадигматичні відношення структурних одиниць, тобто відношення, що ґрунтуються на подібності й відмінності мовних одиниць. Парадигматичні відношення є підґрунтям для виокремлення лексико-семантичних полів, у результаті чого ми отримуємо чітко врегульовану та структуровану мову. Дослідження будь-якої лексико-семантичної групи демонструє наявність чітких взаємозв'язків між її структурними компонентами, що є дуже важливим показником системності мови й галузевих термінологій.

У лінгвістиці вивчення тієї чи тієї лексико-семантичної групи ґрунтується на таких критеріях: 1) аналізі компонентів цієї групи; 2) здійсненні внутрішнього розподілу; 3) семантичній характеристиці компонентів, взаємовідношень між ними на підставі загальних семантичних та диференційних ознак; 4) дослідженні семантичних змін, які відбуваються у складі одиниць лексико-семантичної групи.

Вивчення економічних термінів засвідчило, що останні є чітко організованою системою, яка має свою ієрархію й об'єднана в лексико-семантичне поле «економічна термінологія». Ядро поля (компонент, навколо якого розгортається поле) представлене опорними економічними термінами на позначення ключових економічних понять: *товари, послуги, виробництво*.

У процесі спостереження над мовним матеріалом ми виокремили кілька лексико-семантичних груп економічних термінів.

1. Назви закладів, що здійснюють фінансово-кредитні операції: *банк, міністерство фінансів, фонд, міністерство торгівлі, інвестиційні компанії*.

2. Назви фаз економічного циклу держави: *економічна криза, економічна стагнація, економічне поживавлення, економічне піднесення.*

3. Види податків у державній податковій системі: *податок на додану вартість, акциз, мито, державне мито, податок на прибуток підприємств, податок на нерухоме майно, податок на доходи фізичних осіб.*

4. Економічні процеси: *безробіття, глобалізація, монополія, інтернаціоналізація, верифікація.*

5. Суб'єкти економічної діяльності: *брокер, андерайтер, маклер, трейдер.*

6. Фінансові документи: *авізо, банківська карта, облигація, бізнес-план.*

За ступенем спеціалізації лексичного значення у складі проаналізованої нами економічної термінології чітко виокремлюються три групи лінгвоодиниць:

1. Вузкоспеціальні терміни: *андерайтинг, вексель, венчурний бізнес, грошовий мультиплікатор, дефолт, дотація, кон'юнктура ринку, експортна квота, інфляційні спіралі, кліринг, консалтинг, концесія, маклер.*

2. Загальнонаукові терміни: *аналіз, синтез, об'єкт, суб'єкт.*

3. Міжгалузеві терміни: *геополітика, лібералізм, база даних, ліцензія, індекс, показник, крива.*

За структурними особливостями виокремлюємо такі різновиди економічних термінів:

1) терміни-словосполучення:

а) двокомпонентні: *концентрація виробництва, конкурентна політика, виробнича кооперація, капіталомісткість продукції, антиінфляційна політика, змішана економіка, економічна категорія;*

б) трикомпонентні: *індекс якості життя, закриті інвестиційні фонди, моральне зношення капіталу, мінімальна заробітна плата, економічне активне населення, інтенсивне економічне зростання, дефіцит державного бюджету, державний сектор економіки;*

в) багатокомпонентні: *ефект доходу на ринку товарів, ефект заміни на ринку товарів, закон спадної граничної корисності, історична школа в економічній науці, «Лондонський клуб» банків*

кредиторів, методи державного регулювання економіки, міжнародна міграція трудових ресурсів, реальні величини в економіці;

2) терміни, утворені морфологічними способами творення слів, зокрема префіксальним чи суфіксальним: *олігополія, перевитрата, мультколінеарність, співарендатор, співробітництво, субагенство, доплата, розкрупнення (економічних показників), самофінансування, неплатоспроможність;*

3) терміни-абревіатури: *ЄЕП (єдиний економічний простір), РЦП (ринок цінних паперів), ОРІ (організація регіональної інтеграції), ГТК (газотранспортний консорціум), СЕЗ (спеціальна економічна зона), НБУ (Національний банк України), АУБ (асоціація українських банків).*

За етимологічними особливостями у складі економічної термінології сегментуємо дві групи:

1. Слова іншомовного походження: *рента, процент, інфляція, парадокс, патент, фонд, лібералізм, мультиплікація, монополія, кредит, корпорація, концерн, концесія, рецесія, картель, капіталізм, компанія, диференціація, експорт, імпорт.*

2. Власне українську лексику: *податок, промисел, прибуток, дохід, продаж, обмін, вартість* [1, с. 54].

Варто зауважити, що відсоток власне української економічної термінології набагато менший, ніж кількість запозичених терміноодиниць. Очевидно, це пов'язано з періодом становлення економіки як науки, коли економісти почали вивчати і запроваджувати нові терміни. Здебільшого економічні терміни іншомовного походження є інтернаціональними, які набули широкого розповсюдження, що є цілком нормальним, адже науковцям різних країн не потрібно «винаходити велосипед», бо вони вже мають такий спільний інструмент спілкування [1, с. 55].

Отже, аналіз економічної термінології продемонстрував, що відповідна термінологічна система є чітко організованим утворенням, має свою ієрархію й внутрішні взаємозв'язки. Водночас вивчення етимологічних особливостей економічних термінів дозволило виявити, що іншомовна лексика в окресленій терміносистемі істотно переважає над власне українською.

Література

1. Шелепкова І. М. Характеристика української економічної термінології на сучасному етапі розвитку. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 7. Том 1. С. 52–55.

2. Словник з основних термінів і понять мікроекономіки / авт.-уклад. Ушкаренко Ю. В., Чмут А. В. Херсон, 2019. 35 с.

3. Словник економічних термінів URL : https://pidruchniki.com/1228032462956/politekonomiya/slovník_ekonomichnih_terminiv_ekonomichna_teoriya_politekonomiya

УДК 811.161.1:811.161.2'373.7

Зубрій Оксана

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ТВОРЧОСТІ ДАРИ КОРНІЙ

У статті представлено результати дослідження творчого доробку Дари Корній крізь призму теорії прецедентності. Акцентовано на одному з різновидів прецедентних феноменів, а саме прецедентних іменах. З'ясовано, що письменниця активно послуговувалася прецедентними іменами як літературного, так і міфологічного походження, з-поміж яких диференційовано універсально та національно прецедентні знаки.

Ключові слова: *прецедентне ім'я, літературне походження, міфологічне походження. Універсально прецедентне ім'я, національно прецедентне ім'я.*

The article presents the results of the study of Dara Corney's creative work through the prism of precedent theory. It is focused on one of the varieties of precedent phenomena, namely precedent names. It is revealed that the writer actively used the precedent names of both literary and mythological origin, among which differentiated universally and nationally precedent marks.

Key words: *precedent, literary origin, mythological origin. Universal precedent name, national precedent name.*

Дара Корній, або ж по-справжньому Мирослава Замойська, сучасна українська письменниця, яка здобула собі визнання через художні прозові тексти, в основному романи.

Мовостиль Дари Корній – помітне явище в сучасній українській літературній мові, бо головними рисами, що притаманні стилю письменниці є поєднання різних пластів живої народної мови, уміле, художньо-доцільне використання мовних

одиниць, зокрема й тих, які ми називаємо прецедентними феноменами. Їх дослідження потребує уваги до низки моментів, а саме: структурно-семантичних та функційних особливостей, оскільки такі мовні знаки не тільки інформаційно наповнюють зміст, але й сприяють появі різних конотацій у свідомості читача, змушують його актуалізувати фонові знання.

У творчому доробку письменниці активно використовуваними є насамперед прецедентні імена.

До прецедентних імен, як свідчать сучасні наукові доробки, зараховують насамперед індивідуальні імена, пов'язані чи то з широковідомим текстом, який здебільшого стосується прецедентного, чи то з прецедентною ситуацією. Це своєрідні складні знаки, під час використання яких апелюють не до власне денотата, а до набору диференційних ознак того чи того прецедентного імені [1, с. 142–143]. Такі імена передбачають один або кілька елементів, використовуваних для позначення єдиного поняття.

До прецедентних зараховують перш за все ті імена, які є власними назвами, відомими широкому загалові. У художньому тексті, зокрема й у романах Дари Корній, вони використовуються не стільки на позначення конкретної людини, ситуації, організації, міста, скільки як своєрідний культурний знак, символ певних якостей, подій. Наприклад: – *О, Мальво, дивися, яка ти на тій фотці серйозна. Мері Поппінс на відпочинку* (3, с. 49); *Ну, як малі діти! Те ж мені Капулетті та Монтеккі, Ромео та Джульєтта. Середньовіччя якесь* (2, с. 50); – *Угу! Кажан на даху! Хі-хі-хі! – пирнула весело Аліна. – А може й Карлсон, тільки замість моторчика фloyяра* (2, с. 26). Як бачимо, прецедентними є імена, що є найменуваннями персонажів художніх творів, здебільшого зарубіжної літератури. Так, у першому прикладі натрапляємо на двокомпонентну власну назву *Мері Поппінс*, що є персонажем казкових повістей Памели Тревер. Ця назва є універсально прецедентною, оскільки відома представникам різних лінгвокультурних спільнот, використовується в ситуаціях, коли йдеться про няню (пор. *Мері Поппінс* – няня у сім'ї Бенксів, яка вирізняється вихованістю та суворістю), що не тільки любить своїх вихованців, але й навчає їх бачити казкове й надзвичайне

у буденних речах. У проілюстрованому прикладі зазначене прецедентне ім'я актуалізує інформативно-розважальну функцію.

Другий приклад актуалізує знання про всім відомі образи *Ромео та Джульєтти*, а відтак теж є зразком універсально прецедентних феноменів. «Ромео та Джульєтта» – відома трагедія Вільяма Шекспіра, де зображено трагічне кохання вихідців із родин, що споконвіків ворогували між собою (*Монтеккі і Капулетті*). Саме це і призводить до трагічних наслідків – закохані помирають.

У третій ілюстрації наявне так само прецедентне ім'я літературного походження, що стосується зарубіжної літератури. *Карлсон*, як відомо, є головним персонажем трилогії про життя Карлсона, який живе на даху та літає за допомогою маленького моторчика на спині.

Усі приклади яскраво ілюструють взаємозв'язок прецедентного імені з прецедентним текстом та прецедентною ситуацією. В останньому разі знаковими виявляються й слова «на даху». Кожне із прецедентних імен називає й виокремлює певні об'єкти дійсності, створює поняття про них, використовується для переконання читача у власній позиції, апелює до концептів тексту задля творення певної тональності подальшого спілкування.

Інші контексти: *Не варто! У мене вже є вірний Санчо Панса* (6, с. 4); *Це перетворювалося на війну з вітряками, яку неможливо виграти. А він далеко не Дон Кіхот* (6, с. 14); *Людство донині пам'ятає ім'я коханої Данте, тому що Беатріче живе в його віршах і зараз* (2, с. 57); *Це і тільки це видавало її настрої, не з доброї волі вийшла Снігова королева зі свого палацу* (6, с. 22) тощо. Пор.: Санчо Панса, персонаж роману М. Сервантеса «Хитромудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», вірний зброєносець Дон Кіхота, який переконав себе, що він сам є мандрівним лицарем. Д. Корній актуалізує один із найцікавіших моментів – боротьбу з вітряками, яких Дон Кіхот вважав велетнями, тобто наголошує на даремній, марній справі, негативно оцінює описувану ситуацію, створює відповідний комічний ефект.

У другому прикладі наявні прецедентні імена реальних осіб – *Данте* і *Беатріче*: автор знаменитої «Божественної комедії» возвеличує ім'я своєї коханої, у яку закохався в дев'ять років і

кохання до якої стало однією з найважливіших подій у житті митця. Прецедентне ім'я *Снігова королева* змушує читача пригадати однойменну казку Г. Х. Андерсена, на основі основних характеристик головного персонажа створити враження про описувані реалії.

Зауважимо: у творчості Дари Корній функціонують прецедентні імена, ґрунтовані на жанрі казки не лише літературної, а й народної, як-от: *Остан любить світ і людей у ньому, але він не чує потуг землі, наче народився в світі, де того всього не було, і пуповина його не під дубом-прадубом законана, а, наче в казці про Коцюя, у скрині, на дереві, в яйці...* (4, с. 24), де *Коцюй Безсмертний* – персонаж багатьох народних казок. Прецедентне ім'я апелює до того, що смерть Коцюя зберігається у певній схованці: смерть (його душа) захована в яйці, яйце знаходиться в качці, качка – у зайці, а заєць – у скрині.

Окрім прецедентних імен літературного походження, що актуалізують знання про зарубіжні тексти, Дара Корній звертається й до національно прецедентних імен, що є найменуваннями видатних осіб, здебільшого культурних діячів, або їх творів. Наприклад: *Заилють тебе за розподілом на далекий хутір комарів годувати, де наймолодший молодець – дід Овідій, що почав парубкувати ще за царя Гороха, і будеш там вовчулаком вити та розповідати про важку долю Марусі з повісті Квітки-Основ'яненка* двом учням в класі, бо більше катма (6, с. 5); *Пригадуєш, мамо, яка улюблена книга була у мене в десять років? «Лісова пісня» Лесі Українки* (2, с. 41); *Думаєш, мені тітка не розповідала про твої чудацтва? Теж мені, Ліна Костенко! Твої книжечки тебе не прогодують* (5, с. 32) тощо.

Антропонім *Квітка-Основ'яненко* використаний для позначення відомого письменника, засновника жанру соціально-побутової комедії в класичній українській літературі. Саме йому належить сентиментально-реалістична повість «Маруся», де йдеться про тяжку долю селянки Марусі, яку розлучили з її коханим Василем і яка, не витримавши розлуки із коханим, захворіла й померла. Другий приклад так само актуалізує назву прецедентного тексту і його автора (*Леся Українка* і «*Лісова пісня*»), апелює до драми-фесрії про незвичайних міфічних істот,

які полонили й авторку досліджуваних романів. Прецедентне ім'я *Ліна Костенко*, очевидно, є знаковим для письменниці, бо Дара Корній, як і Ліна Костенко, національне ставить понад усе.

Окрім прецедентних імен літературного походження, у творчості Дари Корній натрапляємо на міфологічні прецедентні імена, зокрема ті, які взято з античної міфології. Наприклад: *Рятуючи кохану від Гніву Гери, Зевс власноручно перетворив її на Велику Ведмедицю* (5, с. 16), де *Гера* (дружина Зевса) постає як ревнивиця, здатна на помсту коханкам свого чоловіка, а де є ревності, там і сварки; *Інколи мені здається, що вона навіть поглядом вміє вбивати чи, щонайменше, як Медуза Горгона, перетворювати людей на камінь* (6, с. 11), де *Медуза Горгона* – небезпечна міфологічна істота зі зміями замість волосся, спроможна вбити – від її погляду все живе перетворюється на камінь.

Творчий доробок Дари Корній представляє міфологічні прецедентні імена не лише античної, а й української міфології. Це насамперед назви язичницьких богів, як-от: *Журба, смуток, радість, кохання, біль полилися, наповнили звуками простір, мелодія гірко піднімалася аж до небесних сфер, лоскотала п'яти творцю, падала в лоно Наві, торкалася губ самого Велеса, бентежила його своєю чистотою, а потім вихором влітала всередину деміурга тих диво звуків* (3, с. 22); *Хай благословить тебе Сварог, Маро! І я йменням нашого творця вітаю тебе!* (4, с. 5); *О, батьку Сварожє, які ці жінки передбачувані, навіть безсмертні!* (3, с. 3); *Чорнобог, Гера та Зевс: Довкола панувала тиша, тільки монотонне дзюрчання джерела з Мертвою водою, яке витікало з-під кам'яних черепів кам'яного Чорнобога, порушувало її* (3, с. 38) тощо.

Велеса, як відомо, вважають богом торгівлі, музики та мистецтва. Існує легенда, що Велес своєю чудовою грою на сопілці зміг зупинити повоїще полян та древлян. У слов'янській міфології бог Велес є помічником і покровителем хліборобів, з початку жнив йому в дар надавали кілька нежatih дозрілих колосків. *Сварог* постає володарем світу, богом творчої сили цілої природи. У язичництві *Сварог* виступає як слов'янський бог-коваль, який є батьком Перуна. *Чорнобогом* у міфології називають бога темряви, сну, ночі, у якого дружина *Мара* та син – *чорт*. Авторські конотації тих чи тих описуваних ситуацій із уведенням

у них прецедентних імен прямо залежать від традиційної оцінки прецедентних ситуацій, виробленої віками.

До прецедентних зараховуємо й найменування міфологічної істоти, яка дала назву самому твору – *Гонихмарник*. Наприклад: *Ірина слухає незрозумілі слова Гонихмарника. Він розмовляє мовою вітру, дощу, хмар, блискавок, грому, він наказує, і стихії підкоряються йому, наче баскі коні вправному вершинику* (2, с. 15). В українській міфології *Гонихмарника* по-іншому називають грабодуром – це істота, яка може управляти дощем, вітром, громом, блискавкою. Інколи вона може допомагати, а інколи – псувати людям життя. Прецедентне ім'я *Гонихмарник* уособлює владну людину, якій усе підкоряється. Поряд із *Гонихмарником* з'являються й назви інших міфологічних істот, що отримали статус прецедентних імен, як-от: *Ви чули і про Чугайстра – міфічного персонажа, який, звабивши, занастить Мавку* (7, с. 1), де *Чугайстер* – це фантастичний образ лісовика з чорною або білою шерстю, який полюбляв полювати на *Мавок* – істот, які близькі до русалок. Такі прецедентні імена повторюються від покоління до покоління, що робить їх відомими будь-якому сучасному індивіду.

Отже, Дара Корній активно послуговується прецедентними іменами, що мають міфологічне або літературне походження. З-поміж перших вирізняються одиниці античного й українського походження, серед других – універсально та національно прецедентні культурні знаки.

У творчому доробку Дари Корній засвідчені прецедентні феномени, що мають статус прецедентних імен, актуалізують відповідні прецедентні тексти і прецедентні ситуації, виконують у структурі художнього тексту низку функцій, які загалом характерні для тих одиниць, які мають статус прецедентних.

Література

1. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.
2. Корній Д. *Гонихмарник* : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 336 с. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=178985>

-
3. Корній Д. Зворотний бік світла : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. 320 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=215586>
4. Корній Д. Зворотний бік темряви : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 320 с. URL : <https://knigism.online/secondreader/86226>
5. Корній Д. Зірка для тебе : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 270 с. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=222611>
6. Корній Д. Тому, що ти є : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. 240 с. URL : <https://knigogo.com.ua/chitati-online/tomu-shho-ty-ye/>
7. Корній Д. Щоденник Мавки : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 310 с. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=259878&p=1>

УДК 811.161.2'37.43

Іщенко Анна

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано теоретичні засади рекламного дискурсу; розглянуто поняття реклами та її види; досліджено розповсюджені помилки сучасного рекламного дискурсу на матеріалі періодичних видань м. Житомира та м. Луцька.

Ключові слова: дискурс, реклама, періодичні видання.

The theoretical principles of advertising discourse are analyzed in the article; the concept of advertising and its types are considered; common mistakes of modern advertising discourse on the material of periodicals of Zhytomyr and Lutsk are investigated.

Key words: discourse, advertising, periodicals.

Визначення поняття дискурсу є одним із неоднозначних та популярних у сучасній лінгвістиці, який упровадив наприкінці ХХ століття американський лінгвіст З. Харріс у статті, присвяченій аналізу мови реклами. У домені сучасних лінгвістичних розвідок активно вивчають дискурс, виокремлюючи різні його типи, як, наприклад, специфіку рекламного дискурсу. Серед основних підходів до його вивчення та розуміння виділяють такі: «мова, вища за рівень речення або словосполучення» (Ф. Бацевич); усяке «вживання мови» (Т. Жалко); висловлювання (І. Шевченко, К. Серажим); текст у сукупності з екстралінгвальними факторами, текст як цілеспрямована соціальна дія, компонент взаємодії людей

та механізмів їхньої свідомості, «мова в житті» (А. Дедюхін).

Маркетингова діяльність, зокрема й реклама, є дуже динамічною та чутливою до зовнішніх факторів сферою підприємництва. Саме тому своєчасне реагування на зміни в суспільстві щодо тенденцій, уподобань і ресурсів для впровадження рекламної діяльності є складовою успішного бізнесу.

Мета статті – дослідження мовних особливостей сучасного українського рекламного дискурсу. Джерелами дослідження слугували періодичні видання м. Житомира «Господарочка», «Відлуння», «Авізо. Житомир», а також газети м. Луцька «Волинські оголошення», «Все для всіх», «Топ-Луцьк».

Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

Реклама – вид діяльності або зроблена в її результаті продукція, метою яких є реалізація збутових чи інших задач промислових, сервісних підприємств і громадських організацій шляхом поширення оплаченої ними інформації, сформованої так, щоб впливати на масову чи індивідуальну свідомість, викликаючи задану реакцію обраної споживчої аудиторії.

Рекламний текст як предмет лінгвістичного дослідження є об'єктом аналізу як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців, які вивчають рекламні тексти в різних аспектах: загальний лінгвістичний опис рекламних текстів; власне лінгвістичний аналіз рекламних текстів на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному та структурно-семантичному.

У досліджуваних виданнях ми виявили певні особливості рекламних текстів порівняно з нерекламними. Насамперед синтаксис реклами призначений для швидкого сприйняття, тому в ній наявні часті звертання, спонукальні конструкції, великий

перелік однорідних членів речення. Характерним є вживання питальних і окличних речень, які підкреслюють закличний стиль реклами. Наприклад: *На честь нового, 2017 року ми вручаємо 450 000 гривень! Відгадайте слова відомої пісні і станьте багатшими на 450 000 гривень! Повідомте Вашу відповідь по телефону і станьте багатшими на 450 000 гривень! Вручення вже скоро! Увага! Тільки 20% людей відповідають правильно!* («Господарочка», № 4 (787), 26.01-01.02.2017); *Швидкий кредит під заставу! Бери 1000 гривень, плати 4 гривні на день. Умови співпраці доступні кожному!* («Все для всіх», № 34 (920), 29.09.2016).

Найбільше уваги науковці приділяють мовним засобам, що підвищують експресивність рекламного тексту, підсилюють його виразність. Значно менше уваги приділено граматичним властивостям, зокрема функціонуванню певних частин мови. І. Соколова вважає, що роль ключових слів у рекламі найчастіше виконують дієслова, оскільки їй притаманний динамізм, а це спонукає споживача до дії [4, с. 233]. На думку авторки, дієслово найдовше зберігає людська пам'ять. У рекламних салоганах спостерігаємо використання дієслів задля спонукання читача до певної дії: *Запрошуємо на роботу рекламних агентів на вигідних умовах* («Відлуння», № 32 (1348), 11.08-17.08. 2016); *Торгово-виробнича компанія VDV. Запрошуємо на роботу: ковалів, електромеханіків, робітників на меблеве виробництво, робітників на виробництво дверей, робітників на виробництво реклами, різноробочих на будівництво* («Все для всіх», № 34 (920), 29.09.2016).

Виділяємо два типи прагматичного впливу: пряме спонукання адресата до дії та непряме. Якщо пряме спонукання виражається за допомогою різноманітних дієслів у формі наказового способу, то непряме створюється за допомогою різноманітних лексичних і лексико-стилістичних засобів і прийомів, які впливають на пам'ять і підсвідомість, переконуючи споживача купити певний товар або скористатися послугою [2]. Наприклад: *Вручення призів продовжується! Який із призів можете отримати ви вже зовсім скоро? Отож, перевіряйте: Візьміть останні 3 цифри номеру Вашого паспорту – це Ваше особисте число. Помножьте це число на 2. До результату додайте*

54. Результат розділіть навпіл. Відніміть ваше особисте число. Перевірте по таблиці, чому відповідає Ваш результат! Якщо Вам не пощастило, можливо, пощастить наступного разу! («Господарочка», № 2 (785), 12.01-18.01.2017); Візьміть позику. Низькі відсотки, під заставу. Висока оцінка, на суму 1000 грн., не пропустіть! («Волинські оголошення», № 41, 19.10.2017).

Уживання в тексті реклами іменників, між якими встановлюються родо-видові відношення, надають конкретності, переконливості. Найкраще сприймається рекламний текст, у якому не тільки названо компоненти продукту, а й підкреслено їх вплив на організм. Наприклад: *Готові металопластикові вікна із п'ятикамерної профільної системи VEKASoftLine 70, двостороння ламінація Золотий дуб, з двокамерним склопакетом (42мм), німецькою фурнітурою GU.* (<http://www.aviso.ua/zhitomir/>); *Концентроване мікродобриво для позакореневого підживлення польових, овочевих та багаторічних культур. Препарат ефективно лікує дефіцит цинку в рослинах* («Волинські оголошення», № 41, 19.10.2017).

Безперечно, що в будь-якому рекламному тексті переважають загальні іменники, хоч і власні назви – невід'ємний компонент реклами. Згідно з проведеним аналізом найбільш поширеними є власні іменники – це умовні назви товарів, фірм, банків тощо: *Креветка-Тур. Відпочинок на морі. Затока. Залізничний порт від 1350грн. тури вихідного дня – Затока, Карпати, Львів. День незалежності – 5 днів на морі. ТА «Креветка-Тур» вул. Київська, 64.* («Відлуння», № 32 (1348), 11.08-17.08.2016); *ЖК «Фаворит». Якість. Комфорт. Сервіс. ЖК «Фаворит» – продаж квартир від забудовника.* («Волинські оголошення», № 41, 19.10.2017).

Серед іменників, що функціонують у мові реклами, великий відсоток термінів. Основна функція термінологічної лексики – дефінітивна. Саме спеціалізована лексика дає змогу всебічно охарактеризувати товар, підкреслити його унікальність. Термінологія тісно пов'язана з видом товару. Відтак, реклама побутової техніки, автомобілів насичена технічними термінами, реклама ліків та косметики – медичними, а реклама банків – економічними. Наприклад: *Металочерепаця від 80 грн., профнастил від 55 грн.,*

водосток, утеплювач, софіт, покрівельні плівки. Житомир, вул. Київська, 79. («Відлуння», № 32 (1348), 11.08-17.08.2016); Консолідуї дороги кредити у інших банках та сплачуй їх усі по єдиному рахунку! Є можливість реструктуризації та кредитних канікул! ЗК від ІдеяБанк («Все для всіх», № 34 (920), 29.09.2016).

Водночас чіткого тематичного розподілу спеціальної лексики в рекламі немає, тому що властивості того самого товару можна описати з позицій різних наук, а відповідно, використати терміни, що пов'язані з різними галузями знань. Зокрема, у рекламі посуду, годинників трапляються номени, що пов'язані з мовою техніки та ювелірної справи, а в текстах, що рекламують парфуми, – медичні, хімічні назви. На прикладі реклами електроприладів бачимо використання термінів, що пов'язані з цією галуззю: *Надійна та безпечна електрика «Карпо»: кабель, провід, електротехнічна продукція, метало рукав, коробки, низьковольтна апаратура, вимикачі, розетки, лампи, світильники, ізоляційні вироби («Відлуння», № 32 (1348), 11.08-17.08.2016); Якісний ремонт і обслуговування мотокос, мотоблоків, бензопил, газонокосарок усіх марок. («Волинські оголошення», № 41, 19.10.2017).*

На матеріалі рекламних повідомлень періодичних видань Житомира та Луцька було встановлено, що побудова рекламних текстів є шаблонною та типовою. Слогани сформовані згідно з основними маркетинговими правилами для максимального впливу на свідомість та підсвідомість споживача, що в подальшому суттєво підвищує рівень продажу товарів і послуг.

У сучасній генерації найкраще розвинена зорова пам'ять. Зовнішня реклама є однією з найефективніших, тому що її бачить більша частина населення. Через свої розміри така реклама здійснює великий вплив на споживача. Проте ефективність рекламної кампанії залежить від правильно скомпонованого тексту, адже грамотність викликає довіру в споживача та збільшує обсяг продажу товару. На жаль, сучасні рекламодавці нехтують мовними правилами та нормами, концентруючись лише на яскравості та креативності. Результатом цього явища є різнотипні мовні помилки. Рекламний текст потрапляє вмовлення сучасного українця й у певному розумінні впливає на розвиток мови.

Орфографічні помилки виникають у результаті

невмотивованого порушення орфографічних норм. В едиториці розрізняють два типи орфографічних помилок: власне орфографічні – неправильні варіанти написання або складання слів, що засвідчують порушення окремого орфографічного правила; невласне орфографічні помилки, які виникають тоді, коли відбулася заміна букви іншою, пропуск букв, написання зайвих букв, пропуск слова, помилки при перенесенні.

Лексичні помилки в зовнішній рекламі представлені такими різновидами: семантично-модифіковані лексеми, плеоназми, росіянізми, суржикові утворення [2].

Семантична модифікація лексеми – це лексико-семантичний процес, у результаті якого слово повністю або частково втрачає свою семантику, системність і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні. Досить часто відбувається процес розповсюдження помилки від одного рекламодавця до іншого.

Плеоназми – це зайві семантично порожні слова, які просто структурно ускладнюють фразу. Явище плеоназму найчастіше спостерігається на рівні словосполучень. До складу плеоназму дуже часто входить іншомовна лексема.

Часто лексичні помилки виникають внаслідок міжмовних контактів – міжмовної інтерференції [1, с. 78]. В українському варіанті більшість таких помилок пов'язана з негативним впливом російської мови.

На матеріалі зовнішньої реклами міст України було встановлено, що серед орфографічних помилок типовими є власне орфографічні буквені і небуквені. Особливу увагу потрібно звернути копірайтерам на написання країн, місць для відпочинку, свят. Саме дотримання мовних норм та виявлення анормативів у рекламному дискурсі стане предметом наших наступних студій.

Література

1. Бондаренко Т. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журн. матеріалів: дис. ... канд. філол. наук. Черкаси, 2003. 283 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів, 2010. 336 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : «Гнозис», 2003. 278 с.
4. Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія. Харків : Константа, 2005. 236 с.

СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ АПЕЛЯТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБИ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ»

У статті досліджено семантичні групи апелятивних лексем на позначення особи, які дають змогу зрозуміти художній замисел твору, виконують функціональне навантаження. За їх допомогою автор розкриває характери героїв, їхній світогляд, моральні установки, політичні уподобання та релігійні переконання, життєву філософію, національну належність та поведінку.

Ключові слова: *семантичні групи, апелятивні лексеми, художній замисел твору, функціональне навантаження, світогляд, уподобання, переконання.*

The article explores the semantic groups of appeal tokens that make it possible to understand the artistic intent of a work, perform a functional load. The author through appellative tokens reveals the characters of the characters, their outlook, moral attitudes, political preferences and religious beliefs, life philosophy, national identity and behavior.

Key words: *semantic groups, appeal tokens, artistic conception of the work, functional load, outlook, preferences, beliefs.*

Сьогодні актуальним, на думку Т. Наумової, з якою ми цілком погоджуємося, є вивчення способів та засобів номінації осіб у художніх текстах, про що свідчать численні праці мовознавців (Н. Арутюнової, Д. Бучка, М. Скаба, М. Брус, Т. Вільчинської, О. Кровицької, Т. Наумової [2] та ін.).

У романі «Маруся» Василя Шкляра, як і в інших художніх творах загалом, епізодичні герої здебільшого названі апелятивами, які водночас є й засобом вираження експресії. Апелятивну номінацію автор використовує в певному тексті переважно один-два рази. Герої художнього твору можуть узагалі не мати імен, а для їх вирізнення з-поміж інших персонажів слугує безіменна номінація.

Апелятив дає змогу, окрім номінації та диференціації, ще додатково охарактеризувати персонажа, виділити його за якимись рисами характеру чи певними зовнішніми ознаками, що відразу впадають у вічі [1, с. 10].

У романі Василя Шкляра «Маруся» зафіксовано понад 360 апелятивних лексем, які дали змогу виділити в цій групі 22 семантичні групи.

1. Назви осіб за домінантною ознакою, властивістю: *чоловік, господар, жінка, відьма, чорнокнижниця, грішниця, інвалід, чолов'яга, вершинця, характерник, чаклунка, пестунка, відунка, козарлюга, істота, поводитир, щасливчик, віриник, невіленьник*. Пор.: **Чоловік** стріляє, а кулі мітить Бог [3, с. 88]; *Ходила чутка, що Маруся чорнокнижниця, вона знає магію давніх волхвів, справляє їхні відунські обряди, через те володіє такою чудодійною силою, якої не має жодна відьма* [3, с. 167]; *Якщо комусь вдасться намацати брід, то щасливчик потрапить прямо чортам у зуби* [3, с. 161].

2. Назви осіб за міжособистісними стосунками: *ворог, товариш, іноходець, чужинець, завойовник, заброда, окупант, подружка, знайомий, землячок, односельці*. Пор.: *А серце казало, що чужинець є чужинець і ще жоден із них не приходив до нас із добром. Хай він буде червоний чи білий, сірий чи жовтий, а якщо попер на твою землю, то не питай у нього, що він думає робити далі, а покажи заброді, почім фунт свинцю на українському ярмарку!* [3, с. 95]; *Не можна руйнувати храм, навіть якщо там ховається ворог <...> – Ворога треба нищити скрізь. Руїни храму іноді святіші за його первісну досконалість* [3, с. 35].

3. Назви осіб за спорідненістю та свояцтвом: *дочка, жінка, бабуся, мати, діти, батьки, тітонька, брат, дружина, сестричка, братик, тато, батько, дід, кум, дитина, чоловік, ненька, невістка, наречений, наречена донька, коханий, хрещений батько*. Пор.: *Могилами, над якими ніколи не заплаче рідна ненька, не затужить кохана дівчина* [3, с. 133]; – *Прости, брате <...> – Помовчав, потім додав: – Будемо держати Україну* [3, с. 51]; *Після чарки їм подавай і дочку, і жінку, й невістку, й все, що маєш у скрині* [3, с. 234].

4. Назви осіб за віком: *підліток, старі, юнаки, малюк, хлопчина, стара діва, дід, бабуня, дитя, молодиця, молодик, дочка, дівчина, наречена, учень, парубок, маля, дитина, дівчисько*. Пор.: *<...> побачив щасливого чоловіка, який підніс високо вгору свого малюка, аби той роздивився на цей майдан і запам'ятав його на все життя* [3, с. 125]; *Я все-таки дівчина* [3, с. 73]; *Привітавшись, Мирон запитав, де можна знайти отаманшу, на*

що **парубок** глузливо пхикнув і сказав, що цього не вільно знати нікому [3, с. 71].

5. Назви осіб за професією, спеціальністю, посадою: священник (ігумен, настоятель, батюшка, отче, диякон, дяк, чернець, чорноризник, ксьонз, капелан), дипломат, пасічник, кашовар, семінарист, староста, комірник, опер, мисливець, думець, лісник, пастух, газетяр, аптекар, лікар, міліціонер, учителька, хлібороб, машиніст, каменотес, диригент, поет, цирульник, крамар, коваль. Пор.: – Поклич **ксьондза**, – сказала Явдоха. – Сповідатися буду [3, с. 6]; Православний **батюшка** Терентій ще потайки хрестить дітей, а до сповіді <...> то вже давно ніхто не ходить [3, с. 6]; – Чи можу я висповідатися перед православним **священником**? – Бог один, – сказав **отець** Терентій [3, с. 7]; Це був тутешній **аптекар** Мошко Фалікман, який тречно прийняв на постій двох «гаспод афіцеров» [3, с. 234]; Розраховуємо на підтримку містечкових **крамарів** [3, с. 241]; Ще не має шістнадцяти, а вже, вважай, **учителька**! [3, с. 25].

6. Назви осіб за соціальним прошарком: селяни, робітники, купці, чиновники, військові, поміщики, бандит, головорізи. Пор.: <...> злиденні й очамрілі від голоду **робітники** легко піддавалися на більшовицьку пропаганду [3, с. 29]; <...> як вони, таким числом, збираються себе забезпечувати харчами й фуражем. Сядуть на шию **селянам**? [3, с. 241]; <...> перед ранком двоє невідомих **головорізів** удерлися до хати й один із них сокирою зарубав чоловіка на очах у Явдохи [3, с. 5].

7. Назви осіб за титулом: пані, цар, шляхтич, граф, барон, цісар. Пор.: <...> це ходячий московський прапор, барви якого **цар** Олексій Михайлович позичив у щедрих голландців, тільки переставив їх місцями [3, с. 125]; **Барон** сказав, що це непорозуміння, помилку буде виправлено [3, с. 130].

8. Назви осіб за військовими спеціальностями та званнями: отамани, сотник, поручник, полковники, старшини, ад'ютант, комендант, гетьман, прапорщик, командир, генерал, комісар, воєнком, отаманиша, офіцери, жовнір, майор, начштабу, хорунжий, прапороносець, джура, вістовий, корнет, вождь, адмірал, начальник міліції, головнокомандувач, полководці. Пор.: Після всіх неприємних звісток і психічного виснаження **генерал** відчув різкий

приплив бадьорості: хай там що, а з таким народом можна боротися до кінця [3, с. 125]; Е, сказав він, якби Марусю було так просто знайти, то яка б із неї була **отаманиша**? [3, с. 71].

9. Назви сукупностей осіб: піхота, товариство, козачня, військо, дивізія, бригада, загін, чоловіцтво, кавалерія, публіка, орда, дівтора, банда, натовп, майдан, муравлице, юрба, армія. Пор.: Спершу він зібрав невеличкий **загін**, <...> а коли навесні червона повінь залила Україну й московський лапоть наступив на горлянку селянам, отаман Соколовський мав уже ціле **військо** [3, с. 37]; <...> боялися навіть думки про творення власної **армії**. Вони довго вимучували універсали про автономію, а коли, нарешті, зважилися проголосити незалежність, московсько-більшовицька **орда** вже стояла біля воріт [3, с. 56].

10. Назви осіб за належністю до колективів: повстанці, визволителі, стрільці, гармаші, партизани, навідники, козаки, бійці, верхівці, піші, кіннотники, новобранці, провокатори, ополченці, добровольці, смертники, арештанти, союзники, червоноармійці, конвоїри, наглядачі, шпигуни, прихожани, утікачі, провідники, в'язні, пасажери, полонені, подорожні, базарувальники, люди, напівмерці, трупи, вороги, активісти, бранці. Пор.: За якихось півгодини з табору вислизнули майже всі **полонені**, окрім тих, що пішли на станцію [3, с. 164]; <...> зі своїм корпусом **ополченців**, у якому спершу теж було близько тисячі **добровольців** [3, с. 179].

11. Назви осіб – субстантивовані апелятиви: поранені, вбиті, полонений, вузькоокі, свої, чужі, носатий, довготелесий, обачний, легкодухий, бідовіші, знайомий, мертвий, кучерявий, радімий, старший, глухонімиий, старий, меншенький, стара, обстрижена. Пор.: Дмитро хотів було відмовити батька, але **старий** тупнув на нього ногою [3, с. 37]; <...> на царині біля Покровської церкви і селі Вереси зібралось чимало люду, **своїх і чужих** [3, с. 21].

12. Назви осіб – числівникові апелятиви: одні, другі, треті, дехто, другий, одна половина, половина, дві сотні. Пор.: **Одна половина** площі скандувала: «Геть москалів!», **друга** репетувала «Руки вон» [3, с. 129]; Падає брат – на його місце тут-таки стає другий, гине **другий** – його замінює третій, убивають **третього** – на зміну смертнику приходять юна сестра [3, с. 180].

13. Офіційні, адміністративні, посадові назви осіб: *директор, голова міської управи*. Пор.: *Це був голова міської управи Рябцев* [3, с. 116]; *Його старші брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька* [3, с. 25].

14. Назви-прикладки: *батько-отаман, стрільці-галичани, кіннотники- донці, брати-наддніпрянці, диво-козачка, сепаратист-відщепенець, одному-другому, хохли-вилупки, відунка-язичниця, дяк-гайдамака, отець-декан, диво-кінь, хохли-самостійники, союзнік-победитель, покручі-інтербригади, відьма-карга, офіцер-романтик*. Пор.: *Диво-козачку супроводжували три гордовиті верхівці, які згори вниз поглядали на базарувальників* [3, с. 135]; *...сказав, що з Петлюрою взагалі не буде ніяких переговорів, оскільки це сепаратист-відщепенець і заклятий ворог «єдиної і неделімої» Росії* [3, с. 145].

15. Назви осіб нецензурні: *шельма, надолобень, хохли-вилупки, сатана, бузувір, сучий син, бісова мазниця, чортова мазниця, скурвий син, дідько, сука, падла, голосрач, бестія, біс, холуй, диявол, стерво, гаспиди, чорт*. Пор.: -- *Видиш? – сказав Михась. – Москаль що червоний, що білий – одна сатана* [3, с. 116]; *Осип нюхом відчував, що це поведінка большевицьких бузувірів* [3, с. 140]; – *Дівка-а-а-а?- вухатий збив шапку на потилицю, і його крилоподібні вуха ворухнулися, як у коня – Бісова мазниця!* [3, с. 215]; – *Що ви, гаспиди, нарobiliли? Він же любив мене за косу, а ви її відтяли!* [3, с. 276].

16. Назви осіб емоційно-експресивні (особисті риси та властивості): *чортов гуцул, ворохобник, харцизяки, живоїд, страхопуд, зрадники, запроданці, чорнокрижник, нахаба, шпики, болван, дурний, хохли, шибеник, хохляцька пика, московські лакузи, кацапська ганчірка, бусурмани, кацапчуки, щеня, братушки, контра, мартопляс, нишпорки, родненькіє, кацапи, совденія, джигуни, москаль, франт, драпіжники*. Пор.: <...> *совденія* дала дьору, народ праздуєт [3, с. 116]; <...> *зрадників* треба шукати серед найближчих людей [3, с. 84]; *Тільки пам'ятай, синку, мою науку: якщо сі доведе мати діло з москалем, ніколи-ніколи йому не вір* [3, с. 271].

17. Назви осіб за походженням, країною, належністю до певного народу, місцем проживання: *українці, киянин, галичани, наддніпрянці, циган, австріяки, німці, англійці, італієць, горбулівці, жиди, китайці, нехристияни, гуцули, азіати, чуваші, узбеки, французи, москалі, уралець, німці, поляки, китайці, мадяри, латиші, калмики, башкири, румуни*. Пор.: – *А я, знаєте-лі, обажаю гуцулов. <...> Гуцули високо в горах* [3, с. 117]; *І ніхто з вас не злічить тих жертв, що їх галичани покладали та ще покладуть на вітвар Вітчизни* [3, с. 113]; *На їхню землю сунули червоні, білі, німці, поляки, тепер, дивися, поперли ще й жовті – китайці, десь узялися мадяри, латиші, калмики, башкири, посунули якісь покручі – інтербригади, і не було їм ні ліку, ні зупину* [3, с. 255]; *Ідуть визволяти Україну від українців, – сказала Маруся* [3, с. 254].

18. Назви представників політичних рухів: *червоні, білі, соколовці, денікінці, большевики, петлюрівці*. Пор.: *Біляки рано чи пізно вдадуться до підступу. Як це завжди було з москалем... Один біс, червоний він чи білий. Хіба большевики не обіцяли вам вільної України?* [3, с. 82]; *<...> вони ладні були бігти сюди босоніж, аби визволити братів – малоросів від оскажених петлюрівців, що намислили собі самостійне життя* [3, с. 290].

19. Іншомовні назви осіб: *крестьяне, найомнікі, прієжджій, трудячієся, союзнік-победітель, ваше превосходітельство*. Пор.: – *Єслі прієжджій, так сматрі в оба! – кинув йому вслід вузькоокий, і всі азіати чомусь зареготали* [3, с. 118]; *Крестьяне! Вы дадите нам хлеб, мы вам – свободу!* [3, с. 106].

20. Діалектні назви осіб: *стирка, магніфіка, кобіта, нанашко, вандрівці, домнул, бльондинка, дипломат*. Пор.: *<...> я ще хтів би увидіти сю принадну бльондинку <...> Чи то є молоденька стирка, чи магніфіка, чи так собі слічна кобіта?* [3, с. 231]; *Циган добре розмовляв українською, але попросив називати його домнул Грицеску* [3, с. 305].

21. Назви осіб історизми: *волхви, чекісти, пролетарі, ревкомівці, гайдамаки, скоморох*. Пор.: *Ще волхвам допомагав бичити в темряві й досягати задуманого* [3, с. 99]; *Походжав у юрбі цікавенький скоморох із червоним носом – бульбою* [3, с. 125].

22. Назви осіб метафори: *дама, сакольчік, вар'ят*. Пор.: – *Ну, што скажеш нам напаследок, сакольчік? – шморгав носом ставний, чорнобровий комісар Скороходов* [3, с. 83].

Отже, роман Василя Шкляра вирізняється значною кількістю апелятивних лексем на позначення осіб, що дало змогу виокремити низку лексико-семантичних груп, найуживанішими з яких у художньому тексті є назви осіб за військовими спеціальностями та званнями, за спорідненістю та свояцтвом, за професією, спеціальністю, посадою, осіб за походженням, країною, належністю до певного народу, місцем проживання: функціонування яких зумовлене авторською настановою та відображенням подій у творі, хоча й інші групи відіграють важливу роль як засоби характеристики образів. Особливістю ідіостилю Василя Шкляра в апелятивній номінації особи вважаємо наявність назв-прикладок та емоційно-експресивних назв, які є свідченням мовотворчості письменника.

Література

1. Биак Н. Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2004. 19 с.

2. Наумова Т. М. Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.

3. Шкляр В. Маруся : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 320 с.

УДК 811.161.2'81

Кашнюк Марія

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОПОНІМІВ У РОМАНІ «ПЕРВЕРЗІЯ» Ю. АНДРУХОВИЧА

У статті досліджено функціонування топонімів у романі «Перверзія» Ю. Андруховича. Проаналізовано особливості вживання та творення назв географічних об'єктів та місцевості. Виявлено стилістичну та смислову функцію топонімів.

Ключові слова: *ономастика, топонім, хоронім, ойконім, гідронім, словотвір.*

The article examines the functioning of names in the novel “Perversion” by Yuri Andrukhovych. The article analyzes the peculiarities of using and creating names of geographical objects and localities. The stylistic and semantic function of toponyms is revealed.

Key words: *onomastics, place names, bury; oikonym, a name, hydronym, word formation.*

Особливості найменувань в українському художньому творі вивчає літературно-художня ономастика, яка бере свій початок із середини ХХ століття. З усього ономастичного простору є дві групи онімів, які становлять основу власних назв у творі, – це антропоніми та топоніми.

Топоніми становлять чи не найбільший пласт номінативної лексики в Україні, тому й не дивно, що вони привертають велику увагу дослідників, зокрема етнологів, лінгвістів, літературознавців та істориків. Топонімічний простір художньої літератури досліджують такі науковці, як Ю. Карпенко, О. Фонякова, В. Суперанська, М. Торчинський, І. Маруніч, Г. Лукаш та ін. Топоніми у творі мають не лише називну функцію, вони створюють семантичне поле, у якому перебувають герої твору, тому власні назви географічних об'єктів є структурно-семантичними елементами твору. М. Максимюк пише: «Топоніми у романі необхідно розглядати у контексті, як складову єдиного цілого – онімного простору роману. Без контексту топонім не мав би ніяких додаткових конотацій, окрім локалізації дії» [5, с. 180].

За допомогою аналізу топонімів художнього твору можна простежити ідіостиль автора, пересування героїв і значення в їхньому житті того чи того географічного об'єкта. Розширюючи сферу пересування героїв – від макротопонімів (назв великих фізико-географічних об'єктів) до ойконімів (назв населених пунктів), – автор так само переносить увагу читача, його просторове сприймання подій у творі.

Сьогодні одним із небагатьох письменників на українському літературному поприщі, хто використовує поетоніми як один із засобів творення загальної картини твору, є Ю. Андрухович. Його художні напрацювання перенасичені різними онімами, завдяки чому можна визначити його оригінальний стиль як письменника-постмодерніста. Майстерно володіючи грою слів та

використовуючи елемент колективного підсвідомого, Ю. Андруховича безсумнівно вважають класиком сучасності.

Мета нашої статті полягає в дослідженні функціонування різних груп топонімів у романі «Перверзія» Ю. Андруховича. Дослідивши та проаналізувавши топонімний простір твору, ми зможемо побачити весь смисловий та семантичний потенціал географічних власних назв.

Різноманітність ойконімів, гідронімів, макротопонімів, хоронімів є однією з відмінних особливостей твору. Вони становлять чи не найбільший обсяг з усіх онімів роману, а саме 43 %. До них належать такі тематичні групи онімів, як макротопоніми – 18 найменувань, хороніми – 19, ойконіми – 24, гідроніми – 13, ороніми – 4, інсулоніми (назви островів) – 7, ойкодомоніми (назви споруд та будинків) – 29. До собливої групи топонімів можна віднести індивідуальні авторські найменування територіальних об'єктів, адже вони становлять значну частину топонімів роману – 22 найменування.

Широкий спектр топонімів створює нетипову картину роману для читача, адже використовує елемент динаміки та постійної зміни локації дії. Нагромадження не тільки назв місцевості, а й будинків, церков, палаців, що оточують героїв, відтворюють просторову панораму, яка переносить нас у світ містичності, ілюзорності, карнавалу.

Аналізуючи топоніми та взаємозв'язок їх із героями, можемо умовно виділити три національні культури – італійську, німецьку та українську. Італійське містечко Венеція серед топонімів відіграє основну роль, адже саме туди приїжджає головний герой, тут відбуваються визначальні події твору. Автор уживає топонім *Венеція* найчастіше – 69 разів.

Стах Перфецький виїжджає з педантичної та зібраної Німеччини у світ-карнавал, де відкривається для нього зовсім інша – романтична та фантомна – венеційська культура, а особливо архітектура та мистецтво. Наприклад: *Не далі як Учора, блукаючи Венецією Музейною, я не раз і не два зупинявся перед якнайпрямовістішими Свідченнями на Честь Алегорії. Маю тут на увазі Нетлінність, яка зійшла на мене з полотен і фресок, скульптур і статуй: «Справедливість, що вручає Шпагу і Терези*

дожеві Пріулі» Тінторетто-батька і «Нептун, що приносить Дари Венеції» Тінторетто-сина... [1, с. 50]. Венеція асоціюється з романтичними почуттями, коханням та місцем, де здійснюється неможливе. Саме тому, проходячи повз яскраві та мальовничі вулички й провулки, герой «приходить» до свого кохання, воно стає відчутнішим саме у Венеції, а не в Німеччині.

Тематичні ойконіми, інсулоніми, ойкодомоніми, що асоціюються в читача з цим містом, різні за структурою. Особливими є ті топоніми, які мають дві або більше основ і специфічні звукосполучення, що безсумнівно викликають емоційно-експресивну конотацію. Насамперед можна виділити топоніми з нетиповими для інших культур словом «Санта» та його скорочені варіанти в романських та деяких інших мовах (*Pio di San Барнаба, Pio di San Джованні Лятерано, острів Сан Джорджо Маджоре, Канале ді Сан Марко*). До відмінних рис у назвах італійської місцевості варто віднести також компонент «дель», «деї» (*Капеллі дель Сакраменто, Рівадельї Скьявоні, собор Фондаметаделль Салюте, Палаццо деї Камерленгі*).

Автор використовує топоніми, керуючись принципом «від найбільшого до найменшого». Це проявляється на початку роману у вживанні великих територіальних об'єктів – країн, міст, областей, які мають для читача вигляд географічної карти (*Мюнхен, Венеція, Неаполь, Далмація, Ефіопія, Єгипет, Верона, Баварія, Данія, Каліфорнія, Франкфурт, Буенос-Айрес, Сінгапур, Стамбул, Інсбрук, Рим, Італія, Каїр, Швейцарія, Україна, Європа, Франція, Швеція, Ямайка, США, Сараєво, Бесарабія, Трансільванія*). Відчуття просторової необмеженості не покидає до моменту опису Венеції, але й тут автор не обмежується прикметниками. За допомогою ойкодомонімів та ойконімів, повз яких проходить головний герой, Ю. Андрухович зміг передати красу венеційського містечка. Саме назви вулиці та архітектури починають викликати в читача емоційно-позитивну конотацію, впливають на сенсорні чуття, а особливо зір: *палац Ка'Фоскарі, пам'ятник Сан Анджельо, палац Ка'Реццоніко, палац Моро Лін, міст Понте делляЛібертаКаллеЛьонга, собор Фондаметаделль Салюте, палац Ка'д'Оро, палац Ка'даМосто, Палаццо деїКамерленгі, палаццо Фонтана, міст Ріальто*.

Деталізація пересувань Стаха Перфецького викликає почуття присутності. Це відбувається ще й завдяки коментарям головного героя, який постійно вказує на місця свого пересування: *... (про це я думав на площі Санта Марія Формоза, поїдаючи трикляту печену диню, перепрошую Монсиньора) респондент (покинувши на решті церкву) узяв трохи східніший напрям (по КаллеЛюнга) і, перетнувши міст над Ріо ді Сан Джованні Лятерано, скерував свої дорогоцінні стопи, ясна річ (Монсиньор уже здогадався), до церкви Сан Дзаніпольо (що насправді означає не одного, а відразу двох святих) [1, с. 57].*

Як уже було зазначено, топоніми роману виконують не тільки вказівну функцію на місця пересування, а й відіграють важливу роль у житті героїв. Тема релігії та віросповідання в житті людини вдало обіграна завдяки саме локалізації персонажів, які опиняються в центрі витоків католицизму. Саме тому на кожному кроці можна побачити церкви, собори, святі місця та пам'ятники з компонентом «Санта», що в перекладі означає «святий».

Для паралелі між реальним, містичним та ілюзорним автор використовує не тільки реальні назви територій та вказівки та святі місця, а й створює власні найменування вулиць, що підкреслює таємничість і потойбічність роману, адже нереальність топонімів також може вказувати на раптове зникнення героїв.

Автор створює власні топоніми за аналогією до назв італійських містечок. Загалом ці найменування мають два або більше компонентів і типові італійські частки «делль» та похідні від неї: *Мікельдель Рольонне, Мошеніго, Кауп'елльо-Льоредан, Альто-Атідже, Ріва ді Б'ясіо, Ферровія.*

Інша національна група топонімів, що виразно виділяється на фоні італійських, – німецькі географічні назви (*Мюнхен, Баварія, Німеччина, Франкфурт, Брісненрирассе, Швабінг, Одеонспляци, Людвігштрассе*). Хоча деякі найменування вживаються лише один або два рази, слово *Мюнхен* зафіксовано 7 разів. Це пов'язане з тим, що подорож персонажів починається саме з Мюнхена: *... ми мчимо автобаном з Мюнхена у Венецію. З Мюнхена. У Венецію [1, с. 1].* Ми можемо побачити протиставлення двох культур, коли герой виїжджає з Мюнхена, у якому живуть раціональні та педантичні люди, і потрапляє в дивну, яскраву, не зрозумілу йому Венецію.

Топоніми українського походження трапляються рідко, але вони все ж відіграють важливу роль. Автор згадує місто *Чортоніль*, яке було центром подій у попередньому романі «Рекреація». Саме місто, на думку дослідників, є вигаданим, а його назва логічно вказує на демонічне походження: поль (поліс) із грецької означає місто-держава, тобто «місто чортів». Учені вважають, що така назва, імовірно, утворилася тому, що населення не було повернуте в християнство[4]. Можна відзначити схематичність у пересуванні головного героя, який виїхав із Чортополя, що в назві позиціонується як місто невірних, до центру християнського світу – Італії. Іншими українськими топонімами є *Галичина*, *Чорне море*, *Азовське море*, *Карпатські гори*, *Україна*. Слово *Україна* вживається в романі 4 рази, водночас на видозмінену назву України та похідні від неї слова натрапляємо в листах італійців – *Україня*, *Україя*.

Усі топоніми, наявні в романі Ю. Андруховича, відіграють важливу роль у творенні просторової моделі. Кожен топонім не є зайвим, а створений, щоб краще передати ідею та задумку автора. Оточивши героя в більшості іноземними топонімами, він створює казкову атмосферу карнавальності та таємничості.

Отже, проаналізувавши топоніми, наявні в романі «Перверзія» Ю. Андруховича, зазначимо, що всі вони призначені для художньо-експресивного навантаження.

Література

1. Андрухович Ю. «Перверзія». URL : http://lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Books/Andrukhovych_Perverzija.pdf
2. Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 73–80.
3. Кубанов Д. В. Особливості топонімії Придніпров'я у романі «Собор» Олеся Гончара. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: збір. наук. ст.* 2010. Вип. XXIII, Ч. 2. С. 573–581.
4. Лішук Т. Д. Специфіка топонімів у романі Ю. Андруховича «Рекреація»: URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/1283/1/19.pdf>
5. Максимюк М. В. Особливості функціонування топонімів у романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві». *Традиційне і нове у вивченні власних імен: тези доповідей міжнар. оном. конф. Горлівка* : Вид-во ГДППМ, 2005. С. 179–181.

СУРЖИК ЯК ГАМАРТІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто основні проблеми культури мовлення, увагу зосереджено на небезпеці вживання суржику для державної мови та необхідності його викоринення з повсякденного спілкування. Суржик – одна з найголовніших проблем чистоти сучасної української мови, її гамартія, те, що її руйнує.

Ключові слова: суржик, русизми, калькування, чистота мовлення.

The article deals with the main problems of the culture of speech, focuses on the danger of the use of sound in the state language and the need to eradicate it from everyday communication. Surzhik is one of the main problems of the purity of modern Ukrainian language, its hamartia, which destroys it.

Key words: surzhik, russism, calculations, purity of speech.

Чистота мовлення як одна з його комунікативних ознак досягається тоді, коли мовлення нормативне і всі його елементи (фонетико-орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні) є літературними. У цьому полягає власне мовленнєва чистота усного й писемного висловлення. Окрім лінгвістичних параметрів, ознак мовленнєвої чистоти, наявні й такі, які зумовлені позамовними чинниками, духовними прикметами людини, її розумово-почуттєвим станом, вихованістю. Мовлення повинно узгоджуватися з нормами усталеної в конкретному колективі моралі, тому вульгарна лайка, лихослів'я тощо є недопустимими ні у громадській сфері, ні в побуті. Суржик – одна з найголовніших проблем чистоти сучасної української мови, її гамартія, те, що її руйнує. Із ним обов'язково треба боротися, аби він не поширювався подібно інфекції.

Вище сказане визначає актуальність дослідження, об'єктом якого є сучасні українські мовні звороти, забруднені «суржиковою мовою». Мета статті: демонстрація небезпеки вживання суржику для державної мови.

Розглянемо основні види розмовного суржику: 1) вживання русизмів замість нормативних українських відповідників: *даже*

(*навіть*), *да* (*так*), *нет* (*ні*), *када* (*коли*); 2) «українізовані» форми російських дієслів: *зделав* (*зробив*), *дівся* (*подівся*), *унаслідував* (*успадкував*); 3) «українізовані» форми російських числівників: *первий* / *перва*, *вторий* / *втора*; 4) змішування українських і російських форм невизначених займенників: *хто-то* (*хтось*), *што-то* (*щось*), *як-то* (*якось*); 5) порушення дієслівного керування, вживання прийменників і відмінків за російським зразком: *на російській мові* замість *російською мовою*; 6) утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови: *самий головний* (*найголовніший*), *саме важне* (*найважливіше*); 7) утворення від українських дієслів активних дієприкметників за російським зразком: *відробивший*, *прийшовий*, *зробивший* (*в українській мові ця граматична форма відсутня*); 8) слова і вирази, кальковані з російської: *міроприємство*, *прийняти міри*, *прийняти участь*, *до цих пір*, *так як*, *бувний* у користуванні, *на протязі*.

Газета «Україна молода» (23.05.2001) цілком серйозно пише про мовне вимішування як київський діалект. Звичайно, таке трактування суржика припустиме хіба на рівні наївних лінгвістичних уявлень тією мірою, якою буденна свідомість здатна співвіднести діалект із *розмовною*, що відрізняється від літературного стандарту й побутує в певному соціумі. Про співвіднесення суржика з діалектом у термінологічному сенсі цього слова говорити не випадає. Бо ні територіальний, ні соціальний фактор не детермінує суржикову мову. І хоч «Практичний словник синонімів української мови» С. Караванського стверджує, що діалект заступає поняття жаргон, аргі, сленг, суржик, це скоріше віддзеркалення тих самих наївно-наукових уявлень і певної мовної практики, про яку йшлося вище, бо перші три мовні страти традиційно розглядають як соціальні діалекти, до яких суржик ніяк не причетний. Якщо вже шукати замітника обтяженому негативом слову суржик, то у площині розмовно-ужиткової мовної страти, яка передбачає суржик, але ніяк ним не обмежується, і може бути диференційована за територіальними, соціальними й індивідуальними ознаками побутування. Набуття окремими суржикізмами статусу діалектизмів чи розмовної лексики – річ цілком реальна, і тому слів, лексично-звукова форма яких збігається з російськими відповідниками, в

тлумачному словнику української мови можна віднайти чимало: врем'я, встрінути абощо. Але діалект як мовна система, звичайно ж, не може покриватися суржиком, хоч би якою великою була спокуса облагородити мовний гібрид іншим іменем. Співвіднести суржик із розмовно-ужитковою стратою наївна лінгвістична свідомість не могла, бо проблема українського простомовлення, як, зрештою, й інших профанних мов, дослідження того, як насправді говорять українці, ніколи всерйоз не хвилювала вітчизняну філологічну думку. А сама поняттєва перспектива профанних дискурсів, хоча й була табуйована меншою мірою, ніж суржик, але залишалася науково нерозробленою, а отже, не могла бути актуалізована в нестрого науковій картині світу.

Звідки родом кровозмісне дитя? Із міста чи з села? Більшість дослідників схильна вважати, що суржик – скалічена мова українських селян – виникає як наслідок поросійщення в умовах міської комунікації з усім комплексом супровідних психічних і духовно-ментальних деструкцій особистості, яка пристосовує рідну говірку до «городської», престижної мови. Формування міської субкультури в Україні як російськомовної – явище історичне, добре відоме всім. Україномовне село принаймні до ХІХ століття не зазнало тотальної русифікації хоч би тому, що царська Росія взагалі не дбала про масове поширення будь-якої культури, зокрема й російської. Але розвиток капіталізму вніс свої корективи в мовну цноту села. Дошукуючись історично-культурного коріння суржикової мови, варто прислухатися до Максима Стріхи: «До кінця дев'ятнадцятого століття <...> створення єдиного товарного ринку, проведення залізниць, побудова цукроварень та зразкових господарств, запровадження загальної військової повинності зробили контакти українських селян з російськомовними верствами адміністраторів, фабрикантів, поліції, офіцерства більш чи менш регулярними <...> Тому вже наприкінці дев'ятнадцятого століття мовна чистота Наталки і Петра навіть серед селян (про глухі села й хутори поки що не йдеться) вже значною мірою зникла. За умови виключно російськомовної школи, церкви (а з нею кожен, навіть найзатурканіший селянин зустрічався щонеділі), адміністрації, війська, комерції тощо перехід до вищої верстви означав для українця й зміну мови <...> А з огляду на те, що

до 80 відсотків селян були неписьменними, такий перехід до російщини відбувався через перехідну стадію суржику» [2, с. 136].

Аналогічні асимілятивні процеси охоплюють українців, які оселяються на території Росії. Ось образок їхнього мовного існування: «На базарах Волгограда <...> представники українських сіл уривають спілкування на рідному діалекті, коли до них звертається покупець, і не реагують на українську мову. Тут, крім власне мовного, набирає чинності ще й момент національної непрестижності: українці та білоруси легко асимілюються в російському оточенні, вони мають лабільну етнічну свідомість (на відміну, наприклад, від кавказців, що становлять стійкий національний тип у російськомовному середовищі). <...> У тій же Данилівці [Волгоградської області] більшість із тих, хто володіє українським говором, в офіційних документах залічують себе до росіян <...> Тільки 3% населення залічують себе до українців, тоді як носіїв типово українських прізвищ (на -енко) значно більше» [7].

Слід зауважити, що саме фактор лабільності етнічної свідомості українців і білорусів, а не людської психіки як такої, виходить на передній план. Бо як інакше пояснити швидкість переходу на іншу мову в себе, на своїй землі? Очевидно, причини слід шукати в глибинних ментальних структурах українського етносу.

Навіть побіжний погляд на серйозні праці з цього питання переконує в наявності феномена лабільності українського духовно-ментального й мовного простору. Іван Мірчук у праці «Історія української культури» висуває тезу про духовну рухливість українця, який легко забуває своє і легко пристосовується до чужих обставин, слугуючи на чужій ниві – чи то російській, чи то польській. І як результат – слабкий традиціоналізм культурного самоусвідомлення. Цей висновок найперше стосується вербальних аспектів української культури, невербальні елементи якраз старанно оберігаються й культивуються. Соціологічні спостереження показали, що самоідентифікація в українців більше виражена щодо явищ традиційно-побутової культури, спільності території, віросповідання, національної символіки; у росіян – щодо мови, літератури й мистецтва та в рисах характеру. Стійкість самоідентифікації росіян у мовно-ментальній площині зумовлює

яскраво виражений етнічний характер їхньої повсякденної мовної поведінки й гальмує інтеграцію в український мовно-культурний простір. «Зовнішній» чинник – упривілейованість у тутешньому мовному середовищі російської мови, – певно, не відіграє вирішальної ролі у ствердженні цієї мовної стійкості: в Америці чи Ізраїлі росіяни так само не поспішають оволодівати державною мовою, залишаючись представниками пасивних білінгвістичних контактів. Декому з науковців це дає підстави припускати наявність особливої етнічно-психологічної риси росіян – несприйняття інших мов. Годі й говорити про подібну етномовну стійкість українців у середовищі чужого етносу на чужій землі. Українець на теренах Росії успішно переходить на чужу мову, не переймається ідеєю відкриття там національних шкіл чи курсів вивчення української мови, зате оздобить свою дачу у Підмосков'ї вишитими рушниками й портретом Шевченка. Щодо етномовної стійкості українці поступаються перед росіянами, але переважають білорусів, мовна асиміляція яких зайшла далі.

Етноментальні стереотипи духовна рухливість, лабільність етнічної свідомості ідеально гармонують із власне лінгвальною особливістю української ментальності – рефлексивністю логосвідомості українця, яка виявляється у вищій порівняно з іншими етносами здатності вбирати й синтезувати відкриті сутності інших мов. Звичайно, етноментальні ознаки українців мають регіональні відмінності, й усе-таки зазначені особливості можна вважати домінуючими. Навіть ті категорії етносу, що традиційно вважаються антиасимілянтами, вихідці із Західної України, приміром, досить часто припускаються недбалого суржикізованого мовлення. Юрій Андрухович, відповідаючи на запитання анкети, твердив, що суржик уже не на Сході, а на Заході, суржиком спілкується нині значна частина західноукраїнського суспільства, включаючи і «свідомих галичан».

Висока лабільність мовно-ментальної сфери у принципі уможливило швидкий і безболісний перехід на російську мову, а проміжне суржикове утворення могло й зникнути за тих умов, у яких перебувала російська мова в підрадянській Україні. Але суржик зберігся. І серед шквалу злісних інвектив, що їх він накликав на себе через російський мовний елемент, який псує

породу, рідко кому спадає на думку, що, попри довготривалий і потужний тиск з боку російської мови, у цьому гібриді все ж збереглося, хай і в спотвореному вигляді, українська!

Найсприятливіші умови для побутування суржику створює звичайно ж сімейна комунікація, яка є природним диханням людини. Саме сімейні мови законсервували цей гібрид, що може використовуватися й несвідомо як основний і навіть єдиний засіб спілкування, й свідомо як засіб мовної гри. Неусвідомлюваний сімейний мовний консерватизм і є власне суржилом: це переважно мова вихідців із села у першому та наступних поколіннях, ідеальним виявом якої є сімейний тандем суржиломовного чоловіка та дружини. Для багатьох людей середнього та старшого покоління у селах і малих містечках України суржик є органічною і по суті основною мовою, і ці суржиломовці чинитимуть опір будь-яким нападам на неї. Відмовитися від суржику на користь російської не дозволяє одним – національна гідність, іншим – мовна лінь. А щоб позбутися російського мовного сегмента та перейти на чисту українську мову, суржиломовна людина мусить розірвати шкаралупу свого звичного мовного світу й увійти в інший мовний світ. Суржик як форма простомовлення в міській комунікації є своєрідним знаком подолання *страху перед мовою*, того українського психоконфлікту, на який звертали увагу дослідники.

До суржику-гри охоче звертається освічена молодь, коли хоче увійти в інший мовний образ, розширити діапазон мовних варіацій. Соціологічні дослідження показують, що вона вдається до суржику частіше, ніж люди середнього й похилого віку, які схильні вважати його ознакою низького рівня мовної культури. Прекрасно володіючи іншими мовними кодами, молода людина воліє використовувати суржик, щоб отримати задоволення від власного мовлення, бо їй так цікаво.

Отже, суржик є частиною сьогоднішньої реальності, але кожному з нас потрібно уникати його застосування. Його слід трактувати як хворобу, яку треба лікувати. Із суржилом боротися важко, але можливо – за допомогою збільшення частини україномовного сегменту на телебаченні, книговидавництвах, і

звичайно ж, школах та навчальних закладах. Не соромтеся того, що ви наразі не надто досконало вмієте говорити українською.

Якщо ви не робитимете це регулярно, то ваше вміння НІКОЛИ не вдосконалиться. Єдиний спосіб оволодіти мовою – це регулярно її застосовувати. Що більше ви говоритимете українською, то легше й краще вам це вдаватиметься.

Купуйте українські книжки, газети та журнали, дивіться українські передачі, слухайте україномовне радіо. Дивіться фільми українською. Або такі, що дубльовані українською, тим паче, що професійний український дубляж часто є кращим за російський.

У кінотеатрі йдіть на україномовний сеанс. Коли завантажуєте фільм з інтернету, шукайте копію з українським дубляжем. До речі, її дуже легко знайти. Майже всі фільми, наприклад, на ex.ua мають копію, де є кілька звукових доріжок, серед яких дуже часто й українська. Під час перегляду обирайте саме її.

Цей процес нелегкий, але результат буде, якщо діяти цілеспрямовано. Чистота мовлення вимагає також уникати вульгарних і лайливих слів, які не відповідають нормам літературної мови і людської поведінки. Не слід соромитися виправляти старших, якщо вони допускають помилки в мовленні. Адже якщо нічого не робити, то ніхто нічого і не досягне, а мова так і залишиться забрудненою.

Виконуючи дослідження, ми переконалися у важливості обміркованого ставлення до слів, які ми вимовляємо. Якщо ми самі, живучи в себе вдома не шануємо власну історію, культуру й мову, як нас будуть поважати інші народи? Адже твоя мова – твоє обличчя.

При проведенні дослідження було досліджено історію та походження суржиків в Україні; розглянуто конкретні прикладі найчастіших проявів суржиків; з'ясовано причини складності викорінення суржиків з сучасної буденності української мови; сформовано основні методи для боротьби й подолання суржиків в українській мові. На нашу думку, матеріали дослідження можна використати практично для ознайомлення з проблемою суржиків та знаходження методів виправлення мови від нього.

Література

1. Антисуржик : Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за ред. О. Сербенської. Львів : Світ, 1994. 152 с.
2. Березіль. 1997. № 3–4.
3. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
4. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і «язиком». Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2011. 135 с.
5. Погрібний А. Випробування суржи́ком. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2006. № 4/5. С. 4–12.
6. Шумилов О. Мова, суржик, «язик»: єдність та боротьба протилежностей на межі тисячоліть. *Сучасність*. 2000. № 10. С. 110–124.
7. Супрун В., Свободова И. Неизбытность народной речи. *Res Linqnistica* : сб. статей. Москва: Academia, 1999.
8. Суржик – проблема сучасної української мови. URL : <http://fakeoff.org/culture/surzhhik-problema-suchasnoi-ukrainskoi-movi>

УДК 81'373.21(477.62)

Коверга Анастасія

МІКРОТОПОНІМИ, ЩО ОПИСУЮТЬ ОБ'ЄКТ ЗА ПЕВНИМИ ОЗНАКАМИ

У статті досліджено мікротопоніми, що описують об'єкт за певними ознаками, виділено семантичні підгрупи серед мікротопонімів цього типу. Визначено, що більшість таких мікротопонімів становлять ті, які характеризують місцевість чи об'єкт, продуктивність виявляють також назви, що вказують на зовнішні ознаки об'єкта.

Ключові слова: мікротопонім, семантика, семантична група, мотиваційна база.

The article investigates microtoponyms which describe the object according to certain criteria, semantic groups among them are distinguished. It is estimated that the majority of them are microtoponyms which characterize the area or object. The names which indicate the appearance of object also display the productivity.

Key words: microtoponym, semantics, semantic group, motivation base.

Протягом тривалого часу спостерігається активне вивчення топонімії України (Д. Бучко, Ю. Карпенко, В. Лучик, Є. Отін та ін.). Ця сфера мовознавства охоплює дослідження семантики та структури назв географічних об'єктів. Деякі з них є офіційними

одинацями топоніміки, які фіксують на картах і в офіційних документах та відомі широкому колу осіб. Решта назв – унікальні одиниці місцевої лексики, відомі лише серед місцевих мешканців регіону. Одними з таких онімів є назви малих географічних об'єктів – мікротопоніми, до яких протягом останніх десятиліть помітно зростає інтерес.

Мовознавці справедливо наголошують на тому, що дослідження мікротопонімії України є нагальним і невідкладним завданням, оскільки частину мікротопонімів жителі забувають та з кожним роком зменшується кількість добрих інформаторів. Наявні поодинокі наукові розвідки, присвячені окремим аспектам мікротопонімії Донеччини (Є. Отін [1; 2], Л. Сегін [3]), не дають цілісної картини семантичних і структурних особливостей назв малих географічних об'єктів. Відповідно такий стан лінгвістичного освоєння теми зумовлює її актуальність.

Особливості семантики мікротопонімів на території України вже досліджувала низка вчених. Наразі в україністиці проаналізовано мотиваційну базу мікротопонімів Львівщини (Н. Сокіл, Н. Яніцька), Підгір'я (О. Михальчук), Західного Поділля (Н. Лісняк), басейну річки Ужа (В. Баньої), Бережанщини та Підгаєччини (О. Лужецька) та ін. Проте поза увагою дослідників досі залишаються мікротопоніми Донеччини, зокрема міста Слов'янськ.

Метою статті є семантичний аналіз мікротопонімів, що описують об'єкт за певними ознаками. Окреслена мета вимагає розв'язання таких завдань: 1) дослідити мотиваційну базу мікротопонімів міста; 2) виділити мікротопоніми, що містять характеристику об'єкта та їх різновиди.

Матеріалом для дослідження стали 192 назви малих географічних об'єктів, які були зібрані шляхом опитування місцевих жителів на території м. Слов'янська.

Увагу науковців привертає мотиваційна база малих географічних назв, адже її дослідження дозволяє проаналізувати особливості життя, світосприйняття та просторових уявлень місцевого населення. Незважаючи на значний інтерес до малих географічних об'єктів, дотепер залишаються дискусійними чимало

питань. Зокрема в науковій літературі спостерігаємо різні погляди щодо об'єктів, які слід відносити до класу мікротопонімів.

Під мікротопонімом розуміємо власну назву невеликого географічного об'єкта (поля, вулиці, пасовища, лісу), яка має вузьку сферу вживання і функціонує в межах незначної території, відома вузькому колу людей, що живуть поблизу певного мікрооб'єкта.

На території міста Слов'янськ виявлено 44 назви, що описують об'єкт за певними ознаками. У межах цієї семантичної групи виділяємо чотири підгрупи: 1) основи, що характеризують певну місцевість чи об'єкт; 2) основи, що визначають фізичні особливості об'єкта; 3) основи, що вказують на зовнішні ознаки об'єкта; 4) основи, що вказують на порядковий номер об'єкта.

Найпоширенішими на території міста є основи, що характеризують певну місцевість чи об'єкт (17 онімів). Назви цього типу містять характеристики географічного об'єкта чи місцевості і зазвичай якнайточніше відображають погляд населення на речі, пов'язані зі створенням назви: *Молодьожка* (район, що будувався останнім на заході Слов'янська, крім цього, у цьому районі знаходиться університет, де завжди багато молоді), *Малонадьожна* (місце здобуло таку назву, тому що знаходиться в кінці тролейбусного / автобусного маршруту і сісти на потрібний транспорт майже неможливо), *Мирний* (у часи, коли різні частини міста ворогували, жителі цього району вирізнялися миролюбністю), *Дивний* (район півночі Слов'янська, у якому чимало великих будинків заможних людей), *Хитрий Ринок* (онім походить від апелятива «ринок» – місце роздрібного продажу продуктів [4, VIII, с. 536]. Характеристику «хитрий» він отримав завдяки особистісним якостям продавців); *Нове Селище* – поселення, що було побудовано пізніше порівняно з попереднім, *Старе Селище* – мікрорайон, що був побудований раніше в порівнянні з наступним, *Дурне Село* – назва походить із тих часів, коли райони Слов'янська ворогували між собою, тому онім виражає зневагу до села та його жителів.

Чималу активність також виявляють мікротопоніми, що вказують на зовнішні ознаки об'єкта (13 онімів). Представники цієї групи дають змогу ідентифікувати об'єкти в найпростіший

спосіб – за зовнішнім виглядом. Вони є також відображенням візуального сприйняття населенням навколишніх об'єктів. Досить часто апелятив, покладений в основу назв цього типу, є прикметником, що називає колір об'єкта. Н. Яніцька відзначає, що «лексика на позначення кольорів в українській мові видається простим набором лінгвістичних знаків із чітко окресленою внутрішньою формою та зовнішнім оформленням» [5, с. 42]. Назви, що вказують на колір об'єкта, є досить поширеними у використанні серед місцевого населення: *Зельоний* (магазин), *Білий* (магазин), *Красний Городок* (будинки побудовані з червоної цегли), *Красний Міст* (міст через річку Торець, вимуруваний з червоної цегли), *Сині Ворота* (назва воріт на олівцевій фабриці), *Стекляшка* (магазин, що отримав свою назву через великі вікна), *Пластмаска* (фасад магазину, оббитий пластиковими панелями), *Дерев'яний* (магазин, побудований із дерев'яних брусів) та ін..

Не менш продуктивною є група онімів, що вказують на порядковий номер об'єкта (12 онімів). Подібні назви люди вживають у тому випадку, коли об'єкт чи місцевість не має прикметних ознак. Тоді для розрізнення об'єктів використовують порядковий числівник: *Перший Лиман*, *Другий Лиман* – оніми походять від апелятива «лиман» – затока з морською водою в гирлі річки [4, IV, с. 485], другі компоненти онімів вказують на порядковий номер об'єкта; *Автобан 22* (назва місця колишньої двадцять другої автобази), *Перший Міст*, *Другий Міст* – назви мостів через річку Казенний Торець походять від апелятива «міст» – споруда для переїзду або переходу через річку, залізницю, автомагістраль, яр [4, XI, с. 204] та ін.

Найменш вживаними на території міста є основи, що визначають фізичні особливості об'єкта (2 оніми). Виникнення мікротопонімів цієї підгрупи було спричинено потребою наголосити на фізичних якостях об'єкта: *Гарячка* – озеро, у яке зливали відходні води з соляного заводу, тому вода в ньому була гаряча, *Соленка* – одне із солених озер в Слов'янську (офіційна назва Ріпне).

(Кількісне співвідношення семантичних груп)

На основі проведеного аналізу можемо зробити висновки, що з-поміж 44 зафіксованих на території міста Слов'янськ мікротопонімів, що описують об'єкт за певними ознаками переважають основи, що містять характеристику об'єкта чи місцевості. Поодинокими прикладами представлена група мікротопонімів, що визначають фізичні ознаки об'єкта.

У перспективі вбачаємо дослідження семантики мікротопонімів інших регіонів Донеччини.

Література

1. Отин Е. С. Происхождение географических названий Донбасса. Донецк : Юго-Восток, 2014. 199 с.
2. Отин Е. С. Що таке топоніміка (вступна лекція до спецкурсу з лінгвістичного краєзнавства). *Структура і функції ономастичних одиниць*: зб. наук. пр. Донецьк : ДонДУ, 1992. С. 4–23.
3. Сегін Л., Рухленко Є. Мікротопоніми антропогенного походження селищ Щербинівка і Петрівка міста Торезька Донецької області. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 110–118.
4. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наук. думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua>
5. Яніцька Н. Р. Мікротопоніми центральних та східних районів Львівщини мотивовані назвами кольорів. *Логос ономастики*. 2009. № 1. С. 42–47.

**ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗУ НЕЧИПОРА
ВАРЕНИЧЕНКА ЗА РОМАНОМ ПАНАСА МИРНОГО
«ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»**

У статті досліджено основні аспекти формування характеру злочинця у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» через його поведінку та вчинки. Акцентовано на розкритті його внутрішнього світу, переживань. Проаналізовано позитивні і негативні впливи на життя Чіпки Варениченка.

Ключові слова: злочин, «пропаща сила», соціальна несправедливість.

The article explores the main aspects of the formation of the character of the offender in the novel by Panas Myrny "Do oxen roar when the nursery is full?" through his behavior and actions. Attention is focused on the revelation of his inner world, experiences. Positive and negative influences on the life of Chipka Varenichenko are analyzed.

Key words: crime, "missing power", social injustice.

У наш час доведено, що психоаналіз і літературознавство тісно взаємопов'язані. Художня література має своє психологічне наповнення. Зараз психоаналітичні знання набувають поширення, і з'являються нові аспекти, які досліджують і літературознавці. Психоаналіз як метод дослідження в літературі є найпопулярнішим серед науковців уже протягом століття. Звернення до психоаналітичного прочитання роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного вважаємо актуальним для сучасного прочитання твору.

Численні наукові дослідження (С. Балей, М. Вульф, Г. Грабович, О. Забужко, Н. Зборовська, В. Підмогильний, А. Халецький та ін.) засвідчують, що психоаналіз розвивався не тільки в медицині, а й в українському літературознавстві. У художній літературі присутній свій психологічний вміст, що яскраво виражається через динаміку подій. Літературознавці досліджують особистість письменника разом з його страхами й невротами, які більшою або меншою мірою виявляються у творчості. За висловом Н. Зборовської, «цікавість до несвідомих процесів у філософії та літературі, що особливо активізувалася на

межі XIX–XX ст., сприяла виникненню теорії психоаналізу, в якій несвідоме стало об'єктом науки» [3, с. 8]. Сьогодні увагу дослідників привертає тема психоаналітичного прочитання класики. Головний герой роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» має бути осмислений в контексті формування психології злочинця.

Мета публікації: здійснити аналіз формування психотипу злочинця в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

Українській літературі властива тенденція до відтворення психології персонажів. Особливо активно вона почала проявлятися в кінці XIX століття, зокрема й у соціально-психологічному романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», у якому репрезентовано трагедію особистості. «Панас Мирний (Афанасій Рудченко) належить до найвизначніших українських повістярів і визначається особливо влучною характеристикою дієвих осіб та поглибленням їх психології» [4, с. 132]. Зображуючи село у пореформений період, він відбиває дійсність і соціально вмотивовує поведінку свого героя, який постраждав від тогочасних життєвих реалій і бореться за своє право на повноцінне життя.

Роман має і другий авторський заголовок – «Пропаша сила», що, на нашу думку, влучно відображає художній задум твору, актуалізує авторські роздуми про те, що людина, яка була народжена для добрих вчинків, не розкрила, на жаль, своїх потенційних здібностей. За висловом С. Єфремова, «Чіпка – справді пропаша сила: повний найкращих замірів, він якось непомітно для себе заплутавсь у нетрях життя, загруз у драговині нерозважених суперечностей і всю енергію свою, розум та хист віддав справі нерозумного протесту, викресливши себе цим із гурту людей, що виконують творчу роботу в житті» [2, с. 371].

Ідея написання твору виникла у Панаса Мирного навесні 1872 р. під час подорожі до батьків на Великдень, коли почув від візника історію про розбійника. Враження відбилися в розлогіму нарисі «Від Полтави до Гадячого», де описав історію полтавського розбійника Василя Гнидки, що був засуджений на каторгу за вбивство сім'ї заможного козака. Саме він став прототипом для образу Нечипора Варениченка, головного героя роману.

На сучасному етапі тему роману трактують як «зображення майже столітньої історії села Піски і, зокрема, долі правдишукача-

бунтаря, «пропащої сили» Чіпки Варениченка» [1, с. 417]. Гадаємо, це формулювання є досить вичерпним. Роман містить і столітню історію села Піски, яку знаходимо у другій частині роману, і зображення трагічної долі «пропащої сили» Чіпки Варениченка. Це спонукало відомого літературознавця О. Білецького означити композицію роману як будинок «із численними прибудовами і надбудовами» [1, с. 417]. Спочатку Панас Мирний написав повість «Чіпка». У процесі її доопрацювання разом із братом Іваном Біликом вони так заглибилися в історію, що після переробки повісті «з'явився широкоформатний, панорманий реалістичний роман, час дії в якому сягає від катерининських часів до скасування кріпацтва й пореформеного періоду» [1, с. 420].

Центральним персонажем роману є Чіпка Варениченко, що є однією із загадкових постатей в українській літературі другої половини XIX ст. Автори роману ґрунтовно й детально простежили еволюцію героя, намагаючись зрозуміти звідки в цій добрій і чулій людині з'явилися витoki зла, розбійництва і мстивості. У душі героя борються два протилежні начала. Він не знаходить втіхи в сімейному затишку, й опиняється на шляху розбійництва і пияцтва. «Суперечність у його внутрішньому світі – це, фактично, вічне розходження між прагненням до найповнішого самовираження, реалізації великої потенціальної енергії й постійною протидією зовнішніх обставин, неможливістю досягти ідеального світопорядку (який вимальовується в уяві)» [4, с. 145].

Історія життя Чіпки складається так, що він проходить численні випробування, які поступово і формували характер Чіпки. Відторгнений суспільством ще в дитинстві, Чіпка ставав усе злішим на людей: *Здавалися вони йому лихими, недобрими... вже прокидалась невеличка злість в його невеличкому серці, росла, виростала – і сторонився він людей далі та далі... Та й люди його не жалували* (5, с. 24).

Дійсно, шлях Чіпки був непротим. Ще змалечку в його добре серце пробиравось зло. Для розуміння психотипу персонажа важливо проаналізувати деякі позитивні і негативні фактори, що впливали на Чіпчин характер, і зрозуміти, чому він розчарувався у світі й став на бік пияцтва і розбійництва.

Дитинство Чіпки було нелегким. Він зростав у бідній сім'ї без батька. Його мати була зневаженою суспільством селянкою через народжену не у шлюбі дитину. Вона важко працювала, щоб прогодувати родину: *що заробить Мотря, те на зиму й проживуть... коли ще й ставало! А було так, що ні дрібка солі, ні пилли борошна... Де вже думати про одержину! <...> Піде куди Мотря, – сиди, мати, з хлопчиком вдома – й не рипайся! Піти треба матері, – сиди, Мотре... бо й чоботи одні!* (5, с. 20). Чіпку не приймали в компанію однолітки, бо він був «виродок» безбатченко, оскільки дружили тільки з тими, чий рід мав певні заслуги, чи давнє коріння: *Як підріс Чіпка – став бігати, то вибіжить, було, з двору на вигін, то прямо до дівтори так і чеше. Так же й дівтора його не приймає. Зараз почнуть з нього глузувати, щипати, а іноді поб'ють та й проженуть* (5, с. 21).

Чіпка був майже приречений на самотність. Людей, хто його підтримували, було обмаль: баба Оришка, дід Улас і Грицько. Навіть рідна матір його біла: *А були такі часи, що не бозя, а Мотря біла Чіпку – і добре біла! Синяки іноді по місяцю не сходили. Не можна сказати, щоб вона не любила Чіпки. Ні. Вона його любила – як кожна мати свою дитину* (5, с. 27).

Зазнав Чіпка образи, коли пішов служити за харч та одержу до Бородаю. Він не послухав господаря, і не виконав його прохання, через що той його побив. Чіпка був таким розлюченим, що ледь не спалив домівку хазяїна, і через це Бородай прогнав його. І так герой *поніс у серці гірке почуття ненависті на долю, що поділила людей на хазяїна і робітника* (5, с. 29). Багато пережив лиха Чіпка, і це переконало його, що немає справедливості і правди у світі. Так у його добру душу закрадається озлоблення: *Гросло лихо в його серці – і виростало до гарячої відплати, котра не зна ні вину, ні заборони...* (5, с. 28).

Незважаючи на те, що Чіпчине дитинство було складним, у ньому були й позитивні епізоди. Він дуже любив слухати бабусині казки. Не раз вони змушували замислюватись над серйозними речами. *Такі казочки бабусині, при самотньому житті, осторонь од товариства, пластом ложилися на дитячий розум, гонили в голові думку за думкою, гадку за гадкою... Глибоко западали вони в його гаряче серце, а в душі підіймали хвилю горю – з самого споду*

до верху (5, с. 23). Як підріс Чіпка, то знов зазнав лиха. У третій частині роману ми дізнаємося, що стало з його землею: *Луценків небіж... Хоче нашу землю одбирати* (5, с. 133), *Пропала земля! <...> Суд одсудив...* (5, с. 135). Через ці слова немов хто гострий ніж вгородив у серці старій Мотрі (5, с. 135). Розгніваний Чіпка, йде до Пороха у Гетьманське, потім до суду, і зазнає невдачі. Суддя хотів від нього п'ятдесят гривень, *і діло можна поправити* (5, с. 149). Та Чіпка відмовився. Ця кривда як ніж увійшла в Чіпчине серце, коли нечесний чиновник вимагає хабара, щоб він мав право працювати на своїй же землі. Нічого не зумівши зробити, *поніс Чіпка у Піски задурманену голову, ще дужче помучене серце... Тепер уже не жевріла в душі надія, не піднімала вгору його духу, не гнала вперед, як у город. Одна неправда та втрата – втрата всього наймилішого, найлютішого – некла його серце* (5, с. 151).

Розчарувавшись у житті і від безнадії щось зробити, Чіпка починає братися за чарку, що згодом стало кроком до грабунку: *на третій день – знову в ослоні в шинку. На четвертий там його сонце праведне стрітило, там і ніч темна привітала* (5, с. 156). Але Чіпка не зійшов би на «слизьку дорогу», якби не зв'язався з компанією пияків: *П'ючи та гуляючи, підібрав собі Чіпка трьох товаришів цирих: Лушня, Матня і Пацюк – одна думка, одна гадка. Всі вони однакових літ: не то, щоб старі, не то й молоді, – вже підтоптані парубки* (5, с. 159). Не мали вони на той час ні землі, ні оселі. Не було навіть де переночувати: *ляжеш під тином спочити – собаки стягнуть, посеред вулиці – найде хто, а хоч не найде – волосні піднімуть, запруть у чорну, подумавши, що п'яний... Зостався – шинок.* (5, с. 159). Він і став їм майже домівкою. З цими ледацюгами і залишився Чіпка: *Виспляться, викачаються, візьмуть з собою Чіпку та з добра його що-небудь, – та знову в шинок... Так кожнісінького дня* (5, с. 161). Своїми вчинками Чіпка засмучує матір. Зрештою, Чіпка з «товариством» вирішують обкрасти пана, що й привело до загибелі сторожа від рук Чіпки. Як зауважує С. Єфремов, «нахил до протесту, надиктований самою злістю й накерований етичним нігілізмом, робить із Чіпки свідомого бунтівника проти всіх норм ненависного ладу, не розбираючи між ними» [2, с. 372]. *Хіба ми ріжемо? – ми тільки рівняємо багатих з бідними,* – виправдовує свій вчинок Чіпка, розмовляючи з Галею (5, с. 241).

Але все ж таки, добро взяло верх в його душі. Товаришів він прогнав, а перед матір'ю вибачився: *Дурний я тоді був, п'яний, зневажив вас, зобидив кріпко. За те мене бог покарав. Простіть мене!* (5, с. 226). Через деякий час одружується з Галею. Вона перебирається до Чіпки і знайомиться з його матір'ю: *Мотря кинулась обнімати невістку, як рідну дитину, а, цілуючі її, плакала* (5, с. 269). Можна сказати, що в Нечипора почалось нове життя. Він працює по господарству: *там тин підняв та набив, нові ворота приробив; там другу яку шкоду полагодив; кликнув скляра – вікна повставляв* (5, с. 269). Має дружні відносини з Грицьком. Чіпка привертав на себе увагу як працьовитий господар, чим заслужив повагу у піщан. А згодом герой потрапляє в земство. Він наче заново народжується, по-новому будує своє життя. Його добре серце штовхає героя на відповідні вчинки. В управі Чіпка виділяється громадянською мужністю, прагне захищати права трудящих. Усе це мало позитивний вплив на Чіпчин характер.

Але, на жаль, щастя було не довгим. Пани зробили все, щоб від «мужика» у земстві позбутися. Вони знайшли його справу про крадіжку пшениці і вбивство сторожа Деркача. *Як почув Чіпка про діло, сам він поблід; руки тряслися... Він почував своїм серцем, що це вертається за ним давнє, простягає до його руки, хоче його схопити, обняти* (5, с. 300). І пани досягли свого: Чіпку було виведено з управи. Ця кривда стала найболючішою, зламала його, підштовхнула до сліпої помсти. Чіпка *сердився на всіх і на все. Теща йому не вгодить; мати боїться; одна ще Галя має над ним волю: він її все кохає і поважає* (5, с. 314). А тим часом Галя постійно заспокоювала Чіпку, та все ж таки *серце їй правду казало, – що не вдержати їй Чіпки біля себе, що йому остогидло таке життя – не вдовольняло його* (5, с. 315).

Лихо давало про себе знати: *Чіпка щодень робився все хижіший та й хижіший. Як той звір, кидався він на кожного заможного чоловіка...* (5, с. 321). Він знов зв'язався зі старими друзями (Лушнею, Матнею і Пацюком) і почав з ними пиячити, а Галя – усе частіше плакати через Чіпчину поведінку. Врешті-решт, Чіпка та його товариство заплямовують себе вбивством сім'ї Хоменкових. Залишилась цілою тільки дівчина десяти років, яка вранці прибігла до Мотрі за допомогою. Від крику дівчини

прокинулась Галя: *так оце та правда?! Оце вона!!* – крикнула вона до Чіпки. Невдовзі Христя знайде її повішеною.

Закінчення роману було трагічним: Чіпку проклинають усі, кого він любив. Навіть ніхто не вийшов з ним попроситися. Його кохана закінчує життя самогубством, а мати віддає свого рідного сина на кару, бо для неї Господня заповідь «Не убий» стоїть вище, ніж материнські почуття. Чіпка міг вибрати собі і інший шлях, добре реалізувати себе і жити щасливо. Але він сам обрав його, і став «пропащою силою». На думку М. Сиваченко, «Чіпка – і в цьому головний пафос даного образу – належить до тих сильних, відважних натур, які не згніють пасивно під гнітом згубного середовища. А повстають проти нього, борються з ним» [6, с. 74].

Отже, в українській літературі актуальною була тенденція до реалістичного змалювання психології персонажів. Вона яскраво відбита в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Центральний герой – Чіпка Варениченко – пройшов складний шлях. Його життя мало як позитивне, так і негативне наповнення. У романі чітко окреслюються злочинні дії парубка, що були продиктовані соціальними умовами. Не знайшовши ніде справедливості, одержимий метою помсти, він стає на шлях грабіжництва. На жаль, злочинні дії Чіпки перекреслили пориви боротьби героя із соціальною несправедливістю. Це й зробило його «пропащою силою» тому, що не знайшов він справжні засоби боротьби проти кривдників, від якої б не постраждали безневинні люди.

Література

1. Авраменко О. М. Українська мова і література : довідник. Завдання в тестовій формі / О. М. Авраменко, М. Б. Блажко. 6-е вид.; змін. і доп. Київ : Грамота, 2016. 560 с.
2. Єфремов С. А. Історія українського письменства. Київ : Femina, 1995. 537 с.
3. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство, Київ : Академвидав, 2003. 390 с.
4. Історія української літератури. ХІХ століття : навч. посіб. : у 3-х кн. / за ред М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1997. Кн. 3. 432 с.
5. Мирний Панас. Зібрання творів : у 7-и томах. Київ : Рад. письменник, 1968. Т. 2. 334 с.
6. Сиваченко М. Є. Корифей української прози. Київ : Наукова думка, 1967. 215 с.

ПОВІСТЬ-КАЗКА Ю. ВИННИЧУКА «МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

У статті досліджено специфіку реалізації авторського задуму в дитячих та юнацьких прозових творах Юрія Винничука. Увагу сконцентровано на повісті-казці «Місце для дракона». З'ясовано роль і місце героїв твору у формуванні нового бачення проблем добра і зла, вірності та самопожертви.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, повість-казка, тематика, проблематика, образи.

The specifics of realization of the author's design in children's and youth prose works of Yuri Vinnychuk are investigated. Attention is focused on the story-tale "A place for the dragon". The role and place of the heroes of the work in forming a new vision for the problem of good and evil, faithfulness and self-sacrifice are clarified.

Key words: literature for children and young people, story-fairy tale, subject matter, problems, images.

Літературознавці визначилися з термінологією літератури для дітей, кваліфікувавши корпус текстів, написаних для юних читачів, як література для дітей та юнацтва. Основним завданням цієї літератури є розвиток читача, збагачення внутрішнього світу реципієнта. Український ринок дитячої літератури з кожним роком розширюється, продукується значна кількість текстів для читачів різного віку. Зміни в жаровому й тематичному просторі літературі для дітей виникають у зв'язку з процесами глобалізації й активного розвитку інноваційних технологій, а також завдяки письменницькому досвіду, проєктованому й на твори для дітей та юнацтва. Ю. Винничук входить у коло сучасних письменників, чия творчість уведена до програми середньої школи з української літератури, тому актуальним, на нашу думку, є аналіз його повісті «Місце для дракона», яка вивчається у 8 класі.

Теоретичною й методологічною основою публікації стали розробки вітчизняних учених з історії та теорії літератури, присвячені вивченню проблем літератури для дітей (У. Гнідець, Н. Богданець-Білокаленко, В. Кизилова, В. Костюченко, О. Папуша,

М. Хороб, Б. Шалагінов та ін.), дослідження науковців, що більшою чи меншою мірою долучилися до процесу аналізу й усвідомлення творчих здобутків Ю. Винничука (Я. Голобородько, О. Папуша, Р. Семків та ін.).

Сучасна українська проза для дітей та юнацтва має часові межі від 90-х років ХХ століття – й до сьогодні. За цей час ця література поповнилася значною кількістю текстів, адресованих юним читачам. Поряд із класиками (В. Нестайко, А. Дімаров, Я. Стельмах), які продовжували працювати, у світ літератури для юних читачів активно увійшли І. Андрусак, Леся Воронина, С. Гридін, О. Дерманський, Оксана Думанська, Марина та Сергій Дяченки, А. Кокотюха, Зірка Мензатюк, Марина Павленко та ін. Тематика літератури для дітей традиційна: історична, шкільна, тема дитинства. Її жанрове окреслення досить розмаїте: фантастика, пригодницька й казкова проза, у межах якої можна виокремити значну кількість модифікацій та метажанрів: фентезі, повість-казка, казковий роман-хроніка, краснемовний детектив, шкільна повість, фантастична повість тощо. Найбільш активно сьогодні розвиваються такі прозові жанри, як-от: казка, фантастика, історичні, біографічні, реалістичні твори.

Казка посідає особливе місце в сучасній літературі. Серед письменників-казкарів варто виділити Ю. Винничука, чия творчість є багатогранною, проникнута химерними й містичними історіями. Повість-казка Ю. Винничука «Місце для дракона» – це дуже незвична оповідь, де авторові вдалося стерти стереотипи, які є в звичайного читача. Оскільки кожен із дитинства впевнений, що дракон є втіленням зла, а лицар-визволитель – добра.

Повість-казка уперше опублікована на сторінках збірки «Спалах» у 1990 році. Окремою книгою твір вийшов лише в 2015 році. І попри жанрове уналежнення до «повісті-казки» розрахований на широку аудиторію різного віку. Це пояснюється передовсім тим, що час написання твору припадає на період творчого становлення Ю. Винничука, коли він ще працював над виробленням власного стилю, часто звертався до магійного реалізму, як, до речі, і зараз. Дефініція «магічний реалізм» розглядається в наукових джерелах із різними уточненнями певних особливостей. Під магійним реалізмом розуміють напрям у

літературі та мистецтві, у якому органічно поєднуються елементи реального й фантастичного, побутового та міфічного, дійсного й уявного, таємничого [3, с. 417]. У творах, що належать до цього напрямку, реальне поєднується з вигадкою, казкою. Ю. Винничук наголошує на тому, що магічний реалізм не просто напрям, а спосіб його мислення: «Магічний реалізм – це спосіб мого мислення. З дитинства я захоплююся казками і досі їх читаю, і пишу. Моя схильність до казкового і містичного, мабуть, пояснюється ще й тим, що творчість моя припала на сумні 1970-ті і смурні 80-ті. Реальне тодішнє життя мені видавалося нецікавим, ми всі тоді... писали твори з підтекстом, а магічний реалізм якраз чудово для цього надається» [5, с. 231].

Із біографії письменника відомо, що він у радянські часи був переслідуваний КГБ, змушений довгий час носити всі свої рукописи з собою, за що й отримав прізвисько «Юрко-чемодан». Звернення до магічного реалізму стало одним із чудових стратегічних ходів приховати гостру критику дійсності в підтекст твору, залишивши місце для роздумів читачів, переосмислення. Текст твору «Місце для дракона» не є винятком.

Повість-казка «Місце для дракона» має подвійне прочитання. За видимим зовнішнім казковим сюжетом прихований глибокий підтекст. У творі добро зі злом помінялися місцями: люди стали потворами, а дракон Грицько набагато людяніший, ніж мешканці галицького князівства Люботин, де відбуваються події. Загальновідомим є те, що дракон – це збірна назва, яка об'єднує ряд фантастичних істот, в основному змісподібних, великих розмірів, часто з додаванням ознак інших тварин. Образи драконів фігурують у міфах і легендах різних народів, ним широко послуговуються у жанрі фентезі, використовують у гороскопах та астрології.

Легенди й міфи про драконів знані практично в усіх народів світу. У різних культурах ставлення до драконів і характеристики їх відрізняються. У традиції країн Далекого Сходу дракони здебільшого зображуються із приязню, як добрі покровителі людей. Західній традиції властиве зображення драконів злими істотами.

У слов'ян, зокрема й українців, дракона зазвичай називають змієм. У західноукраїнських оповідях натрапляємо на такі наймення драконів – смок (пол. smok), а на Закарпатті – шаркань (угор.

sarkany). В українських народних казках виділяють такі мотиви про змія: 1) викрадення змієм дівчини, яка є сестрою головного героя («Котигорошко», «Три підземні царства»); 2) захист джерела або ж криниці змієм та обмін води на жертву («Кожум'яка»); 3) змії-спокусник («Звіріне молоко»); 4) викрадення змієм небесного світила («Іван Фат Фрумос») [4, с. 19].

У казках змії літають або ж переміщуються на тваринах, що вміють літати. Змій може мати багато голів та вміє дихати полум'ям, за допомогою якого руйнує все навколо. Він органічно поєднується з протилежною йому стихією – водою, адже часто живе коло річок і джерел, є господарем земних і небесних вод.

Головні герої твору Ю. Винничука – це схожий на метелика добрий дракон Грицько, який пише вірші; мудрий пустельник, що навчає його грамоти, та хитрий князь, який прагне смерті чудовиська.

В образі дракона зображено щиру людину, яка не прагне робити іншим зла. Вона талановита, розумна, мрійлива, наївна та довірлива. Князь – утілення підступної, підлої людини, що заради досягнення своєї мети здатна йти до кінця, руйнуючи все на своєму шляху, навіть людські долі. Такі особистості уміють увійти в довіру, а потім зрадити друзів, морально знищивши їх. В образі пустельника змальовано досвідчену, розумну людину, яка уміє відрізнити добро від зла, бачити справжню людську сутність, не зважаючи на зовнішність. Такі люди уміють навчати інших, піклуватися про них, це мудрі наставники, що люблять своїх вихованців і вірять у них. Власне, в образах дракона й пустельника показані порядні люди, які не чинять зла, а роблять усе для того, щоб світ став кращим. Пор.: *Дракон це був зовсім молодий... Дракон це й говорити не вмів, був наче мала дитина. Та голову мав тямущу і досить хутко навчився говорити по-людськи... Єдине, на що пустельник ніяк не хотів погодитись, це навчити дракона грамоти. – Не драконове це діло, книги читати* (1, с. 11).

Змальовуючи образ князя, автор нагадує нам, якими не треба бути, указує на особистостей, яких треба уникати: *Князь лоботинський куняв у кріслі, заколисаний мушиним дзижчанням, у сні занурений, наче у мутну, теплу воду, і снилися йому війни, переможні походи, руїни здобутих фортець, довгі вервечки*

полонених. Були це особливі сни, бо з'являлися вони лише в полудень, а вночі ніколи...оголосив по всьому князівству наказ, щоб ані одна душа не важилася в полудень потривожити його супокій. ...Раніше князь утримував невелике військо, та, оскільки не було війн і воно влітало йому в дзвінкий гріш, розпустив його (1, с. 8).

Герої твору навчають багатьох речей. Лицарі виявляються зовсім не лицарями, і немає значення, що на них справжні яскраві обладунки. Люботинський князь, що мав би дотримуватися справедливості й бути взірцем для своїх підданців, виявляється зрадником. І зраджує він найсвятіше – довіру, дружбу.

Твір набуває особливої актуальності в наш час. Він учить, що зі злом, несправедливістю треба боротися, але так, аби не скоїти ще більшого зла, бо далеко не всіма шляхами можна дійти праведного діяння. І ніколи неправда не може бути благом для людини. Гіркий досвід героя роману змушує задуматись над тим, що не можна побудувати справедливості неправедними діями, не можна стати щасливим на нещасті інших. Лише з добра можуть вирости паростки добра, а зло породить ще більше зло. Але і добро слід робити чистими руками, не заплямованими брудом і кров'ю.

Письменник творить літературний текст, варіюючи його звучання від знижено-бурлескного до романтично-піднесеного, вдається до автокоментування, змішує прийоми й ходи інтелектуальної та масової літератури. Творчість автора постійно балансує на межі художнього письма й публіцистики, есеїстичного викладу бібліографічних і краєзнавчих розвідок.

Ю. Винничук вдало поєднує в одному творі іронію й пародію із серйозною проблематикою. При цьому іронічно-пародійний елемент висувається на передній план, а тому пересічний читач просто не помічає ті важливі питання, які порушуює письменник.

Отже, добро і зло, вірність та зрада, проблема вибору, доцільність самопожертви – усе це має своєрідне поєднання в повісті-казці «Місце для дракона» Ю. Винничука. Дивна історія, у якій добро й зло помінялося масками, де дракон не хижак, що поїдає людей, а гуманіст-мрійник, який читає Біблію та пише вірші, а благородні лицарі – підступні й зрадливі. Історія, де люди стали драконами, а дракон більше людина, ніж самі люди. Твір

письменника свідчить про прояв міфічної й фантастичної складової дитячої літератури. Твір активно впливає на виховання молодого покоління на засадах добра й справедливості.

Твори Ю. Винничука написані для дітей в жанрі казки є дуже багатограними, проникнуті фантастикою й пригодами, проте сповнені глибоких філософських роздумів про сенс людського життя, свободу, вміння дружити.

Література

1. Винничук Ю. Місце для дракона. Львів: Піраміда, 2002. С. 64–69.
2. Голобородько Я. Психологізм. Епатажність. Феєричність. (Новітні тенденції української прози : Оксана Забужко та Юрій Винничук). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колеґіумах*. 2006. № 2. С. 8–9.
3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
4. Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2004. 19 с.
5. Семків Р. Тиха перемога Юрія Винничука. *Дзеркало тижня*. 2002. № 42 (417).

УДК 821.161.2.Кремінь1/7.08

Леусенко Юлія

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНОЇ УНІВЕРСАЛІЇ «ЧАС» У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Статтю присвячено виявленню та опису мовної універсалії «час» у художньо-образній системі поетичної мови Дмитра Кременя. Досліджено лінгвокультурну репрезентацію цього поняття в художньому часопросторі.

Ключові слова: універсалії, лінгвокультурологія, час, художній часопростір.

The article is devoted to the identification and description of the language universality “time” in the artistic-figurative system of Dmitry Kremen's poetic language. The linguocultural representation of this concept in the art space is investigated.

Key words: universals, linguocultural studies, time, artistic space.

Час – це одна з властивостей існування нашого світу. Час пливе з минулого в майбутнє через теперішнє незалежно від нас. Час не має конкретних форм, він тече безупинно, його не можна ні

зупинити, ні повернути. Під час безпосереднього спілкування з навколишнім світом, вивчаючи і освоюючи враження про нього, людство виробило ряд основних понять, на яких будується вся наша система знань. Одним із них є поняття часу.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття бурхливо розвивається нова лінгвістична наука – лінгвокультурологія. Мовознавці нарешті усвідомили, що за науковими концепціями, гіпотезами, категоріями, моделями та схемами повністю зник сам творець та носій мови – людина. І найголовніше: поміж граматичних абстракцій, термінів заблукала душа народу, його неповторний дух, унікальне культурне багатство.

Мета статті – виокремити і з'ясувати функціонально-семантичні та стилістичні особливості мовної універсалиї «час» у відображенні художнього часопростору, виявити її лінгвокультурну репрезентацію.

Аналіз художнього часу є аспектом загальнонаукового осмислення проблеми, адже це одна з найважливіших світоглядних, ідейно-змістових та композиційних характеристик художнього твору. З іншого боку, дослідження художнього часу має важливе значення для розкриття особливостей творчого відображення дійсності, специфіки літературного твору та закономірностей його сприйняття. Саме в цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Лінгвокультурологія розглядає мову в контексті нації як носія особливого типу культури і мислення; застосовується лінгвокогнітивний підхід до дослідження мовних явищ і культурних концептів; виникає лінгвістична антропологія; мова виступає як транслятор культурних цінностей; з точки зору лінгвокультурології вивчають як цілісні тексти, так і окремі шари лексичного складу мови (зокрема фразеологізми й термінологічні системи). Найбільше уваги вченими-мовознавцями приділено дослідженню мовної картини світу, її характеру й структурі, її співвідношенню з іншими картинами світу.

Уся увага в лінгвокультурології приділяється людині в культурі і в мові, і тому ця наука має антропоцентричну спрямованість, тобто досліджує певне бачення світу крізь призму національної мови, коли мова виступає як виразник особливого, національного менталітету.

Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології і досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені в мові. Головне її завдання – дослідження мови як феномена культури. В. Маслова зазначає, що лінгвокультурологія як специфічна галузь науки породила чимало продуктивних в сучасній лінгвістиці понять (лінгвокультурема, мова культури, культурний текст, контекст культури, субкультура, лінгвокультурна парадигма, культурні традиції тощо) [2].

Одним із найфундаментальніших і першим у вітчизняній лінгвістиці залишається підручник проф. О. Селіванової «Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми» [3], у якому дуже глибоко проаналізовано основні напрями розвитку світового мовознавства. Також вагомим внеском у розвиток етнолінгвістики, лінгвокультурології стали фундаментальні праці В. Жайворонка «Знаки української етнокультури. Словник-довідник» та «Українська етнолінгвістика. Нариси».

Термін «універсалія» (відлат. *universalis* – загальний) «використовувався у середньовічній логіці для позначення загальних понять, загальних ідей» (Н. Кондаков). Стосовно його вживання науковому обігу заслугоує на увагу думка Б. Серебреннікова, який вважав, що «мовознавці минулого не були позбавлені розуміння типового, вони мали уявлення про універсалії, широко застосовували їх у своїх наукових дослідженнях, хоча і не використовували термін «універсалія»» [5, с. 6]. У лінгвістичних дослідженнях на термін уперше наптрапляємо у 1948 р. «Термін «універсалії мовні» поширився в лінгвістичній літературі Нью-Йоркської конференції (1961 р.).

Під мовними універсаліями «розуміють будь-яку мовну аналогію, яка проводиться не в межах однієї системи, а між системами», «спільні для усіх або більшості мов світу ознаки, явища, закономірності, властивості, структури, тенденції, які демонструють спільність мовної будови при всій різноманітності людських мов», «властивість або універсальне відношення між не універсальними властивостями мов» [4].

За визначенням Б. Серебреннікова, «мовна універсалія – це однаковий, ізоморфний спосіб вираження внутрішньо системних кореляцій мовних елементів або однотипний за своїм характером

процес, який дає однакові результати, що проявляються з достатньо високим ступенем частотності в різних мовах світу» [5, с. 5].

Мовні універсалиї «виникають на основі єдності навколишньої дійсності та способів її осмислення мовою через свідомість, загальне комунікативне призначення усіх мов як особливих знакових систем та логіки пов'язаного з мовою мислення» [4, с. 688–689].

У поетичному русі вибудовуються певні події, які відображають історію рідної землі: *Той умер, той воскрес, той на службі обличів* (1, с. 18); *Усе минуло. Згинуло. Прошло. / Але – було...* (1, с. 27). Твори Д. Кременя занурюють читачів у тумани античності: *Тут – Гілея, легенди і міфи. / Під хрестом степового орла / Українців не видно ще. Скіфи. / Ще учора – Афіни, Мілет* (1, с. 70); *Анахарсіс їде ув Атени, / Переплив трієрою моря... / Далі – декламує Еврипід. / І гуде театр, собі на втіху, / Вся Еллада – світла, мов едем* (1, с. 190). Далі рядки з поезій розповідають про Давню Русь: *Якого такого народу / Все ждуть тріє царі зі сходу?.. / Князь Ігор, і Гзак, і Кончак* (1, с. 72). Навіть події доби Руїни віднайнуть своє місце в доробку автора: *Нестало щастя на руїні* (1, с. 15); *Ще до Полтави й Батурина червоні очі людських голів / Дивляться так незмигну з чорноти небесної глини* (1, с. 32). Також простежуються натяки на досталінські часи: *І ханський дим наметових містечок. / І в нас Вітчизни іншої – нема. / Були Вітчизна вславлена слонами, / Коли на троні возсідав грузин* (1, с. 73). Дмитро Кремень народився в той рік, на який припали смерть Сталіна і період «відлиги», тому багато творів присвячено саме цій темі: *Я народився ще в імперії, / Хоч і не знав, що це – вона, / Де правлять сталіни і берії, / Де гітлер, голод і війна. / Я знав про флот у Севастополі, / Про мавзолей, вождя в Кремлі* (1, с. 29).

Скіфія, Ольвія, Понт Евксинський, Шовковий Шлях, Дике Поле – без цього не уявити минувшину. Саме давні назви об'єднань, степів, міст, морів, річок становлять етнолінгвістичну маркованість історії України. У творах поета можна зустріти Ольвію, яка вважається найважливішою грецькою колонією на території Нижнього Побужжя: *Тут Ольвія. Еллада. Гелеспонт* (1, с. 23); *Без золота Ольвія тут золота* (1, с. 92). Понт Евксинський (грецька назва Чорного моря) інтерпретується як

гостинне, але водночас і бурхливе: *Але шумить, шумить Евксинський Понт* (1, с. 23); *І до Понту прослався лиман* (1, с. 160); *У Понті Евксинському краби / Відшукують Колізей* (1, с. 290). Існування Шовкового Шляху – теж визначна подія, яка стосувалася території нинішнього Криму і часто трапляється в поетичних рядках: *Був Шлях Шовковий* (1, с. 201); *Тут і Будда, і навіть Аллах / На Шовковий задивлені шлях* (1, с. 37). У часи, коли українські землі були заселені кочовиками, функціонувало таке об'єднання, яке мало назву Скіфія (нині – степи сучасної території), вона зображується автором як велична країна: *Понт Евксинський. Лиман. Джерело. / Скіфський коник пасеться* (1, с. 700); *Анахарсіс. Понт Евксинський. Хвилі, / Скіфії Великої степи...* (1, с. 190); *Скіфія далека й Іліон* (1, с. 191). У поезіях Д. Кременя можна простежити згадки по Дике Поле, тобто степову частину українських земель: *Дикі люди у Дикому Полі* (1, с. 70); *І я покину Дике поле* (1, с. 173). Відображаються також назви топонімів, які досі є на території, де народився поет, тобто на Закарпатті: *Але є у природі Долина Нарцисів / І столиця країни дводенної Хуст* (1, с. 18); *А в Долині Нарцисів пасуться буй-тури, / Вони тут із монгольських часів. / Ми удвох біля Чорної, Білої Тиси* (1, с. 18).

Як зазначала І. Богданова, «Дмитро Кремень – майстер зчеплення вагонів і потягу, секрети якого знає тільки він сам». У своїх поезіях він вдихає життя в архаїку, вдало поєднуючи різні часові проміжки: *Мов піраміди – древні склепи, / Скелет гарцює на коні. / І місяць, мовби лик Мазепи, / Застиг незрушно у вікні* (1, с. 36); *Читали вірші на естраді, / Про молоду співали славу... / Тепер загублені у зраді, / В мовчанні, в тюрмах – на забаву* (1, с. 15); *І біла хата. / І серп, і молот... Прапори! / Синедріону і Пилата / Отецькі погляди згори. / Не соловейки, а ворони, / Де на Голготу хресна путь. / А там синки-центуріони: / Такі вже точно розіпнуть. / Солом'яні мої мадонни, / Їх матері вечерять ждуть* (1, с. 31).

Проекція античної, середньовічної, праукраїнської культур увиразнює символічність художнього мислення Дмитра Кременя, зосередженість його на знакових реаліях. Відбувається своєрідне розширення асоціативного простору віршів, що дає змогу читачеві вільно сполучати розкидані по різних часових вимірах зображувані

події та реалії: це помітно підкреслює перегук між подіями різних часових проміжків.

Отже, мовна універсалія «час» у поетичному доробку є основою для розгортання художнього часопростору тексту і представляють формально-структурний аспект його реалізації. Вивчення лінгвокультурної репрезентації універсалії «час», її ролі для поглиблення ідейно-змістового навантаження твору, сприяння створенню багатопланового художнього образу становить перспективу для подальших досліджень.

Література

1. Кремінь Д. Д. Замурована музика : лірика, симфонії, поеми. Київ : Ярославів Вал, 2011. 360 с.
2. Маслова В. А. Лінгвокультурологія. Москва : Академія, 2001. С. 48.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля К., 2010. 844 с.
4. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : АТ «ОКО», 1996. 416 с.
5. Серебренников Б. А. О лингвистических универсалиях. *Вопросы языкознания*. 1972. № 2. С. 3–16.
6. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. UR : <https://goo.gl/NBFXPE>

УДК 821.161.2-32.09 Стефаник

Меленко Інна

НОВЕЛА В. СТЕФАНИКА «ДІТОЧА ПРИГОДА» ЯК ЗРАЗОК ЕКСПРЕСІОНІЗМУ

У статті розглянуто особливості експресіоністичної стилістики новели В. Стефаніка «Діточа пригода». Твір антивоєнного спрямування проаналізовано з погляду поетики експресіонізму. Акцентовано на специфіці використання художніх прийомів психологізму.

Ключові слова: модернізм, експресіонізм, новела, психологізм.

The article is about the features of the V. Stefanik's novel expressionistic style in novella "Kid's adventure". The work of the anti-war movement is analyzed from the point of view of expressionist poetics. The article focuses on the specifics of using artistic techniques of psychologism.

Key words: modernism, expressionism, novella, psychologism.

Межа XIX і XX ст. в українській культурі характеризується кризою народництва як провідного ідейного літературного напрямку. Змінюються літературно-критичні пріоритети, ведуться активні новаторські пошуки щодо змісту та форми літературного твору, його суспільних та естетичних функцій, які спираються на прогресивні досягнення філософії, психології, літератури тогочасної Європи. Літературно-мистецькі явища цього періоду отримали назву *ранній український модернізм* [5].

Складність, неоднозначність феномена *модернізму*, відсутність чітких теоретичних та структурних критеріїв щодо окреслення специфічних рис напрямку зумовили численні розбіжності у трактуванні цього поняття літературознавчою наукою. На думку деяких дослідників, на тлі української літератури жоден із стильових напрямів модернізму так і не сформувався остаточно, хоча і запропонував світовій культурі величезні потенційні можливості її розвитку [5].

Нині поняття *модернізм* вживають як сумарний термін на позначення новаторських пошуків української літератури, які характеризуються антитрадиціоналізмом та сучасністю [2].

Теоретичною базою *раннього українського модернізму* були філософські та психологічні концепції Ідеї Ф. Ніцше, А. Бергсона, А. Шопенгауера мали значний вплив на всі стильові течії раннього українського модернізму. Так, в основі концепції експресіонізму лежить теорія інтуїтивізму. Завдяки поширенню психологічних досліджень З. Фрейда та К. Юнга, в художніх творах того часу увага митця переноситься на підсвідоме та позасвідоме, їхній впливу на людину, вияви індивідуальної, внутрішньої сутності особистості.

Модернізм став свідомою принциповою опозицією до старої традиційної літератури. Для нього визначальними є орієнтація на Європу, на інтелігентного читача, актуалізація проблем завдань літератури та сутності митця, зняття етичних та естетичних табу, поглиблення уваги до індивідуального буття людини, її психологічних станів.

Експресіонізм став однією із найяскравіших стильових течій модернізму. *Експресіонізм* (від. франц. expression – вираження, виразність) – «напрямок, що розвинувся в європейському мистецтві

та літературі у перші десятиліття ХХ ст. як заперечення позитивістських тенденцій реалізму, натуралізму та імпресіонізму, як критичне осмислення досвіду романтиків і символістів» [4]. Експресіонізм яскраво виявляється у відображенні авторського світобачення крізь призму психологічних переживань та емоцій.

На думку О. Черненко, «для експресіоністів було важливим відображення свідомості людини, її переживань, показ аспектів життя без ідеалізації, що є виявом людської духовності» [7, с. 15]. Провідними особливостями цієї стильової течії стали: експресивний динамізм, зображення психіки людини, її добрих та поганих рис, бо «тим то не краса, а експресія – сила духовного виразу стала характеристичною властивістю естетики експресіонізму» [7, с. 15–16].

Проза зламу кінця ХІХ – початку ХХ ст. – оригінальне явище української літератури. Для неї характерні: жанрова різноманітність та поява нових тенденцій у освоєнні модерних стильових орієнтацій. Провідними жанровими утвореннями цього періоду є оповідання, новела, повість, поезія в прозі тощо.

Нові тенденції в прозі названої доби орієнтуються на модерні форми й засоби зображення, свідчать про розширення традиційної тематики та модернізацію стильових ознак. Найбільш функціональною щодо нових стильових орієнтацій у літературі, виявилася мала проза, а саме, новелістика.

Новела є одним із універсальних жанрів, що містить в собі напружений конфлікт, який вирішується через несподівані сюжетні повороти. Попри свою лаконічність, новела має великі можливості щодо розкриття внутрішньої сутності персонажа, відображення його настроїв та переживань. Модерна новела поєднує в собі суб'єктивність, ліризм, несподівані сюжетні перипетії та глибокий психологізм.

Найвизначнішим представником літератури експресіонізму прозі є В. Стефаник.

О. Черненко визначає такі стилістичні особливості прози письменника: «змалювання внутрішнього психологічного стану людини, як наприклад, жах, страх, біль <...>, сягаючи у найглибші надри духовного життя людини» [7, с. 210], акцентує увагу на

важливих ідейних координатах творчості митця: протиставленні вини і кари, краси й бридоти, життя та смерті.

Проза В. Стефаніка відобразила новий погляд крізь призму бачення письменника-експресіоніста. Його світ є динамічним, рухливим, побудованим на контрастах й протилежностях. Письменник вилучає зі своїх творів усе несуттєве, декоративне, описове, а залишає лише суть, психологічні стани, емоції та внутрішні переживання людини.

Традиційно творчість В. Стефаніка поділяють на два періоди. Досліджуваний твір належить до другого періоду, який охоплює 1916–1933 рр. Твори, що з'явилися в цей час, засвідчили кардинальну зміну світогляду письменника. У них з'являються патріотичні й антивоєнні мотиви, відображаються життя настрої людини повоєнного села.

На думку О. Черненко, проза письменника цього періоду – стилістично й тематично своєрідна. У ній з'являється «образ «нової людини» – психологічно сильної, яка перемагає найсильніші удари долі» [7, с. 37]. Дослідниця класифікує цей етап як прозу так званого *новоєнного експресіонізму*, у якій митець прагне передати внутрішній світ персонажа через реальні події та факти.

Біографи письменника зазначають, що 1914 р. став для митця особливо важким: розпочалася Перша світова війна, померла його дружина, залишивши з трьома синами. У березні 191 р. за фальшивим доносом В. Стефаніка було заарештовано, проте невдовзі звільнено завдяки допомозі М. Черемшини [3]. Після вимушеного п'ятнадцятилітнього мовчання В. Стефанік повертається до творчості.

Цікавою є історія створення новели «Діточа пригода».

Товариш митця, відомий український письменник і перекладач Я. Весоловський, прагнув, щоб той знову почав писати. За спогадами Ю. Гаморака, він умовив В. Стефаніка сісти в кімнаті, залишивши йому пляшку горілки, трохи їжі і той цілу ніч мучився із власною зболоною душею. На ранок Я. Весоловський застав В. Стефаніка «втомленого, блідого, як смерть, навколо нього вся підлога вкрита шматками паперу, горілки немає, а на столі кілька записаних сторінок» [3, с. 32]. Це була новела «Діточа пригода», якою й розпочався другий період творчості.

Цим твором В. Стефаник засвідчив повернення в літературу. У новелі письменник зображує природну чистоту дитячої душі, що переживає жах і жорсткість війни. Автор не вдається до широких детальних описів батальних сцен, проте, образ війни подано досить реалістично. Так, увага митця спрямована на дітей, яких випадково застала ніч на полі бою. Маленький хлопчик та його сестричка (немовля) перебувають біля щойно вбитої кулею матері.

Долю дитини на війні, трагізм і безвихідь її становища письменник змальовує крізь призму дитячого сприйняття. Відчуття розгубленості, страх маленької людини передається через монолог хлопчика, який звертається до сестри.

Побачивши матір мертвою, діти не усвідомлюють всього трагізму ситуації, тому не лякаються і не плачуть. Василько намагається взяти на себе відповідальність за маленьку сестру, прагне її якось розважити (розповідає про картину нічного бою і пояснює, чому по небу літають вогні), закликає не плакати: *А ти не вмієш, а я хлопець, і мені не пасує* (1, с. 59).

В. Стефаник змальовує страшну ситуацію для дорослого читача та буденну з позиції дитячої психології, адже дитина ще не усвідомлює, що таке війна. Так, Василько, вислухавши материні поради щодо подальших дій, спокійно відповідає: *«Ніби я знаю, куди вночі єї провадити? Ви вмирайте, а ми будемо коло вас, аж рано підемо* (1, с. 59).

Зрозумівши, що мати померла, хлопчик копіює похоронний плач, який колись чув, не надаючи йому серйозного значення, сприймаючи як певну рольову гру: *«<...> мамко, мамко, де вас шукати, відкіля вас візирати?* (1, с. 59). Коли дівчинка просить їсти, Василько коментує ситуацію, повторюючи інтонацію дорослих: *Їсти хочу, богу декувати* (1, с. 60).

Характерною для стилістики експресіонізму загалом та творчості В. Стефаника зокрема, є підкреслена деформація дійсності, покликана відобразити крайню межу трагічного існування людини, неможливості її порятунку в жорстокому світі. Автор навмисне наче згущує фарби, аби передати безперспективність майбутнього особистості, приреченої на загибель. У зверненні Василька до сестри звучить жахлива упевненість у тому, що краще б їй зараз померти: *<...> як мене куля*

трафить, то я ляжу коло мами та й умру. А ти сама не трафиш до вуйка. Ліпше най тебе куля вб'є, бо я трафлю сам і дам знати, та вас обоє вуйко поховає (1, с. 59). Коли голодна Настуся жадібно їсть закривавлений хліб, Василько на це реагує з позиції буденного життя дорослого селянина. Він наче сварить сестру, граючи роль дорослого: *<...> хліб замочивси в крові маминій пазусі. А то погана дівка, все їсть, як свиня, о, замазала лице і руки кров'ю* (1, с. 60).

Спокійний буденний коментар хлопчика, його діалог із сестрою, (який є, по суті, монологом, адже дівчинка – немовля і відповісти братові не може), на тлі картини смерті матері та близької лінії фронту створюють трагічну, несумісну з нормальним станом речей, картину дійсності. Війна загалом, дитина на війні зокрема, – жахливі, недопустимі реалії сучасного письменникові світу.

Увесь твір, окрім кількох фраз помираючої матері та коментарів письменника, складається з розмови Василька з Настею. Автор використовує так званий «однобічний» діалог, характерний для творів попереднього періоду. Щоб відволікти увагу сестри від страшної реальності, Василько весь час звертається до неї, намагається наївно пояснити жахливу ситуацію: *Видиш, Насте, куля брїнькнула та й убила маму* (1, с. 59).

На думку О. Цівкач та А. Томчак, «письменник у новелі «Діточа пригода», де йдеться про речі аж надто далекі від дитячого світу, обирає за головного героя саме дитину, емоції якої ще не сформовані, первісні, чисті, правдиві, яка вмє тільки любити, для якої страх ще не засліплює очі, тому вона навіть може милуватися кольорами війни» [6, с. 462].

Досить парадоксальними щодо антивоєнної спрямованості твору є описи вражень Василька від споглядання картин війни: *А диву, як за Ністром жовніри кулями такими вогневими підкидають, шпурють, але високо, високо, а куля горить, горить, а потім гасне. Граються ними, о, як їх багато!»; «Ти дивись на войну, яка вона файна* (1, с. 60). Для дитини, яка, відповідно до свого віку, має жити безтурботним, радісним життям, гратися на дозвіллі, навіть війна сприймається як захоплююче чарівне видовище. Найтрагічніший момент у зображенні події – смерть матері, яка передана лише короткою фразою: *Сіла, дуже боліло, і*

лягла (1, с. 59). Лаконічні, позбавлені емоційності, описи смерті людини є характерною рисою експресіоністичної прози.

Особливого психологізму набуває картина, коли мати, розуміючи, що помирає, віддає останні розпорядження синові. Із монологу жінки видно, як вона любить своїх дітей, хвилюється про їхню долю: *Васильку, бери Настю та веди до вуйка; отуди, стежкою пойді ліс, ти знаєш. Але тримай за руку легко, не спай, вона маленька; та й не неси, бо ти ще не годен* (1, с. 59). Усвідомлення приреченості людини, неможливості протистояти війні, залежність від долі звучить в останньому монолозі хлопчика: *<...> лягай коло мами, а я коло тебе, ти всередині, вовк тебе не з'їсть, спи, а я буду дивитися на войну, ти грійся коло мене...А може, куля вже і дедю убила на війні, а може, ще до ранку і мене вб'є, і Настю, та й би не було нікого, нікого* (1, с. 60).

Отже, новелі В. Стефаніка «Діточа пригода» притаманні яскраві риси експресіоністичної стилістики: відображення психологічних станів людини як реакцій на трагічну реальність; осмислення проблеми поєднання в житті людини категорій життя і смерті, краси і потворності, вини і кари. Новаторство письменника полягає в особливих прийомах змалювання вражаючих, трагічних, жорстоких реалій світу як таких, до яких людина (дитина) згодом звикає, сприймаючи як буденність. Змалювання трагізму становища маленької людини – провідна тема твору, яка також свідчить про яскраву експресіоністичну його спрямованість.

Література

1. Вибрані новели. Василь Стефанік. Київ : Мультимедійне вид-во Стрельбицького. 2015. 261 с.
2. Галич О. Теорія літератури. 2001. URL : <https://ukrlit.net/info/theory/index.html>
3. Гаморак Ю. Василь Стефанік (Спроба біографії). Стефанік В. Твори / за ред. Ю. Гаморак. Львів, 1942. С. XXXII
4. Експресіонізм. Енциклопедія сучасної України. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18833
5. Павличко. С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
6. Цівкач О., Томчак А. Психологія біхевіоризму і новелістика В. Стефаніка (на матеріалі новели «Діточа пригода») : матер. міжнар. наук. конф. Івано-Франківськ, 2002. С. 456–464.
7. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаніка. Мюнхен : Сучасність, 1989. 277 с.

ЗАХИСТ І ПІДТРИМКА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглянуто особливості мовної політики в Україні в контексті досвіду зарубіжних країн, підкреслено важливість використання його для розв'язання актуальних проблем функціонування української мови сьогодні.

Ключові слова: мовна політика, мовне питання, державна мова, асиміляція, мовна стійкість.

The article deals with the peculiarities of language policy in Ukraine in the context of the experience of foreign countries, emphasizes the importance of using it to solve urgent problems of functioning of the Ukrainian language today.

Key words: language policy, language issue, official language assimilation, linguistic stability.

Вивчення особливостей здійснення мовної політики в різних країнах світу, аналіз світового досвіду утвердження й поширення державної мови як головного чинника консолідації суспільства, ознаки національної ідентичності – важливий напрям наукових досліджень в Україні, перед якою стоїть завдання сьогодні розроблення ефективних заходів із захисту й підтримки української мови як державної.

Питання мовної ситуації і мовної політики досліджували Л. Масенко, А. Погрібний, Я. Поліщук, Л. Ставицька, О. Ткаченко та ін. У працях цих мовознавців наголошено на наявності багатьох нерозв'язаних соціолінгвістичних проблем.

Метою нашої статті є аналіз особливостей мовної політики в Україні на тлі досвіду зарубіжних країн.

У різні часи майже в кожній країні була загроза зникнення національної мови. І кожна держава розв'язувала це питання на державному рівні – шляхом захисту своєї мови в усіх сферах життя.

Наявні багато випадків протекції державної мови владою, які є відмінним прикладом для інших країн світу й особливо для України. Наприклад, у Франції у XVIII ст. мовна ситуація була такою: з 25 млн французів 6 млн, а це 24% всього населення, не знали своєї рідної мови, близько 6 млн не розмовляли нею зв'язно

(з них 75% – некорінне населення). Відтак, майже половина населення держави не володіла французькою мовою. Становище було врятоване своєчасним втручанням влади, яка розробила комплексний план боротьби за мову: французька мова впроваджувалася у сферу освіти й науки, військової справи та книгодрукування. Усі державовладці також зобов'язані були використовувати французьку мову. Така послідовна мовна політика сприяла укоріненню мови держави у підсвідомості французів. Унаслідок цього Франція почала економічно зростати, з'явилися досягнення в науці і в культурному житті французької нації. Сьогодні Франція піклується про стан своєї мови на законодавчому рівні. 4 серпня 1994 року Національними зборами та Сенатом було ухвалено закон про вживання французької мови, за яким невикористання державної мови на території Франції тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Іншим прикладом захисту й підтримки державної мови є мовна політика Італії. Після здобуття незалежності в Італії з 25 млн. населення лише близько 600 тис. (менше ніж 3%) знали свою рідну мову. До того ж лише 12% з них перебували у столиці країни. За дорученням італійського уряду відомим італійським письменником, одним із керівників національно-визвольного руху Алессандро Мандзоні було розроблено програму впровадження італійської мови, що дало позитивні результати – італійську мову вивчили всі, і зараз вона, єдина державна мова в країні, активно підтримується з боку держави, а сама Італія є однією з найрозвиненіших країн світу.

Японія – одна із країн, яка підійшла до збереження і розвитку мови своєї нації найбільш комплексно. У державі створено Державний інститут японської мови та Інститут культури радіо і телепередач, завдання яких – забезпечення всебічного розвитку й функціонування японської мови, контроль за появою нових слів, створення їх реєстру. Лінгвістичні питання займають чільне місце в японських засобах масової інформації, важливими є наукові дослідження в галузі мовного перекладу, обробки інформації та упорядкування термінологічної системи.

Подібною до української мовної ситуації є індонезійська. Довгий час Індонезія, як і Україна, була під владою іншої країни.

Вона перебувала в статусі колонії Голландії, яка здійснювала політику насильницького впровадження своєї мови з метою зміцнення влади на підконтрольній території. Досягалося це шляхом впровадження голландської мови насамперед в освіту. Усвідомлюючи роль індонезійської мови в здобутті незалежності, індонезійці визначили пріоритетним завданням повернення своєї національної мови в статус державної, результатом чого стало те, що вже понад 60 років в незалежній країні населення вільно спілкується рідною індонезійською мовою. Уже з початкових класів навчання здійснюється лише цією мовою. У закладах вищої освіти допускають викладання й англійською, але мова колишнього колонізатора заборонена. У сфері культури – теж винятково державна мова.

Єврейському населенню вдалося відродити власну державу завдяки відродженню своєї національної мови – іврити. Докладено чимало зусиль для поширення мови: створення мовних курсів, книгодрукування мовою етносу, вивчення іврити під час військової служби.

В Україні розвиток і функціонування державної мови, мови корінного населення, наразі ускладнений і потребує вживання відповідних заходів, спрямованих на впровадження української мови в усі сфери суспільного життя. Сучасна українська мовна ситуація є наслідком агресивної мовної політики радянської влади. Спонтанна гібридизація української і російської мов, що проводилася за радянської доби і супроводжувалася офіційною практикою нівеляції самотніх рис української мови з метою штучного стимулювання процесів зближення її з російською мовою, призвела до диспропорції у функціонуванні української та російської мов на території України сьогодні [2]. Згідно із соціологічним опитуванням, проведеним 2001 року, українська мова є рідною для більш ніж половини населення; $\frac{3}{4}$ українців рідною вважають українську мову, а для решти такою є російська. Проте майже для 96% росіян, що проживають на території України, рідною залишається російська мова і лише для 4% – українська. Отже, асиміляція російського населення повільна і незначна, а русифікація українського, навпаки, відбувається швидкими темпами.

Очевидно, що русифікація невпинно зростає через послаблення мовної стійкості українців. Для інших же націй цей показник дуже високий. Так, 96% угорців визнали угорську мову рідною, 92% румунів – румунську. Лише у євреїв та греків найнижчі показники: 4% та 7% відповідно. Мовознавці вважають, що мовний конформізм українців – це проблема, яка потребує нагального розв'язання [2]. В Україні створено законодавчу базу, якою регулюються мовні відносини (стаття 10 Конституції України, закони України «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», недавно прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»), проте, як показує практика, для повноцінного утвердження української мови тільки декларування її державного статусу недостатньо.

Для вироблення ефективної мовної політики в Україні важливим є використання європейського досвіду. Українська влада має орієнтуватися на європейські держави, враховувати їхню історію боротьби з небажаною полімовністю. «Приклад Франції, Німеччини, Румунії тощо свідчить, що саме єдина офіційна (державна) мова послугувала цим країнам основним консолідуючим фактором в період їхнього національного державотворення. Україна має скористатися позитивним досвідом саме таких держав і не повторювати печальних «уроків двомовності» Ірландії, Білорусі або інших, які надали у свій час колишній домінуючій мові статусу офіційної, а нині <...> їхні титульні мови знаходяться на межі вимирання у власній державі» [1, с. 12].

Отже, успішній мовній політиці в Україні сприятиме вивчення і впровадження багатовікового досвіду зарубіжних країн, який засвідчує, що тільки наполеглива праця із мовного планування й контролю за його виконанням буде запорукою всебічного розвитку державної мови, її підтримки і поширення в усіх сферах суспільного життя.

Література

1. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд). *Українська мова*. 2002. № 4. С. 3-22.

2. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : Академія, 2004. 164 с.

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ МОДИФІКАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У статті досліджено особливості прецедентних висловлень у творчому доробку Василя Шкляра; акцентовано на їх належності до трансформованих чи нетрансформованих різновидів; з'ясовано роль прецедентних висловлень у художньому тексті та їх значення для української лінгвоспільноти.

Ключові слова: *прецедентний феномен, трансформованість, лінгвоспільнота, творчість Василя Шкляра.*

The article analyzes the peculiarities of the case statements in the work of Vasily Shklyar. Emphasis is placed on their belonging to transformed or untransformed precedent varieties. The role of precedent statements in the artistic text and their significance for the Ukrainian lingual community is clarified.

Key words: *precedent phenomenon, transformability, linguistic community, work of Vasyl Shklyar.*

Прецедентність у широкому потрактуванні скеровує вектор наукових інтересів до культурних і духовних надбань того чи того народу або певної соціальної спільноти. Використання прецедентних феноменів є безпосереднім підтвердженням зв'язку мови й культури, їх взаємовпливу, маркером самоідентифікації особистості. Тож актуальним залишається більш глибоке опрацювання й систематизація прецедентних феноменів. Окрім того, «визначальним напрямком вітчизняної лінгвостилістики є дослідження мовотворчості видатних культурних діячів, що, репрезентуючи самобутнє мовомислення українського народу, водночас демонстрували власні мовностилістичні пріоритети, оригінальні мовні засоби, використовувані й задля реалізації комунікативно-прагматичної мети» [1, с. 109].

Прецедентні феномени, як відомо, неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних вподобань як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (В. Азарова, А. Буднік, О. Ворожцова, Д. Гудков, Ю. Караулов, Ж. Колоїз, В. Красних, І. Сахарук, О. Селіванова, С. Форманова та ін.). Щоправда, чимало питань

категорії прецедентності так і залишаються дискусійними, потребують активного втручання задля успішного розв'язання тих чи тих проблемних моментів низки видатних лінгвістів. Усе це лише підігріває інтерес до з'ясування сутності поняття «прецедентні феномени», виокремлення їх диференційних ознак, систематизації і т. ін. Це стосується насамперед окремих дискурсів, індивідуально-авторських доробків сучасних українських письменників, де натрапляємо на продуктивне використання одиниць, які отримали статус прецедентних. Ідеться не тільки про канонічні (матеріал, що не зазнав жодних змін при введенні його до художнього твору), але й трансформовані, модифіковані зразки (ті, що були певною мірою видозмінені задля досягнення певного комунікативного ефекту) [2, с. 166].

Мета нашої статті – дослідження канонічних та модифікованих прецедентних висловлень у художньому доробку видатного українського письменника Василя Шкляра. Джерелом добору фактичного матеріалу послужила низка сучасних романів, як-от: «Самотній вовк» (2018), «Тінь сови» (2014), «Троща» (2017), «Чорне сонце» (2018).

У лінгвістичній науці під прецедентністю зазвичай розуміють один із виявів своєрідності мови, взаємозв'язок мови, культури й ментальності народу, що реалізується в запозичених елементах у структурі тексту як культурно навантажених знаках, які є ядерними елементами національної когнітивної бази [3, с. 198–199].

Дослідження творчості Василя Шкляра дає змогу констатувати, що використання прецедентних феноменів у межах художнього тексту є казуальним, відповідно, прецедентні висловлення канонічної чи модифікованої форми реалізують певну стилістичну мету, використовуються задля впливу, насамперед емоційного, на читача. Пор.: *На цьому місці я прийняв руки з клавіш машинки й хотів поставити Міськові одне каверзне запитання, але почув не свій, а чужий голос: «Горить, горить Батурин, отченьку»* (6, с. 168), де національно прецедентне висловлення актуалізує прецедентний текст «Мазепа (Повість 3. Мазепа)», поглиблює сприйняття й розуміння ситуації, бо є впізнаним, транслює відому інформацію.

Василь Шкляр доволі часто послуговується канонічними прецедентними висловленнями, відомими для широкого загалу. Такі одиниці апелюють здебільшого до текстів української літератури, як-от: *І тоді хтось сказав: «Поки в московських концтаборах каратиметься бодай один наш політв'язень, це означатиме «Ще не вмерла Україна»* (6, с. 320); *«Но зла Юнона, суча дочка, розкудахталась, як квочка» – Мушля, йди спати! – «Енея не любила – страх; давно уже вона хотіла, щоб його душа полетіла к чортам...»* (7, с. 97). У першому разі автор актуалізує слова П. Чужбинського, що нині стали гімном України, в іншому – використовує цитату з «Енеїди» І. Котляревського. В обох ситуаціях актуалізується наше, національне культурне надбання, змушує кожного свідомого українця задуматися над своїх походженням і славним минулим.

Подекуди спостерігаємо мінімальне індивідуально-авторське втручання у висловлення зі статусом прецедентних, які нібито розчиняються в новоутворених контекстах. Наприклад: *Одного квітневого ранку мене покликав до свого кабінету Микола Петрович Довбня, який наче той човен у синьому морі, то виринав, то потопав у хвилях тютюнового диму* (6, с. 366); *І хрущі гудуть, геть як у Тараса Шевченка гудуть, тільки не над вишнями, а біля кленів, у нас їх на кленах багацько було* (5, с. 247). В останньому контексті письменник, вочевидь, свідомо апелює до джерела, згадуючи автора трансформованого висловлення (*Тараса Шевченка*). Модифікація форми спричиняє й модифікацію змісту, наснажує інформаційне наповнення додатковими деталями.

Окрім того, Василь Шкляр репрезентує не лише національну, а й світову культурно-духовну спадщину, вдаючись до введення до того чи того художнього тексту як канонічних, так і модифікованих універсально прецедентних висловлень. Пор.: *Як там? Безумству хоробрих співаємо славу, так, здається?* (7, с. 273), де прецедентне висловлення актуалізує прецедентний текст «Пісня про Сокола» М. Горького, про що зазначається в подальшому контексті: *Так, мона сказати. Максим Горький* (7, с. 273). Деякі універсально прецедентні висловлення отримують транслітеровану форму, яка, так би мовити, гарантує зрозумілість значення, додає естетичного та емотивного ефекту:

*Першого ж вечора ми прикупили в лавці дешевенького вина, запросили в гості дівчат-однокурсниць, щоб справити вхідчини, - «Гаудеамус і гітур ювенес дум сумус» (7, с. 154), де прецедентне висловлення апелює до відомого студентського гімну «Gaudeāmus». Зауважимо: феномен зберігає прецедентність переважно для конкретного соціального прошарку населення, пов'язаного зі студентським середовищем. Інший приклад: *А само виїде до річки, шашлика зажуре і слухає «младший лейтенант патанцуй са мной» (7, с. 95), де маємо натяк на сучасну пісню І. Алегрової «Молодший лейтенант», що загалом понижує естетичне й моральне сприйняття ситуації.**

У творчості Василя Шкляра досить часто натрапляємо на модифіковані прецедентні феномени, які вирізняються усиченою формою вираження, що зумовлює зміну характеру отриманої читачем інформації: *Він кивнув, а Сміт сказав: - Ні пуху! - Пішов ти, - послав я його, не називаючи рогатого, бо справжня гроза ще тільки починалась (4, с. 125); - Легке попалося? Написав? - Пхе...одною лівою. - Ой, Андрюшо, не кажи гоп (7, с. 131). У першому разі спостерігаємо усичення загальновідомої моральної форми на зразок: «Ні пуху, ні пера / До чорта» (останнього не згадують, аби не призвати ще більше проблем, аніж є наразі); у другому – усичення всієї підрядної частини власне паремійної одиниці (пор.: *Не кажи гоп, поки не перескочиш*).*

І навпаки: письменник вдається не лише до скорочення, але й до розширення компонентного складу традиційних (канонічних) висловлень чи то до контамінації двох і більше одиниць (чи то семантично споріднених, чи то різних за змістовим наповненням): *Тут і думати не було чого, я не мав особливого вибору, але якщо на безриб'ї і рак риба, то на безлюдді й Хома чоловік (6, с. 367). Одиниці, які зазвичай вступають у синонімічні відношення, у межах запропонованого контексту належать до різних предикативних частин, між якими встановлюються смислові відношення умови (якщо..., то...).*

Залучення у структуру текстів відомих мовних елементів (прецедентних феноменів) зумовлює оперування сформованим досвідом, передбачає наперед визначене ставлення. Задля досягнення ефективної інформативної, емотивної, моральної й

естетичної насиченості автор послуговується мінімумом мовних знаків, аби передати максимум змісту. Можливість трансформування прецедентних одиниць збільшує силу впливу на читача, що сприяє зацікавленню й досягненню взаєморозуміння. Не виникає сумнівів, що введення до тексту прецедентних висловлень (як канонічних, так і модифікованих) реалізує ряд функцій, зокрема паролъну, людичну, естетичну, розважальну, прагматичну й оцінну.

Отже, творчий доробок Василя Шкляра демонструє активне використання прецедентних феноменів. З-поміж яких вирізняються прецедентні висловлення, що функціонують як у канонічному (нетрансформованому), так і модифікованому (трансформованому) вигляді. Серед таких одиниць натрапляємо на національно й універсально прецедентні. Що ілюструють передовсім літературне походження. Письменник вдається до різних типів трансформації, однак найпоширенішими є усічення, розширення компонентного складу загальновідомих висловлень чи то їх контамінація. Усі ці зміни скеровані на реалізацію низки функцій, які загалом мають викликати зацікавлення читача запропонованим автором текстом.

Література

1. Колоїз Ж. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного. *Філологічні студії* : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2018. Вип. 18. С. 108–127.
2. Ляшко О. В. Стилiстичний аспект прецедентних феноменiв у православнiй проповiдi. *Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Серiя : Фiлологiя*. Одеса, 2018. Вип. 33(1). С. 164–168.
3. Сахарук І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лiнгвiстичнi студiї* : зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 23. С. 197–203.
4. Шкляр В. Самотній вовк : роман. Харків : Клуб сiмейного дозвiлля, 2018. 224 с.
5. Шкляр В. Тiнь сови : роман. Харків : Клуб сiмейного дозвiлля, 2014. 304 с.
6. Шкляр В. Троща : роман. Харків : Клуб сiмейного дозвiлля, 2017. 416 с.
7. Шкляр В. Чорне Сонце : роман. Харків : Клуб сiмейного дозвiлля, 2018. 304 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФОЛОГІЧНИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ «ІРІЙ» В. ДРОЗДА

У статті проаналізовано повість «Ірії» В. Дрозда крізь призму міфопоетики, вказано на фольклорні традиції, казково-міфологічний сюжет. Звернено увагу на особливості індивідуального сприйняття героєм твору подій, часово-просторові координати твору.

Ключові слова: химерна проза, часопростір, образ, реальний та ірреальний світ, дорога.

The article gives the analysis of the story "Iriy" by V. Drozd through the prism of mythopoeitics. Also it points to folklore traditions, fairytale and mythological plot. Attention is paid to the peculiarities of character's individual perception of events, the temporal and spatial coordinates of the work.

Key words: whimsical prose, chronology and space, image, real and unreal world, way.

Творчість українських письменників 60-х років ХХ століття розвивалася в руслі магістральних шляхів світової літератури: філософічності, психологізму, інтелектуалізму, замилювання в ускладненій метафорі, урізноманітнення ритміки, пошуках нових форм вираження тощо. Представником молодого покоління шістдесятників був Володимир Дрозд. Його проза чи не найпоказовіше репрезентує потяг «шістдесятників» до знань та естетичного осягнення здобутків людства, зв'язку з прадавніми фольклорними джерелами, із літературними, культурними, мистецькими надбаннями рідного народу. Художній дискурс епіки митця маркований синтезом реального та фантастичного, побутового та міфологічного, дійсного та уявного, таємничого. Стильова домінанта таких творів визначена як «химерна». О. Бачишина виокремлює риси химерної прози: «1) фольклорність, використання міфів; 2) історизм та зв'язок поколінь у творах зі збереженням актуальності та сучасної проблематики; 3) запозичення мовностильових рис із комедійно-бурлескної течії; 4) використання фантастичних, химерних образів, межі між реальним та ірреальним відсутні; 5) постійна присутність автора;

б) добір кумедних імен персонажів; 7) пародіювання інших мовних стилів, висміювання офіційної манери викладу; 8) зосередження уваги не так на сюжетній лінії, як на самому слові, манері його вживання» [1, с. 274]. Такими рисами позначені твори «Ворон», «Білий кінь Шептало», «Крик птаха в сутінках», «Земля під копитами» «Самотній вовк», «Ірій».

Творчість В. Дрозда стала об'єктом досліджень О. Бачишиної, М. Гладкової, Л. Головка, Д. Куриленко та ін.

Метою нашої статті є дослідження синтезу реального та фантастичного, міфологічних образів і мотивів у повісті «Ірій».

Фольклорно-міфологічна основа повісті «Ірій» макрована образами, мотивами, символами, трансформованими із народної «химерії» та демонології. Повість вважають зразком «химерної» прози, в поезії якої переплетені міфи, легенди, казки, перекази. Сюжет твору обертається навколо образу хлопчика-мрійника Михайла, який хоче переїхати з села в місто Ірій. Місто зображено, як фантастична країна, де панує казка, тут *...де не буває зими, де карасі виходять на берег і мирно бесіднують зі щуками, а вовчиці вигодовують ягнят, куди злітається птаство й перезимовує, як у нас перебувають літо міські дачники. Ірій – країна мого майбутнього* [4, с. 52]. Письменник вбачає в Ірїю, щось чарівне, родом із дитинства: *це країна кавунів, що ними радує тебе матір, щасливо продавши антонівки, країна червоних півників на дерев'яних скіпках і пістолетів, таких схожих на справжні, пістолетів, що забавно темніють на вітринах крамниць, недосяжні для твоєї дірявої кишені; країна морсу, ситра і халви* [4, с. 70]. Л. Головка вдало зазначає, що Ірій за своїм звучанням схоже на вирій – теплі краї, куди пташки відлітають узимку, або ж – зі словом рай. Ці слова етимологічно тісно пов'язані між собою.

Однією з вагомих рис химерності є те, що світ реального та ірреального співіснує, не заважаючи один одному, тому і персонажі «химерних» творів є гармонічною частиною цього дивосвіту: *...груша затріпотіла крильми, кукурікнула сиплим голосом маленького півня, та залишивши в дядьковій долоні хвоста, пурхнула на вербу* [4, с. 69]. «Архаїка, фольклор і сучасність, модерн глибоко взаємодіють всередині одного ареалу», – зазначає А. Горнятко-Шуминович [3, с. 13]. Через введення ірреального у

творі присутня так звана нісенітниця або парадокс, коли на перший погляд зовсім непокєднувані речі навколо вплітаються в єдине ціле: *Йди ж, синку, та натруси для дядька груш із верби...* [4, с. 69]. Ще однією рисою химерної прози є метаморфоза – перевтілення персонажа. Так, тітка Дора з люті перекинулася на кішку: *А тітка, зненацька перекинувшись кішкою, пронизливо нявкнула і стрибнула на стіл, впившись кігтями в газетний лист* [4, с. 102], а директор – на чорнильницю.

Особливістю повісті «Йрій» є зміщення хронотопу. Часопростір твору не має чіткої послідовності, межа між теперішнім, минулим та майбутнім стерта. Наприклад, спускаючись за картоплею, уява Михайла починає переміщати його «до холодних, потаємних печер, що існують під Йрієм ще з часів татарських набігів» [2, с. 64], або ж переміщає хлопчика в майбутнє, де він – капітан корабля, що вирушив у експедицію. У творі письменник звертається до міфологеми дороги, яка, за Д. Куриленко, є «уособленням шляху людської душі до Бога, прагнення її до високого, небуденного, вічного» [5]. Образ дороги як символу долі людини, життя із його злетами та падіннями. Через образ цього топосу автор прагне окреслити динаміку душевних змін персонажа, адже шлях до Йрію виявляється не стільки власне дорогою до міста, скільки пошуком свого духовного «Я» та місця у світі», – наголошує Л. Головка [2, с. 64].

Показовою рисою «химерного» жанру є розповідь від першої особи, де «завжди присутній всюдисущий, іронічний, всезнаючий оповідач, тобто бачимо тяжіння до особливостей усного мовлення, простежуємо перехрещення різних планів бачення, що зумовлює складні стилістичні ефекти – хронологічну непослідовність у викладі матеріалу, зміну тональностей – від комізму до глибокої лірики і драматизму, а то й трагізму, загальну романтичну піднесеність, композиційну розкутість, вільні комбінації з часом, власне часові маніпуляції» [3]. Головний герой, він же й оповідач, розповідаючи про події, що відбуваються з ним, проводить читача лабіринтами твору.

Фольклорно-міфологічні елементи в повісті «Йрій» є вагомою рисою химерного жанру. Ми погоджуємося з Л. Головка, яка вважає, що фольклорна основа проявляється найяскравіше у розділі

«Чудище Собакаревої гори». Дослідниця зазначає, що «гора – «це перешкода; за легендами, вона є творінням диявола: *Що Бог створив, то рівне, то чисте. А вже що ідолове, то саме каміння і гори, і всякі викрутаси* [2, с. 65]. Письменник намагається змалювати життя й менталітет українців загалом та українського села зокрема.

У творі письменник звертає особливу увагу на архетип «малої батьківщини», рідного дому, який втілюється в образі села Пакуль. На початку твору можемо спостерігати, що втіленням усіх мрій і світлого майбутнього є казкове місто Ирій: *Ирій – це казкова країна, де ніколи немає зими, де сонце днює й ночує на ясно-зелених пагорбах, де карасі надвечір вичалупують на піщаний берег і лагідно бесіднують із щуками та акулами, де вовчиці вигодовують своїм молоком ягнят, а леви наглядають за курчатами, аби ті не заблукали в лісових нетрях... Ирій – це країна твого майбутнього...* [4, с. 70]. Пройшовши певний шлях, піднявшись духовно, головний герой розуміє, що Пакуль – це і є найсолодша країна мрій, бо це – твоя домівка: *Пакуль – це країна твого першого слова, першої любові, першої ненависті, країна, де започаткувалася недитинна, гіркувата печаль твоїх очей; Пакуль – це твій Ирій, що в нього ти до кінця днів своїх повертатимешся, а повернувшись – знову рватимешся в широкі світи; Пакуль – це ти сам...* [4, с. 70].

Повість «Ирій» характеризується синтезом казкових елементів, химерним переплетенням реального і фантастичного, реального й ірреального. Архетипні образи, принцип перевтілення, зміщення часопросторових координат дали змогу осмислити дійсність, своєрідно інтерпретуючи загальнолюдські цінності. Міфологічні образи й мотиви, використані В. Дроздом, уплетені в канву твору, вказують на стильову домінанту – химерність прози.

Література

1. Бачишина О. Фразеологізми як засіб химеризації в повісті В. Дрозда «Ирій». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2017. Вип. 17. С. 274–283.

2. Гладкова М., Головка Л. Міфопоетика повісті В. Дрозда «Ирій». *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Спільний українсько-румунський науковий журнал. 2018. № 3 (19). С. 63–66

3. Горнятко-Шуминович А. Фольклорна образність «химерної» прози: Типологічні подібності «Лебединої зграї» В. Земляка, «Ирію» В. Дрозда і «Дому на горі» В. Шевчука. *Українська мова та література*. 2004. Вип. 15. С. 11–14.

-
4. Дрозд В. Г. Ірїй: повісті, оповідання. Харків, 2008. 318 с.
5. Куриленко Д. В. Жанрово-стильова поліфонія прози кін. 50-70-х рр. ХХ ст. (на прикладі роману О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця», дилогії В. Земляка «Лебедина зграя», та «Зелені млини»: дис.... канд. філол. наук. Київ, 2018. 217 с.

УДК УДК 811.161.2'81

Павлюк Олеся

ОНІМНИЙ ПРОСТІР У ТРИЛОГІЇ О. ДЕРМАНСЬКОГО «ЧУДОВЕ ЧУДОВИСЬКО»

У статті досліджено сутність, особливості, стилістичні функції художніх власних назв із трилогії «Чудове Чудовисько» О. Дерманського.

***Ключові слова:** онім, власна назва, індивідуальний стиль, стилістична функція.*

The article explores the essence, features, stylistic functions of artistic proper names from the trilogy "The Wonderful Monster" by O. Dermansky.

***Key words:** onim, proper name, individual style, stylistic function.*

Останнім часом художні тексти авторів-сучасників усе більше привертають увагу мовознавців. Незважаючи на велику кількість наукових розвідок з ономастики, досліджень про власні назви у творах сучасних українських письменників не так і багато. Творчість дитячого майстра слова О. Дерманського є малодослідженою, а власні назви, ужиті ним у трилогії «Чудове Чудовисько», не були об'єктом вивчення, що зумовлює актуальність роботи.

Мета статті – дослідження онімного простору у трилогії «Чудове Чудовисько» О. Дерманського.

Літературно-художня ономастика – досить нова наука в лінгвістиці, що вивчає функціонування власних назв у художніх творах. Серед науковців, праці яких мають важливе значення, необхідно назвати Л. Белея, Ю. Карпенка, В. Калінкіна, які є основоположниками трьох шкіл літературної ономастики (Ужгородської, Одеської, Донецької). Вагомий внесок для розвитку цієї науки зробили Е. Боева, А. Вегеш, О. Карпенко, Н. Колесник, Л. Кричун, Г. Лукаш, І. Черновалюк, М. Мельник та ін.

У художньому мовленні кожного митця спостерігаємо постійні елементи, що надають мовотворчості унікальності, індивідуальності. У Сашка Дерманського одне з чільних місць із-поміж таких мовних засобів належить власним назвам. Кожен онім, ужитий автором, мотивований і змістово, і стилістично, тобто добирається саме той, який є необхідним для певного контексту та який у такому контекстуальному оточенні стає основою втілення й реалізації авторського задуму.

Специфічною рисою мови творів О. Дерманського є те, що він часто подає характеристику героїв не за допомогою опису, а завдяки використанню діалогу. Повість «Чудове Чудовисько», як указує автор, написана для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Основною є дидактична (повчальна) функція творів. Суттєву роль у них відіграє гумор: негативні персонажі зображено в комічних незручних ситуаціях. Створення комічного досягнуто завдяки вживанню негативно забарвленої та згрубілої лексики. Так само створено й назви персонажів: негативних чи позитивних героїв ми впізнаємо з першого погляду – за найменуванням.

У сучасному мовознавстві існує безліч класифікацій власних назв (О. Ревзіна, О. Суперанська, Л. Белей та ін.). В енциклопедії «Українська мова» [6] запропоновано розподіляти власні назви за денотатами на класи, до яких можна віднести досліджувані лексеми, а саме:

1) особові імена людей (антропоніми): *Віктор Іванович, Кіндрат Мусійович Кульбаба, Тома Козохват, Сашко П'явочка;*

2) назви географічних об'єктів (топоніми): *Африка, Україна, Карибське море, о. Тортуги, Бермудський трикутник, Країна Жаховиськ, долина Вічного Плавання* тощо;

3) найменування міфічних істот (міфоніми): *Чудове Чудовисько, Погане Поганисько, Бабай, відьма Гурунда, Спиноок, потерчата Семен та Одарочка, Реп'яхокрил* та ін.;

4) зооніми: собаки: *Том Круз, Тайсон, Бельбас, Триланець, Базеліус;* комахи: *тарган Мурчик, чмир-свистунчик Сало* та ін.;

5) назви організацій, виробничих і суспільних об'єднань (ергонімія): *Генеральна Асамблея ООН, Античудовистична операція, Вільна Асоціація двірників України, Велике Жахливе Збіговисько* та ін.;

-
- б) назвикосмічних об'єктів (космоніми): *Сонце, Земля*;
7) назви відрізків часу, подій: *Новий рік, Геловін*;
8) назви окремих предметів: авто: *«Таврія», «Мерседес»*;
заголовки кінофільмів: *«Сімнадцять миттєвостей весни», «Війна світів»*; назви пісень: *«Червона рута», «Я не здамся без бою»* та ін.

Усі власні назви можна розділити на дві великі групи – ті, що вже існували до написання творів, давно відомі, наявні в українській чи світовій літературі, мистецтві, історії тощо, і ті, які створив О. Дерманський.

Аналізуючи оніми, вважаємо за необхідне акцентувати на виконуваних функціях. Ю. Карпенко зазначає, що в «художній літературі головною є функція стилістична, яка проявляється у двох різновидах: а) інформаційно-стилістична, виразником якої є внутрішня форма власної назви і яка містить соціальні, ідеологічні, характеристичні дані; б) емоційно-стилістична, яка викликає певну оцінку, емоційне ставлення до зображуваного» [4, с. 34].

Для називання персонажів автор уживає одночленні, двочленні і тричленні найменування. Трапляються випадки, коли ім'я персонажа представлено в усіх трьох формах. Наприклад, директор школи: одночленна форма – Кіндрат, двочленна – Кіндрат Мусійович, тричленна – Кіндрат Мусійович Кульбаба. До того ж, окрім офіційного імя та прізвища, певний герой має прізвисько *ХубаБуба, ХубаБубенко*, а первинно це назва жуйки. Ця власна назва виконує передовсім інформаційно-стилістичну функцію, адже *...За таку любов до жуйок та фантиків учні дали йому прізвисько – ХубаБуба...* (1, с. 67). Завдяки антропоніму ми дізнаємося про основне захоплення цього персонажа, а отже, отримуємо додаткову інформацію. Прізвисько можна розглядати з емоційно-стилістичного погляду, тому що воно створює комічне бачення.

Цілий синонімічний ряд назв має один із персонажів – *Д. Р. Акула*. Імена міфічного персонажа також належать до трьох різновидів: одночленна форма – Акула, Акулик, двочленна – Акулій Дракулович, тричленна – це Дуже Розлючений Акула: *...упир Дуже Розлючений Акула ... пив кров з кого трапиться, робив усім підряд усіляку гидоту і взагалі був злий, хижий, підступний і лютий...* (3, с. 12). Наявно багато легенд, історій і художніх творів із використанням власної назви Дракула – вампір.

Тому не можна точно дослідити етимологію назви Д. Р. Акули у творі О. Дерманського. За допомогою мовних одиниць, які використав письменник, простежуємо спільність рис нашого і традиційного героїв. Стилістично іменник налаштовує на створення емоційної оцінки, а також несе певну інформацію про соціальну роль, характер, дії, взаємовідносини з іншими тощо.

До одиничних форм онімів належать також такі імена: *Соня, Чу, Ступоок, Гурунда, Бабай, Гарбузяник* та ін. До групи двочленних уналежнюємо: *Віктор Іванович, Тома Козохват, Сашко П'явочка, Чудове Чудовисько, Погане Поганисько, Том Круз* та ін. Серед тричленних розглядаємо імена вчительки *Маргарити Семенівни Кишечки* та директора школи *Кіндрата Мусійовича Кульбаби*. Пор.: ...*А прізвище ... зверни увагу: Лісова ... означає «з лісу», Соню. З нашого лісу. Певно, відьма...* (1, с. 90). Антропонім містить інформаційний аспект – вказівку на місце проживання дівчинки.

Імена центральних образів – *Чудове Чудовисько, Погане Поганисько* – чітко демонструють обидві функції: інформують про вчинки, характери, ідеологію персонажів та одночасно створюють емоційну атмосферу.

Власні назви у творах Сашка Дерманського, окрім номінативної, можуть виконувати інформаційно- й емоційно-стилістичні функції. Зазвичай ці функції діють у тісній взаємодії і взаємодоповнюють одна одну.

Поетоніми в досліджуваних творах виконують багато функцій, притаманних як для типових онімів, так і для літературно-художніх власних назв, надаючи тексту експресивності й викликаючи в читача потужні асоціації.

Однією з найцікавіших особливостей ідіостилю письменника є поєднання імен + патронімів із влучним прізвиськом, яке чітко окреслює характер персонажа, його вчинки тощо. Вдало підібране ім'я стає додатковим засобом характеристики персонажа, підсилює емоційне враження від усього твору: *Через любов свого незвичайного друга до баранців з пластиліну Соня назвала його Пластиліновим Чудовиськом...* (1, с. 11); *Знафить, Плафтиліненко...* (1, с. 68), де вказано на етимологію прізвиська, а інша назва – *Чудове Чудовисько* – акцентує на означенні чудове,

тобто хороше; ...я – *Кіндрат Мусійович Кульбаба*, директор школи... (3, с. 76)Ю, де лексема *кульбаба* викликає нейтральні або позитивні асоціації, що характеризує якості цього персонажа; ...*заслуженому працівнику освіти Маргариті Семенівні Кишечці* (1, с. 61). Можемо припускати, що О. Дерманський створив останнє прізвище на основі фразеологізму *кишка тонка* (не вистачає сил, здібностей і т. ін. для чого-небудь), адже в сюжеті йдеться про слабкодухість і страхи вчительки.

Індивідуально-стильовою манерою письменника є наявність у творах великої кількості онімів на позначення знаменитостей, які можемо розділити на дві групи:

1) реальні люди: *Яна Клочкова*, *Святослав Вакарчук*, *Мерлін Менсон*, *Бенджамін Спок*, *Джордано Бруно*, *Галілео Галілей*, *Копернік* та ін.;

2) вигадані персонажі художньої літератури / кінофільмів, традиційні образи: *Гаррі Поттер*, *Червона Шапочка*, *Дід Мороз*, *дід Микита*, *тьоття Мотя* та ін.

О. Дерманський покликався на абсолютно різні сфери діяльності (медицина, астрономія, світова література, музика, спорт і т. ін.), щоб створити індивідуальну манеру писання, надати мові власних текстів нового «життя». Водночас із дидактичного погляду використання різнопланових власних назв спонукає читачів до зацікавлення культурними, історичними, літературними, мовними явищами. Ми нарахували понад 150 власних назв. У тексті вони виділяються великими літерами (Д. Р. Акула, ХубаБуба тощо) або лапками (жуйка «ХубаБуба», супермаркет «Пилипко», цукерки «Київ вечірній», «Садок вишневий коло хати...» і т. ін.). Із великої літери написані імена людей, по батькові, прізвища, прізвиська, клички тварин, власні імена міфічних істот; назви держав, міст, сіл, географічних назв, прикметники, що утворені від географічних назв і входять до складених назв і подібні; назви посад, звань, організацій і т. ін. У лапки взято назви кінофільмів, художніх творів, наукових праць, продуктів, закладів.

Найбільш репрезентативною групою є антропоніми. Внутрішня форма власних назв цієї категорії підкреслює фізичні та психологічні особливості персонажа, викликає певний асоціативний ряд, що супроводжує читача протягом всього твору.

Отже, використання різноманітності власних назв – одна з основних рис ідіостилію Олександра Дерманського. Письменник – майстер створення антропонімів. Кожна власна назва виконує певну стилістичну функцію: номінативну, інформативну, емоційну, комунікативну, характеризувальну, експресивну та ін.

Література

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 175 с.
2. Вегеш А. Специфіка літературно-художніх антропонімів роману «Світован» Мирослава Дочинця. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 219–222. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2016_21_47
3. Карпенко О. Ю. Ментальна організація власних назв. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 25–34.
4. Карпенко Ю. Літературна ономастика : зб. ст. Одеса: Астропринт, 2008. 328 с.
5. Горчинський М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.
6. Українська мова : енциклопедія / голова ред. кол. В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. 824 с.

Список використаних джерел

1. Дерманський С. Чудове Чудовисько. Київ : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016. 272 с.
2. Дерманський С. Чудове Чудовисько в країні Жаховиськ. Київ : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2019. 288 с.
3. Дерманський С. Чудове Чудовисько і Погане Поганисько. Київ : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2019. 288 с.

УДК 811.161.2'82.282(477.85/.87)

Сергієнко Богдана

ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ М. ТКАЧІВСЬКОЇ «ГОЛОС ПЕРЕПІЛКИ»

У статті проаналізовано лексичні діалекти, використані в романі «Голос перепілки» Марії Ткачівської. Увагу зосереджено на лексичних діалектизмах із двох тематичних груп лексики – побутової та назв кухонного і хатнього начиння, які вживає авторка в романі. Акцентовано увагу на підтвердженні функціонування лексичних діалектів у гуцульських говірках за даними лексикографічних видань.

Ключові слова: гуцульський діалект, лексичні діалектизми, лексикографічні видання, тематичні групи лексики.

The article analyzes lexical dialects used in the novel "The Voice of Quail" by Mariia Tkachivska. The focus is on the lexical dialectism of the two thematic vocabulary groups – household and kitchen and household utensils used by the author in the novel. Attention is paid to confirming the functioning of lexical dialects in Hutsul dialect according to lexicographic editions.

Key words: *Hutsul dialect, lexical dialects, lexicographic editions, thematic vocabulary groups.*

Виокремлення української діалектології як самостійної лінгвістичної дисципліни створило сприятливі умови для з'ясування особливостей розвитку різних структурних рівнів діалектів, ґрунтовного проникнення в першооснови рідної мови. Особливу увагу дослідники приділяють лексичному рівню говорів як дуже складному, багатогранному, важливому й цікавому об'єкту дослідження.

Народні говори завжди збагачують українську літературну мову цілющими джерелами, розширюють її виражальні та стилістичні можливості. Як зазначають дослідники, «народнорозмовна мова – це невичерпне, вічно діюче джерело, з якого постійно надходить поповнення і на основі якого відбувається процес оновлення літературної мови» [2, с. 38]. Безперечно, лексика є пріоритетною в цьому аспекті, адже поширена в різних українських говірках саме діалектна лексика поповнює загальнонаціональну мову одиницями, яких часто немає в літературній.

Проблемі типологічного дослідження словникового складу слов'янських мов і їхніх діалектів надає великої ваги сучасна лінгвістика. Методи системності, які домінують упродовж останніх десятиріч у більшості наукових праць (П. Гриценко, Г. Клепікова, В. Мартинов, В. Русанівський, В. Сорбале, М. Толстой, О. Трубачов, Д. Шмельов та ін.) застосовують під час вивчення загальних закономірностей розвитку і функціонування лексики [2, с. 38].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що роман Марії Ткачівської «Голос перепілки» ще не був об'єктом лінгвістичного дослідження загалом і з огляду на функціонування лексичних діалектизмів зокрема. Об'єкт нашого дослідження – роман «Голос перепілки» з позиції функціонування в ньому гуцульської лексики.

Предмет наукової розвідки – гуцульські лексичні діалектизми, використані авторкою в мовній тканині художнього тексту.

Мета статті – аналіз лексичних діалектизмів, використаних Марією Ткачівською в романі «Голос перепілки», які належать до двох тематичних груп – побутової лексики та назв хатнього і кухонного начиння.

Роман Марії Ткачівської «Голос перепілки» відображає особливості мовлення жителів південно-західного наріччя, зокрема східнокарпатської групи (гуцульських говірок).

Авторка використовує гуцульські діалектизми, які гармонійно функціонують в оточенні літературної мови. Діалектні форми представлені неоднаково, оскільки в мові персонажів вони представлені більше, хоча наявні й в авторській мові. Для відтворення колоритної мови персонажів авторка передає неповторне багатство гуцульського мовлення з його своєрідною інтонаційною будовою, мелодійною організацією.

Лексичні діалектизми поділяють на дві групи: назви, пов'язані з етнографічними особливостями носіїв певних говірок (етнографізми, що позначають реалії, поняття, існування яких чітко окреслене територіально без літературних відповідників), і діалектні назви відомих у різних регіонах реалій, – такі лексеми мають один або кілька літературних відповідників. Використання кожного з цих типів діалектизмів у художньому творі має свої особливості [1, с. 10].

У романі «Голос перепілки» значну увагу приділено власне лексичним діалектним одиницям, які мають семантичні відповідники в літературній мові, позначають відомі загалу реалії.

У творі досить широко представлені лексеми, пов'язані з побутом, які відносимо до тематичної групи побутової лексики.

Слово *верéта* функціонує з тим самим значенням, що й рядно. Пор.: 1) домоткане рядно (конопляне або лляне); 2) кількість сіна чи опалого листя, яке не можна переносити на спині в одному рядні [2, с. 35]. Наприклад: *Та німо лежить у ліжку, накрита сірою вереткою* (4, с. 10).

Лексема *побічниця* має значення – «спинка ліжка» [3, с. 137]. Наприклад: *Стефка однією рукою поправляє сорочку, намагається*

стягнути її коліна, а другою тримається **побічниці**, щоб не похитнутися (4, с. 11).

Полубічок – «діжечка; саморобна дерев'яна бочка» [1, с. 154]. Наприклад: *Коло самого вікна стояв маленький порожній полубічок для зерна...*(4, с. 16).

У словнику «Гуцульські говірки» подано два значення слова *телетка* (*гіл'етка*), а саме: 1) дерев'яна посудина для молока і молочних продуктів; 2) одиниця виміру (приблизно 25 кг) [1, с. 52]. У романі авторка використовує це слово відповідно до першого значення на позначення дерев'яної посудини: ... *на ньому – мірка, яку в селі називають рожнівською телеткою...*(4, с. 16).

Марія Ткачівська в посторінкових зносках подає значення лексеми *дзиглик* як стілець (4, с. 12): ...*поруч – новенький дзиглик із гладенькими шліфованими лапками, на ньому – бурдюк для молока* (4, с. 17), хоч у словниках, які репрезентують гуцульський діалектний обшир, таке слово відсутнє.

Слово *бурдюк* зафіксовано в лексикографічних виданнях, у яких репрезентовано гуцульський ареал, зокрема у праці «Скарби гуцульського говору: Березові», де *бурдюг* – «мішок із телячої шкіри для зберігання бринзи» [2, с. 29]. Словник «Гуцульські говірки» фіксує лексему *бурдюг* (*бордюг*) із двома значеннями: 1) мішок із цільної козячої або телячої шкіри для зберігання молочних продуктів (перев. бринзи); 2) молоде теля [1, с. 31]. Водночас письменниця в посторінкових зносках пояснює слово *бурдюк* як «мішок із цільної козячої шкіри для зберігання молочної продукції», що підтверджено в наведеному вище контексті.

Діалектизм *опліток* ілюструє такі значення: 1) огорожа довкола стога сіна або оборога; 2) міра площі сінокоосу на один стіг сіна [1, с. 140]: *Малий так сполошився, що драцював аж через опліток і мало не збив із ніг Тодося, який засів у корчах* (4, с. 18).

Діалектизм *подря* засвідчує таке кілька значень, а саме: 1) горище у стайні; 2) полиця, на якій сушать і зберігають овечий сир [1, с. 152]. Наприклад: *І подря із сіном, як дві хати* (4, с. 143).

Згідно з лексикографічними працями слово *студні* має семантику «глибока криниця; колодязь» [2, с. 164]. Наприклад: *Уже завтра набиратиме води з тієї студні, з якої н'є Борис,*

обходитиме його маржину, поратиметься на його городі, уже їхньому спільному (4, с. 147).

Діалектизм *братрура*, який подано у зносках, тлумачиться як «вмуроване в печі місце для приготування їжі та зберігання її теплою: *Підійшла до печі й відчинила братруру* (4, с. 156).

Назви хатнього й кухонного начиння – це ще одна тематична група лексики, яку вдалося виокремити і яка рясніє лексичними діалектизмами. До цієї групи належить слово: *балія*, значення якого подано у зносках – «велика мідна чи алюмінієва посудина, у якій прали білизну й милися». Пор.: *Пополудні Мартин цуперлив малого назад додому, а відтак увечері Стефка мила обох, наливаючи воду у велику бляшану балію* (4, с. 21).

Діалектизм *коцьоцок* функціонує зі значенням казанок: *У них, у селі, рукимили водою з цинівки, а для купання клали в суботу посеред хатчини бляшану балію, черпали в неї з коцьолка воду, по черзі залазили в неї й так милися* (4, с. 82).

Слово *копистка* має значення «розширена донизу дерев'яна палиця, використовувана для розколючування чи вимішування густих страв»: *А я новий фартух купив. І копистку зробив* (4, с. 144).

Слово *келишок* означає те саме, що й склянка: «*Дай Боже!*» – *н'є Оленка до Юстини й передає їй келишок* (4, с. 145).

У контексті натрапляємо на лексему *ясик* (*ясік*) зі значенням «маленька подушечка» [2, с. 195]: *Він поклав її на покутті, відігнавши звідти kota, і підклав під голову ясик* (4, с. 176).

Зауважимо, що в тематичній групі лексики назв кухонного та хатнього начиння нам вдалося визначити значення гуцульських діалектів лише з посторінкових зносок, які використала письменниця в романі. В опрацьованих лексикографічних виданнях ці слова не знайшли підтвердження, окрім слова *ясик*.

Отже, лексичні діалектизми, які авторка використала в романі «Голос перепілки», належать до тематичних груп побутової лексики та назв кухонного і хатнього начиння, більшість із них засвідчена в лексикографічних виданнях, які репрезентують гуцульський етномовний континуум, особливо з першої тематичної групи лексики. Окрім того, низку лексичних діалектизмів авторка пояснює в посторінкових зносках і доцільно використовує в романі.

Література

1. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела. URL : kulturamovy.univ.kiev.ua
2. Євтушок О. Сучасні тенденції розвитку діалектної лексики. *Дивослово*. № 7. 2011. С. 38–40.

Список використаних джерел

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
2. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. Львів : Ін-т укр-тва ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
3. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова : у 4-х книгах / М. М. Астаф'єва, Г. В. Воронич. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014.
4. Ткачівська М. Голос перепілки : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 192 с.

УДК 811.161.2'373

Сергійчук Анна

МОТИВАЦІЯ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ УРБАНОНІМНОГО ПРОСТОРУ КРИВОГО РОГУ В АСПЕКТИ ДЕКОМУНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті йдеться про вплив закону про декомунізацію 2015 року на топонімічний простір Кривого Рогу. Акцентовано увагу на мотивації змінених назв через зіставний аналіз; здійснено дослідження лексико-семантичних, структурно-дериваційних особливостей нових найменувань.

Ключові слова: *топонім, урбанонім, декомунізація, мотивація, номінація.*

The article reviews with the impact of the decomunization law of 2015 on Kryvyi Rih's toponymic space. Attention is focused on the motivation of the changed names through a comparative analysis of the research of lexical-semantic, structural-derivative features of new names.

Key words: *toponym, urbanonym, decomunization, motivation, nomination.*

Із набуттям чинності закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (від 09.04.2015 № 317-VIII) з'явилася нагальна потреба багатьох перейменувань по всій території України, які фіксували в своїй внутрішній формі сліди тоталітарного режиму. Актуальними стали наукові дослідження в галузі ономастики, це відповідає

запиту доби на культурну ідентичність українців та збереження національної пам'яті.

З-поміж багатьох класів онімної лексики особливу увагу привертають топоніми: назви міст, населених пунктів, внутрішньоміських об'єктів, вулиць, площ, провулків тощо. Ономастичну галузь часто називають триединою наукою, оскільки, крім суто мовних даних, використовує також факти місцевої історії та географії [1, с. 148]. Для аналізу власних назв застосовують теоретичні напрацювання й практичний досвід різних мовознавчих дисциплін, зокрема історичної лінгвістики, етимології, лексикології, морфології, фонетики, діалектології.

Дослідженням топонімів, їхньої структури та мотиваційної бази займалися С. Вербич, І. Железняк, Т. Жила, Ю. Карпенко, В. Лучик, Л. Масенко, А. Непокупний, В. Німчук, О. Стрижак, О. Суперанська, А. Титаренко та інші.

На сьогодні є потреба у всебічному вивченні перейменованих топонімів Кривого Рогу, з'ясуванні їхньої мотиваційної бази, продуктивності дериваційних процесів. З огляду на сказане тема нашого дослідження є актуальною.

Мета статті полягає в аналізі лексико-семантичних, структурно-дериваційних і мотиваційних особливостей нових найменувань Кривого Рогу.

Нашу увагу зосереджено на урбанонімах Кривого Рогу, що зазнали перейменувань. Уважаємо за необхідне проаналізувати змістове навантаження нових урбанонімів, яке є важливим репрезентантом історичного минулого міста. Водночас такий аналіз є одним з етапів наукового тлумачення структури та мотивації семантики твірної основи топоніма. Під час дослідження спираємося на науковий підхід В. Лучика, на думку якого онімний простір будь-якого міста умовно ґрунтується на трьох основних позамовних чинниках:

- людському (антропологічному), що визначає відношення денотата до людини;
- просторовому (топографічному), який окреслює місце об'єкта на певній території стосовно інших географічних об'єктів;
- внутрішньому, що визначає притаманні денотату риси як його властивість [3, с. 132]

Для наведеної класифікації хронологічний чинник не важливий, адже для функціонування час виникнення географічних назв не принциповий. Наприклад, назва вул. *Віталія Матусевича* є новою, виникла в 2015 році, а назві вул. *Староярмаркова* (повернення історичної назви вул. Сиволапа) понад 200 років.

Близько 30 % всіх нових найменувань Кривого Рогу названі на честь персоналій, простежується історія України та міста зокрема протягом 10 століть. Назва зберігає в собі особливість певного історичного періоду, виконуючи функцію збереження та передачі національної самоідентифікації, традицій, культури. У цій групі чітко простежується зв'язок із мотиватором. Зазвичай, назва вмотивована характеристиками об'єкта називання: обирають одну з багатьох його ознак, однак саме вона на час іменування є найвиразнішою та найактуальнішою для колективу носіїв мови. Пошук ознаки географічного об'єкта для називання відбувається не тільки порівнянням характеристик аналогічних об'єктів, але й обумовлений історично, бо в процес називання втручається досвід людей [2, с. 149].

Майже всі нові назви вулиць утворені лексико-семантичним способом словотворення, а точніше шляхом трансонімізації, при якому відбувається семантичний перехід власної назви однієї групи у власну назву іншої групи. Топоніми на честь персоналій умовно можна більш детально класифікувати за часовими ознаками: Київська доба (X–XI ст.), козацька доба (XVI– XVII ст.), імперська доба (XIX–поч. XX ст.), радянська доба (XX ст.), незалежна доба (XXI ст.).

У першу підгрупу об'єднано назви на честь відомих князів та княгинь Київської Русі, які залишили вагомий слід в історії: вул. Ярослава Мудрого, вул. Володимира Великого, вул. Княгині Ольги, вул. Анни Ярославни.

Наступна підгрупа складається з годонімів, названих на честь представників Запорозької Січі: простих козаків та гетьманів, деякі з них мали неопосередкований стосунок до Кривого Рогу. Наприклад, вул. *Харитонова* перейменували на вул. *Петра Калнишевського* – державного, політичного і військового діяча, останнього отамана Запорозької Січі. Мав зимівник на території Криворіжжя, керував заселенням земель, за його наказом у 1775 р. збудовано поштову

станцію Кривий Ріг. Вулиця *Богданівська* (колишня *Ширшова*) названа на честь козацького війська Богдана Хмельницького, що навесні 1648 року йшло бойовим маршем цією місцевістю в напрямку урочища Жовті Води, де відбулася переможна битва з польськими військами. Остання назва утворена суфіксальним способом словотворення за допомогою продуктивного суфікса -ськ-від іменника.

Третя підгрупа презентована персоналіями XIX – початку XX ст., які сприяли економічному, культурному, соціальному розвитку міста. Наприклад: вулиця *Академ. Белелюбського* (колишня *Хруничева*) названа на честь архітектора, академіка М. О. Белелюбського. За його проєктом у 1882–1884 рр. збудовано міст через р. Інгулець у районі Гданцівського заводу завдовжки 151 м, вагою 900 т. Вулиця *23 лютого* тепер носить ім'я *Сергія Колачевського*, мецената, доктора медичних наук, новатора. Заповів 30 млн. руб. Криворізькому земству на розвиток освіти та охорону здоров'я.

Четверта підгрупа складається з назв, умотивованих іменами людей, що відзначилися в період громадянської та Другої світової воєн. Вулиця *Василя Скопенка* (раніше *Красикова*) названа на честь криворіжця, випускника педагогічного інституту, Героя Радянського Союзу, фронтовика, який загинув під час Другої світової війни.

У п'яту підгрупу об'єднано назви вулиць на честь людей, які безпосередньо пов'язані з основною промисловістю міста. Це шахтарі, інженери, геологи, рудопромисловці, науковці та меценати, які зробили значний внесок у розбудову міста в XX ст., у розвиток гірничодобувної промисловості України. Один із них *Микола Зінчевський*, заслужений шахтар, повний кавалер ордена Шахтарської слави, керівник тресту, науковець, організатор гірничої справи на Криворіжжі, на честь якого перейменовано вулицю *XX партз'їзду*.

У шостій групі назви вулиць на честь науковців, археологів, письменників, художників, скульпторів, почесних громадян міста – персоналій сер. XX–XXI ст. Наприклад: вулиця *Академіка Малахова* (колишня *Стучки*) названа на честь академіка НАН України, почесного члена АГНУ, професора, доктора

технічних наук Георгія Малахова, який був ініціатором уведення скреперної доставки руди, уперше застосував буріння шпурів із використанням знімальних коронок, почав розробляти систему поверхово-примусових обрушень під час видобутку руди. Вулицю *Галана* спільним рішенням узгоджено перейменувати іменем *Василя Скрипки*, відомого українського фольклориста. Василь Скрипка працював професором кафедри української літератури Криворізького педагогічного інституту, збирав свідчення про голодомор та політичні репресії; активно працював на духовне відродження українського народу, був головою Криворізького міського об'єднання «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Певна частина топонімів, яка об'єднана в останній групі, названа на честь криворіжців, які в останні роки захищали територіальну цілісність держави. На вулиці *Тинка* знаходиться військова частина, де служив *О. Радієвський*, який героїчно загинув під час проведення АТО на Сході України в 2014 році, тепер вулиця названа його іменем. Перейменована й вулиця *XXII Партз'їзду* – вулиця *Віталія Матусевича*, сержанта Збройних сил України, який до війни проживав на цій вулиці; нагороджений нагрудним знаком «За заслуги перед містом» III ступеня (посмертно).

Помітна тенденція перейменовувати урбаноніми на «галузеві назви». Такі топоніми мотивовані професіями, родом занять мешканців або близьким розташуванням до об'єкта: один із перших районів міста *Металургійний*, який раніше називався *Дзержинським*, є осередком металургійної промисловості міста. У різних районах знаходяться схожі назви, пов'язані з видобутком корисних копалин: площа *Дзержинського* ⇒ площа *Шахтарської слави*, вул. *Железнякова* ⇒ вул. *Залізна*, вул. *Смольна* ⇒ вул. *Чавуноливарна*, вул. *50 років Жовтня* ⇒ вул. *Гірників*, Представлені й інші професії, галузі: вул. *Савельєва* ⇒ вул. *Хлібна* (знаходиться біля хлібокомбінату), вул. *Семашка* ⇒ вул. *Медична* (біля медичного коледжу), вул. *Островського* ⇒ вул. *Трамвайна* (підкреслюється місце знаходження вулиці, яка веде до території трамвайного парку), вул. *Землячки* ⇒ вул. *Мистецька* (на цій вулиці розташований факультет мистецтв Криворізького державного педагогічного університету). Більшість зазначених

топонімів утворено шляхом субстантивації, за допомогою продуктивних суфіксів -н- та -ськ-.

До просторових зараховуємо урбаноніми, внутрішня форма яких фіксує частину історичної пам'яті, денотатами є місця певних знакових подій, такі топоніми не нові, їм повернуто колишні назви або їх трансформовано зі збереженням головних елементів. Історичні найменування походять від географічних або власних назв, перебуваючи з ними в просторових зв'язках, мають відбиток навколишнього рельєфу, рослинного чи тваринного світу тощо. Більшість топонімів утворена шляхом трансонімізації з використанням продуктивних суфіксів -ськ- та -н-. Цю групу можна поділити на 3 підгрупи: відродження топоніма за природними об'єктами, повернення історичної назви, мотивування назви давніми історичними умовами або подіями.

У першій підгрупі формальна структура топоніма враховує природно-географічні особливості місцевості, де засвідчено певний об'єкт. Наприклад, вулиця *Бонч-Бруєвича* тепер *Березнегувата*, від назви балки Березнегувата, до якої вулиця збігає. Відроджено топонім природного об'єкта. Назва вулиці *Кандибінська* (колишня *Фесенка*) походить від однойменної балки, розташованої неподалік. Поблизу балки знаходився хутір козака Кандиби, звідси й пішла назва.

У другій підгрупі об'єднані вулиці, яким повернені історичні назви. Наприклад: Вулиця *Гірничозаводська* (колишня *Цини*) названа на честь колишнього заводу гірничого обладнання «Комуніст», у напрямку якого веде згадана вулиця. Вулиця *Колонківська* (до 2016 *Фадєєва*) – давня народна назва вулиці й прилеглої території – Колонка. Вулиця *Затонського* перейменована на вулицю *Григорівська*. Підкреслюється приналежність вулиці до історико-географічного ареалу міста з первинною і старою назвою – Григорівка.

Третя підгрупа урбанонімів умотивовна історичними умовами або подіями, наприклад, вулиці *Янова* повернено історичну назву *Комерційна*. До революції була центром комерційної справи. Таким же чином вулиці *Сиволапа* повернено першу назву – *Староярмаркова*. Назва пов'язана з двома ярмарками, які традиційно проходили тут наприкінці літа, 9 та 15 серпня (з 1803

року). До 70-х років XIX ст. кількість ярмарків зросла до чотирьох, час проведення співпадав із церковними святами й постами: Сорока Мучеників – 9 березня; Нікольський – 9 травня; Успенський – 15 серпня й Дмитрівська субота – 26 жовтня.

До цього типу зараховуємо й топоніми, пов'язані з українськими або місцевими гідрографічними термінами: вул. *Войкова* ⇒ вул. *Прирічна*, вул. *Шоріна* ⇒ вул. *Кринична*, вул. *Берута* ⇒ вул. *Орільська*, названа на честь лівої притоки Дніпра Орелі, вул. *Калініна* ⇒ вул. *Галковський Кут*, від назви відомого історичного урочища «Галковський Кут» – закруту ріки Саксагань, повз який і простягається, вул. *Ульбріхта* ⇒ вул. *Ставкова*, вулиця виходить до ставків у балці Глеюватій.

Невелика кількість урбанонімів Кривого Рогу внутрішнього типу визначають притаманні денотату риси як його властивість. Топоніми цієї групи мають відіменникове та відприкметникове походження, вказують на ознаки географічних об'єктів, набули граматичних ознак іменників: вул. *Привітна* (*Благоєва*), вул. *Астрономічна* (*Вершигори*), вул. *Позитивна* (*Джапарідзе*), вул. *Славна* (*Ігнат'єва*), вул. *Мальовнича* (*Іскрівська*), вул. *Дружна* (*Конєва*), вул. *Чарівна* (*Косигіна*), вул. *Щедра* (*Краснодонська*), вул. *Прорізна* (*Модрівська*), вул. *Освітнянська* (*П'ятирічок*), вул. *Медова* (*Уборевича*), пров. *Народний* (*Федосєєва*), вул. *Хутірська* (*Федька*), вул. *Зимівникова* (*Фельдмана*), вул. *Щаслива* (*Червоногірницька*), вул. *Приваблива* (*Щербакова*), вул. *Туристична* (*Юхневича*), вул. *Затишна* (*Бабушкіна*).

Отже, топоніми становлять інтерес для лінгвістики, історії, географії, культури. Правильно зрозуміти мотивацію допомагає дослідження конкретних культурних, природних, історичних умов. Крім власне називання, нові назви урбанонімного простору виконують функцію збереження традицій та передачі культурно-історичного досвіду.

Високу продуктивність перейменувань годонімів Кривого Рогу на честь певних персоналій пояснюємо увагою до ролі особистостей в історії міста чи регіону. Застосування антропологічного чинника до вибору назви для позначення внутрішнього простору міста ілюструє запит доби на культурну ідентичність українців та збереження національної пам'яті.

Література

1. Вербич С. Як пояснювати походження власних географічних назв. *Культура слова*. 2013. №78. С. 148–154.
2. Купач Т. Г. Топонімія як мовний образ території України. *Наукові записки Вінницького педуніверситету. Сер. Географія*. 2010. Вип. 21. С. 148–156.
3. Лучик В. В. Залежність власних назв від розвитку суспільства (на матеріалі української мови). *Nazwy własne a społeczeństwo pod red. Romana Łobodzińska*. 2010. Т. 2. С. 131–139.
4. Офіційний веб-портал міста Кривого Рогу. Криворізький ресурсний центр. Виконавчий комітет Криворізької міської ради. URL : <https://krmisto.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2019).
5. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (дата звернення: 11.10.2018).

УДК 811.161.2'373.22:581.46

Стороженко Юлія

МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ НОМІНАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ДЕНДРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про вплив лінгвокраїнознавчого аспекту на процес номінації дерев в англійській та українській мовах. Акцентовано увагу на конотативних ознаках, які містить внутрішня форма дендронімів. Через зіставний аналіз визначено універсальні та національно-специфічні мотиваційні ознаки українських та англійських назв.

Ключові слова: внутрішня форма, дендронім, культурологічний компонент, мотиваційна ознака, номінація.

The article reviews the influence of the linguistic aspect on the process of nomination of flowers in English and Ukrainian languages. Attention is focused on connotative features that contain the internal form of dendronyms. Universal and national-specific motivational signs of the Ukrainian and English names of trees investigated by the comparative analysis are defined.

Key words: internal form, dendronym, cultural component, motivational sign, nomination.

Світосприйняття кожного етносу знаходить свій відбиток у мові, зокрема в семантичній мотивації явищ дійсності. Будь-який акт номінації, умотивований іншим мовним знаком, устанавлює певні зв'язки між об'єктами дійсності, найменування яких уже

закріплене в арсеналі мови, та новими, які лише проходять процес становлення.

Представники когнітивного напрямку (Н. Хомський, О. Кубрякова) тяжіють до думки, що мовна картина відображає не об'єктивний світ, а суб'єктивний, заломлений крізь призму мовних значень. Акт номінації передбачає виділення, актуалізацію тих ознак об'єкта, які у свідомості носіїв мови є вагомими [2].

Ознака, що слугує підґрунтям номінації, є внутрішньою мотивацією до семантичного перенесення. У деяких випадках ця ознака вказує на специфічну рису об'єкта, у такому разі, застосовуючи зіставний аналіз номенів двох чи більше мов, не спостерігають великих розбіжностей у конотативному значенні (укр. *дзвіночки* – англ. *bellflower*; укр. *молочай* – англ. *milk mushroom*; укр. *береза* – англ. *birch*). Досить часто ознака, яку покладено в основу семантичного перенесення, не є визначальною. Зокрема, у культурно та територіально віддалених народів можуть виникати різні асоціації з позначуванним об'єктом. Зазвичай лише одна ознака з багатьох умотивовує номінативний акт, цим можемо пояснити суттєві семантичні розбіжності в назвах однакових речей (англ. *heart's-ease* – мотиваційна ознака: лікарська властивість; укр. *Іван-і-Марія* – мотиваційна ознака: наявність двох кольорів).

Аналіз мотиваційних ознак у різних мовах дає змогу сформулювати уявлення про характер мислення, про творчий процес, який передує виникненню і закріпленню назви, а також побачити те, що спершу залишається поза увагою, – специфіку світовідчуття та світосприйняття етносу. Про частку творчості в роботі національної свідомості говорив О. Потебня: «Внутрішня форма слова є відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як людина бачить свою власну думку» [3]. Учений розглядає внутрішню форму як явище динамічне, яке лежить в основі подібності старого та нового поняття, здійснює асоціативний зв'язок. У такому випадку внутрішня форма виконує функцію зв'язувальної ланки не лише між змістовною і формальною сторонами словесного знака, а й між семантикою мотивуючого слова і значенням мотивованого. Мотивуюча ознака – це складова лінгвокультурологічного концепту, вона є згустком етимологічної пам'яті народу, а разом із внутрішньою формою окреслює перспективи майбутніх номінацій [3].

Рослинний світ завжди був невід'ємним складником людського буття. Даючи будь-які назви рослинам, людина переносить у них частку свого когнітивного досвіду, відтак цілком ймовірно, що через назви рослин, тварин, явищ довколишнього світу, географічних об'єктів можна відновити концепти, які існують у свідомості людини, її взаємозв'язок із реаліями дійсності.

В. Куликова у статті «Особливості номінації французької ботанічної лексики» подає досить розгалужену класифікацію мотиваційних ознак, які слугують підґрунтям номінації рослин. Дослідниця виокремлює назви, мотивовані:

1) морфологічними властивостями рослин: а) колір рослини чи її частин; б) форма рослини або її частин; в) розмір рослини; г) кількість елементів (пелюсток, листків); д) запах та смак рослини; є) особливості зовнішньої поверхні рослини;

2) асоціативними зв'язками з предметами побуту;

3) асоціативними зв'язками з тваринами або птахами;

4) подібністю рослини чи її частин до іншої рослини;

5) місцем проростання рослини;

6) періодом цвітіння рослини [1].

Окрім запропонованих, під час дослідження виявлено ще кілька мотиваційних ознак, що стають підґрунтям для вторинної номінації ботанізмів, зокрема дендронімів:

7) наявність голок чи колючок;

8) пов'язаність із календарем;

9) відчуття на дотик;

10) звукове сприйняття;

11) наявність лікарських чи отруйних властивостей.

Рослини, які вживають у їжу, часто мають омонімічні назви з плодами. Наприклад, *смородина*, *малина*, *калина*, *горобина* – назва кущових рослин та ягід; *груша*, *вишня*, *черешня*, *слива*, *персик*, *горіх* – це і дерево, і плід. В англійській мові для позначення плодівих дерев досить часто береться за основу назва плоду та додається лексема *tree* (дерево): *apple tree* – яблуня, *cherry tree* – вишня, *chestnut tree* – каштан, *fig tree* – смоковниця, *olive tree* – оливкове дерево, *pear tree* – груша, *plum tree* – слива.

Слово *дерево* є похідним від слова «дрти», «видирати». Таке походження має два пояснення: видирати дерево з корінням –

варіант очищення землі під посіви або дерти кору з дерева для подальшої переробки (плетення, вимочування), що також було характерним для слов'ян видом діяльності. В англійській мові слово *tree* має давньоскандинавське походження (давньоангл. *treo*, *treow*; * *drew*-o – бути твердим, стійким), в основу номінації покладено ознаку рослини, а саме: твердість, стійкість.

Показово, що спершу в англійській мові на позначення слова *дерево* використовувалося слово *oak*, що нині вживається виключно на позначення рослини *дуб*, а в українській мові й нині в деяких регіонах вживають *дуб* у значенні будь-яке велике дерево, з чого можна зробити висновок про виняткове значення цієї рослини в обох культурах. Зокрема, не лише серед слов'янських, а й у всіх індоєвропейських мовах засвідчується особливий статус дуба як сакрального дерева, носія мудрості та генетичної пам'яті народу, вірувань, традицій. Символічними є назви дуба в англійській культурі: *Світове Дерево*, що уособлює три рівні: небо – крона (Боги), земля – стовбур (люди) і підземне царство – коріння (предки); *Райське Дерево*, яке за легендами здатне виконувати бажання; *Дерево Життя* – центр світу. Таке сприйняття дуба спостерігаємо в обрядових дійствах різдвяного циклу, коли співають пісні і водять хоровод навколо дуба.

Дерево для українців – це символ початку життя, чоловічого (дуб, кедр, клен, явір) та жіночого (вишня, яблуня, липа) начала. Із дубом пов'язували давні вірування в природні явища, до наших днів збереглися прислів'я, приказки та замовляння, ймовірно, язичницького походження. Наприклад: «*Дуб-дуб довговік, на ньому 12 гілок, на кожній гілці по 4 гнізді, а у кожному гнізді по 7 яєць і кожному ім'я єсть*», що означає відповідно рік, місяці, тижні та дні року; «*Йди, йди дощичку, зварю тобі борщичку, на дубі поставлю, дуб ізворухнеться, горщик розіб'ється, а дощик полетиться*» – це замовляння має на меті виклик дощу в засушливий період.

В англійській культурі дуб до початку 20 століття був символом могутності та величі англійського флоту, адже всі кораблі виготовлялися з деревини дуба. Саме кременістю та кількістю дубів вимірювали силу Англії. Майже кожна частина Великої Британії має свій зв'язок із цим деревом. Наприклад, в Ірландії до приходу християнства люди вірили в Дагду, Отця Богів

та Охоронця Досконалого Знання, якого ототожнювали з дубом. Кельти вважали гостинність своєю основною рисою і пишалися, що вони, як і дуб, не ставлять зайвих запитань, а надають прихисток, їжу, через це й сьогодні можна зустріти слово *дуб* у багатьох назвах британських готелів і пабів (Royal Oak Hotel, Oak Guest House, Royal Oak British Pub).

Дубом прикрашали герби наймогутніші родини Англії. Зокрема, Карл Другий уникнув полону завдяки тому, що сховався в дубових гілках, згодом обрав це дерево своєю емблемою. Круглий стіл короля Артура, за легендою, виготовлено зі зрубу величезного дуба, а Мерлін творив магію в дубовому лісі. Як бачимо, міфи і легенди, історичні факти демонструють сакральне значення дерев у різних, на перший погляд, культурах.

Через вагоме фольклорне, духовне підґрунтя, яке пояснює ставлення до дерева в обох культурах, аналіз дендронімів є особливо цінним показником лінгвокультурологічних особливостей у номінативних процесах порівнюваних мов. Оскільки процес номінації дерев віддалений у часі, нині в одних випадках мотиваційна ознака прозора, а в інших – назавжди втрачена. Частина дендронімів запозичена з генетично споріднених мов. Наприклад, слово *апелсин* виникло в голландській, а його англійський відповідник *orange* походить від старофранцузького *orange – «помаранчеве дерево». Із польської мови запозичена назва *модрина*, яка походить від лексеми на позначення синього кольору, вмотивована назва тим, що дерево має синій відтінок кори.

Чисельною є група запозичених дендронімів із грецької та латинської мов. Зокрема, назва *абрикоса* – *apricot* і в українській, і в англійській етимологічно споріднена з латинізмом, що означає «скороспілий». Із грецької мови запозичено дендронім *акація* – *acacia*, буквально значить *колючка*, мотивація процесу номінації прозора.

Наявність у рослини шпичаків, колючок часто актуалізується в їхніх назвах, адже ці морфологічні утворення сприймаються зорово, тактильно, привертають увагу своїми захисними функціями. Наприклад, лексема *ожина* походить від праслов'янського *ezina, спостерігаємо етимологічну спорідненість зі словом «їжак», що пояснюється наявністю в рослини колючок на стеблах. Англійська

назва *blackberry* вмотивована іншою ознакою – кольором плодів рослини, адже буквально перекладається «чорна ягода». Лексема на позначення рослини з колючками *терен* – *blackthorn* в обох зіставлюваних мовах має схожу внутрішню форму, щоправда, англійська назва мотивована одразу двома ознаками: колір *black* (чорний) та наявність колючок, буквально, *thorn*; українська назва рослини праслов'янського походження – трень (колючка).

Наявність гострих голок у хвойних дерев також є важливою ознакою для номінації. Через колючу хвою отримали свою назву *ялина*, *ялиця* та кущова рослина *ялівець* – ці слова мають індоевропейське походження, етимологічно пов'язані з лексемою *ed1 «гострий», від якої утворені суфіксальним способом, хоч щодо назви ялівцю є й інша версія, за якою назву довгастих зелених плодів перенесено на рослину загалом, у перекладі з праслов'янської *jalovъ – «недозрілий». В англійській мові ялина має два варіанти назви – власне англійську та американську, відповідно *firtree* та *spruce*. *Firtree* давньоанглійського походження, буквально означає «вічнозелений дуб», тобто в основі лежить видова характеристика, натомість американська назва *spruce* буквально перекладається «з Прусії», тобто мотивована країною походження рослини. *Ялиця* з англійської буде *silver fir*, мотиваційна ознака – «срібний» колір, указує на наявність білих, сріблястих полос на голках.

Тактильні відчуття людини, зокрема липкий характер кори дерева чи листків, клейкість чи медоносність, одразу спонукають до введення цих ознак у внутрішню форму номена, наприклад, мотиваційні відношення латинського деривата, від якого походить *вишня*, про що йшлося вище. Серед питомо українських назв це *облініха* (медоносність та спосіб розташування ягід на гроні) та *лина* – *linden* з давньоанглійської перекладається «гнучка».

Англійці та українці нерідко звертали увагу на незвичну будову чи властивість рослини. Ці особливості ставали мотиваційною ознакою в акті номінації. Наприклад, англійське *palm* (пальма) означає долоня за схожістю розташування листків до пальців на руці. Дієслово «вити» стало мотиваційною базою для дерева *верба* – *willow* – з давньоанглійської «обертати, повертати, вертати», що відображає гнучкість крони рослини та здатність рости навколо нерухомих об'єктів.

Інша особливість деревини чи плодів – це висока міцність, вологостійкість. Маємо приклад з англійської граб – *hornbeam* складається з двох слів *horn* – ріг та *beam* – деревина (одне із значень), тобто «міцний, як ріг»; каштан – *chestnut*, слово складається з двох коренів: *chest* і *nut*, дослівно «скриня з горіхом»; ліщина – *hazel*; існує версія, за якою назва походить від ірландського слова «панцир», що вказує на тверду шкарлупу плоду.

Протилежна ознака – крихкість, з якою пов'язують назву *крушина*. Точно не підтверджено, але є версія, що *груша* отримала свою назву на підставі м'якості стиглого плоду.

Одним із найчастотніших мотиваторів є колір листя, плодів чи деревини. До таких назв належать *модрина*, *слива*; англійські назви *silver fir*, про що йшлося вище. Порівняймо також *береза* – від праслов'янської «світла», «біла» й англійською *birch* – з давньоанглійської «світла», «біла». Крім того, англійська назва *rowan* (горобина) походить від скандинавської лексеми **reudh* «червоний», а *redwood* (секвоя) дослівно значить «червоне дерево».

Щодо ролі звукових асоціацій в акті номінації дендронімів можна навести такі приклади: давньоанглійська назва *swicbeam* (осика) означає «швидке дерево, що шепоче», оскільки листя дуже сильно тріпочеться і шелестить од вітру. Для українців така асоціація також характерна: *бузок* – за однією з версій походить із праслов'янського кореня **bъz-* (бриніти), не випадково, що із стовбура цієї рослини виготовляли сопілки та дудки; англійська назва бузку *lilac* пов'язана з балканським жіночим іменем, а потім у результаті вторинної номінації утворилася назва кольору.

Цікавий зв'язок місця зростання та назви демонструє дендронім *калина* – назва праслов'янського походження від лексем «мокра земля», «багно» зумовлена вологолюбністю рослини. Український фольклор засвідчує, що калина є символом дівочтва, незайманої дівчини, а одна з перекладних назви калини англійською – *virginity* – має значення «чистота», «незайманість», «дівочтво».

Групу номенів, умотивованих властивостями дерева, представляють українська назва *шовковиця* – похідна від шовк, (етимологія прозора – листям шовковиці виготовують тутовий шовкопряд); англійські назви *cottonwood* (тополя) – дослівно бавовняне дерево, адже тополиний пух нагадує бавовну; *bird-*

cherry tree (черемха) – дослівно «дерево пташиної вишні», яку їдять птахи взимку. Спільний мотив до назви в обох мовах має *маслина* – *olive*, в основі лексема на позначення олії.

Проаналізувавши подані дендроніми, можна зробити висновок, що в українській та англійській мовах у процесі номінації дерев враховано запах, смак і тактильні відчуття. Найчисельнішу групу в обох зіставлюваних мовах становлять назви, умотивовані формою рослини, плодів. В українській мові в назвах більше уваги приділено кількості елементів, звуковим асоціаціям та місцю зростання, натомість англійська мова засвідчує більше кольорів у назвах дендронімів. Найменш чисельну групу становлять назви, умотивовані властивостями рослини. На прикладі проаналізованих лексем можна показати духовну та ментальну асоціативну близькість етносів, віддалених територіально. Незважаючи на певні відмінності в мотивах, що спонукали утворення назв дерев, найчисельніші групи виявилися спільними для української та англійської мов.

Література

1. Куликова В. Г. Особливості номінації французької ботанічної лексики. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/3413/1/Kulykova.pdf>
2. Лингвистическая сущность и аспекты номинации. Языковая номинация. (Общие вопросы) / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия / под. ред. А. А. Уфимцевой. Москва : Наука, 1977. С. 7–98.
3. Потебня А. А. Мысль и язык. Київ : СИНТО, 1993. 192 с.
4. Сабадош І. В. Як звуться дерева і куці. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine35-13.pdf>

УДК 821.133.1-23.09

Тимченко Яна

СПЕЦИФІКА РЕТРО-РОМАНУ ЯК ЖАНРУ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (постановки проблеми)

У статті висвітлено необхідність дослідження ретро-роману як одного із провідних жанрів сучасної української літератури. У центрі дослідження – особливості ретро-роману, його зв'язок із поетикою ретро-детективів та типологічні відмінності з історичним романом.

Ключові слова: ретро-роман, ретро-детектив, історичний роман.

The article highlights the need to study the retro-novel as one of the leading genres of contemporary Ukrainian literature. The focus of the study is on the features of the retro-novel, its relation to the poetics of retro-detectives, and the typological differences with the historical novel.

Key words: *retro-romance, retro-detective, historical novel.*

Епоха постмодерну характеризувалася новаторськими спробами письменників синтезувати різні жанри, теми та навіть впроваджувати синтез на рівні видів мистецтв. Ці зміни спричинили розвиток й дифузію канонічних жанрів, змішування форм і нівелювання меж між підвидами. Подібні тенденції яскраво репрезентує сучасний український роман ХХІ століття.

А. Кривопишина, вивчаючи природу художності українського роману початку ХХІ ст. у контексті масової та елітарної літератури, зазначає, що *«саме роман сьогодні стає тим провідним жанром словесного мистецтва, який акумулює й відображає основні тенденції розвитку всієї літератури. Хоча через свою принципову неканонічність досить складно піддається теоретичному моделюванню: у сучасному романі переосмислюється і нарація, і характерологія, але ці процеси порізно му виявляються в літературі елітарній та масовій»* [4, с. 89]. Дослідниця розуміє сучасні жанри як оперативну відповідь на уподобання, смаки широкого кола читачів, в основі якої покладено зосередженість на комерційний успіх. Так, жанровими різновидами роману сьогодні є роман: біографічний, автобіографічний, детективний, духовний, історичний, готичний, бульварний, крутійський, пригодницький, психологічний, науково-фантастичний, соціально-побутовий, тенденційний, роман-епопея.

На нашу думку, саме історичний роман зазнав найбільшої кількості еволюційних змін, серед них демократизація жанру, що дає змогу на сучасному етапі розвитку теорії літератури вести мову про новий жанровий різновид – ретро-роман.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що дедалі більше письменників звертається до історичної тематики, переосмислення минулого й створення його альтернативної версії (С. Андрухович «Фелікс Австрія», Н. Сняданко «Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма», Ю. Винничук «Танго смерті», А. Кокотюха «Адвокат із Личаківської», Валерій і Наталя Лапікур «Інспектор і кава»),

систематизації й потрактування модерних змін канонічного історичного роману. Окрім того, починаючи з другої половини ХХ ст., відбувається активна взаємодія масової й елітарної літератури, письменники вдаються до постмодерністських експериментів, у результаті чого відбувається дифузія жанрів «високої» та масової літератури, що спричиняє виникнення творів із «подвійним кодуванням», до яких варто зараховувати ретро-романи, оскільки в основі поняття «ретро» покладено механізми селекції, спрощення смислів, які «...роблять занадто складну, суперечливу матерію справжньої історичної доби доступною широкому сприйняттю» [3]. Це посприяло широкому використанню ретро-моделей у різних видах мистецтв та їх швидкої популярності. Тож метою статті є висвітлення необхідності розмежування понять «історичний роман» та «ретро-роман», а також визначення їх типологічних відмінностей.

Необхідність вивчення ретро-роману зумовлена й тим, що самі письменники у визначенні жанрової й тематичної належності своїх творів використовують концепт «ретро», серед них А. Кокотюха створив серію ретро-романів, Валерій і Наталя Лапікур надали авторську дефініцію збірці оповідань «Інспектор і кава» – київський детектив у стилі «ретро».

Саме детектив став першим літературним жанром, на основі якого виокремлено новий жанровий різновид – ретро-детектив. У нашій статті ми покликатимемося на праці літературознавців, які вивчають сучасний роман (С. Філоненко, А. Кривопишина, Н. Берданська та ін.), історичний роман (С. Андрусів, Є. Барана, Р. Багрій, Ю. Мельнікова та ін.), ретро-детектив (Н. Валусєва, О. Харлан, С. Філоненко та ін.). Аналізуючи сучасну українську літературу з погляду елітарності й масовості, А. Кривопишина зазначає, що історичний роман, який здавна вважався жанром елітарної літератури, на сьогодні «займає проміжну ланку між елітарною та масовою літературою, виступаючи типовим зразком так званої белетристичної літератури» [4, с. 99]. Такої ж думки дотримується Н. Валусєва про ретро-детективи.

Головною відмінністю ретро-детективів від історичних романів вважають різну джерельну базу. Джерелом написання історичних романів є літописи, хроніки, документальні матеріали.

Свого часу С. Андрусів створила найпоширенішу класифікацію історичного роману, у рамках якої розглянула класичні зразки жанру роману В. Скота, де переважає «археологічне» вивчення фактів [5, с. 144]. Це і є головною відмінною рисою між ретро- та історичними романами, оскільки дійсність у ретро-романах створюється не винятково на документальних свідченнях, власних історичних дослідженнях, а на інтертекстуальних зв'язках, минуле реконструюється через призму відомих літературних творів, кінофільмів, культурних образів.

У ретро-романі минуле – це тло, на якому розгортаються події, історичні деталі створюють антураж роману. Зображення одягу, побуту, їжі, міжособистісного спілкування та змалювання способів проведення дозвілля є провідною рисою ретро-роману як жанру. Н. Валуєва у статті «Historical mystery: історичний детектив і/чи ретро-детектив» стверджує, що *«ретро-детективам властиво жертвувати справжньою історією заради досягнення ефекту наочності, при цьому сама історія стає копією копії, своєрідним симулякром, що характерно для поетики постмодернізму»* [2, с. 33].

Зауважимо, що окреслені особливості не є абсолютними, ретро-роман може бути насичений достовірними історичними фактами, але їхня функція зводиться до створення переконливої художньої дійсності. Окрім того, письменники використовують листи, газетні замітки, щоденникові записи, щоб занурити читача в окреслену епоху. Прикладом цього є роман Н. Сняданко «Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма», де письменниця використовує епістолярій для передачі внутрішніх думок, емоцій персонажів, а оскільки в той час листування було єдиним способом обміну інформацією між людьми, читач повністю відчуває атмосферу епохи, сприяє цьому також подання текстів газетних шпальт.

Однією із головних особливостей ретро-роману є створення альтернативних історичних подій. Так, Н. Сняданко, пишучи роман про життя Вільгельма Габсбурга, змінює чи не найголовнішу обставину життя чоловіка – смерть. Відомо, що Іван Вишиваний (ім'я, під яким герцог відомий українцям) загинув у 1948 р. у стінах Лук'янівської лікарні. У романі ж він прожив довге життя в радянському Львові, намагаючись пристосуватися до тогочасних політичних і соціальних реалій, мав родину.

Роман Н. Сняданко побудований на ретроспекціях: висвітлено події з 1848–2008 р., головною особливістю роману є те, що поетика зображення епохи залежно від розділу (року, який описується) різна. Так, 1990–2008 рр. передані через зрозумілі читачу культурні коди: перші спроби побудувати бізнес (переважно нелегальний), молоді мистецькі угруповання, зустрічі в різноманітних барах, ресторанах. Кінець XIX – початок XX ст. зображено через опис їжі, одягу, детальне змалювання старого Львова, магазинів, згадуються власники торгових лавок та тодішні ціни: *Щоправда, більше, ніж птисі, Софія любила цукерки «Тайойки» від Залевського, бо колись мама, купивши їх, розповідала, що ця назва походить від вигуку «та йой!»*, яким львів'яни можуть передавати які завгодно емоції... [6, с. 75]. Поетика роману спрямована на занурення читача в окреслені епохи, створює ефект присутності в одному часопросторі – це і є головним завданням та особливістю ретро-романів, але при цьому історична епоха – не центральна тема самого твору, вона є тлом, яке допомагає висвітлити проблематику й ідейне наповнення.

Одним із найпопулярніших ретро-романів останніх років є «Фелікс Австрія» С. Андрухович. Якщо зануритися у вивчення рецепції цього твору, можна зрозуміти, що письменниці вдалося досягти переконливості в зображенні минулого. О. Будлянська так характеризує відповідний твір: *«Коли читаєш книгу, тобі пахне смачненькими тогочасними стравами, раптом опиняєшся у 19 сторіччі, у вітальній, яка обставлена під австрійський стиль, ти бачиш навколо себе пишно одягнених дам у віденському стилі та простеньких служниць»* [1]. Саме таке сприйняття ретро-роману вирізняє його від історичного.

Отже, вважаємо за необхідне диференціювати ретро-роман як окреме поняття, оскільки еволюційні зміни канонічного історичного роману спричиняють розширення його меж, сучасний літературний дискурс визнає зміни жанру, його демократизацію, але намагання зберегти канонізацію жанру призводять до складності типізації творів на історичну чи то близьку до історичної тему, у результаті чого в межах одного жанру можуть знаходитись твори, у яких головний критерій дефініції – історія, минуле – будуть виконувати різні функції, можуть суперечити

існуванню одне одного в рамках класичного жанру, наприклад, романи із достовірним зображення історичних подій та романи із альтернативним висвітленням історії.

Література

1. Будянська О. «Фелікс Австрія» як ретро-роман. URL : <https://starylev.com.ua/club/article/feliks-avstriya-yak-retro-roman>
2. Валуєва Н. Historical mistery: історичний детектив і/чи ретро-детектив. *Наукові записки ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2014. Вип. 2 (78), С. 28–35.
3. Горалик Л. «Росагроэкспорта сырка»: символика и символы советской эпохи в сегодняшнем российском брендинге. URL : http://linorgoralik.com/sov_brend.html
4. Кривопишина А. Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 219 с.
5. Ляшов Н. М. Жанрові особливості історичного роману: історико-літературний дискурс. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. 2008. № 1. С. 142–146.
6. Сняданко Н. Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма. Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. 544 с.

УДК 81'372:82

Тичина Анастасія

УЖИВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ПАШКОВСЬКОГО

У статті досліджено вживання емоційно-експресивної лексики у творчості Євгена Пашковського (на матеріалі романів «Свято» та «Бездня»). Акцентовано увагу на емоційно-оцінному змісті лексем із позитивною та негативною конотацією.

Ключові слова: емоційно-експресивна лексика, емоційно-оцінний зміст, негативна конотація, позитивна конотація, концепти образів, лексеми.

The article investigates the use of emotionally expressive vocabulary in the work of Yevgen Pashkovskiy (on the material of the novel "Holiday", "Abyss"). The emphasis is placed on the emotional and evaluative content of tokens with a positive and negative connotation.

Key words: emotionally-expressive vocabulary, emotional-evaluative content, negative connotation, positive connotation, concepts of images, tokens.

Експресивна функція є однією з основних функцій української літературної мови, у симбіозі з номінативною та комунікативною. Підтвердженням є значна кількість лінгвістичних досліджень, присвячена актуальним проблемам вивчення механізмів експресивізації та засобів вираження експресії. Цими питаннями займалися В. Аврорін, Н. Бойко, Р. Восслер, М. Гамзюк, С. Єрмоленко, Л. Жаркова, Б. Коваленко, Г. Колесник, Г. Колшанський, М. Кравченко, І. Литвинчук, А. Мойсієнко, Н. Пилинський, Л. Ставицька, О. Тодор, О. Турчак, В. Чабаненко.

Художній стиль відзначається поняттями експресії й емоцій, що є рушійними силами впливу на психоемоційну сферу читача. Експресивність (від лат. *expression* – вираження) поєднує вираження психічних, естетичних і соціокультурних мотивів, її витлумачують як «сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення» [1, с. 591].

Експресивна складова художнього мовлення письменника зумовлює певний емоційний зворотній зв'язок від читача, а отже за кожним словом у контексті стоїть невербальний компонент комунікації – емоція. На думку В. Чабаненка: «Усе, що існує в мові для вираження й викликання емоцій, є експресивним (набирає експресивної форми), але не всяка мовна (мовленнєва) виразність передбачає емоціональну реакцію. Експресивністю можуть характеризуватися прояви як емоційного, так і чисто інтелектуального і вольового. <...> експресивність, як лінгвостилістичне явище, значно ширше за емоційність: емоційність – це один із різновидів, найважливіша складова частина експресивності» [3, с. 143]. Це свідчить про імплікацію поняття емоційності в номінальне значення експресивності. Ототожнення понять «емоційність» та «експресивність» трансформується у вживання певних мовних одиниць на лексичому рівні, тобто автор вербалізує своє схвалення або заперечення засобами емоційно-експресивної лексики. Конструктивним елементом текстів є лексеми, що несуть у собі позитивну або негативну конотацію.

У творчому доробку Євгена Пашковського виявляється емоційно-експресивна лексика, різноманітна за лексико-

семантичним складом. Митець є письменником, «пам'ять якого, як колись пам'ять давніх людей, зберігає неймовірну кількість образів, звуків і голосів, кольорів і смаків... І про що б він не писав – він завжди повертається додому, до себе. Але щоб дістатися – він змушений пройти через суцільні навали образів, звуків, кольорів... Він ніби захлинається від величезної кількості вражень... і ці враження захлинають його писання» [2].

Євген Пашковський – видатний письменник 80-х рр. ХХ ст., є прикладом утвердження постмодерністських настроїв у своїй творчості, один із найталановитіших митців не тільки в Україні, а й у всій Європі. Про нього справедливо кажуть, що «якби його перекласти на світові мови, світ сильно здивувався б», бо «так писати – неможливо», «так писати здатен тільки він», бо саме він «з мовою робить таке, що не снилося жодному письменникові».

Серед уживаної Євгеном Пашковським лексики поширеними є слова із загальномовним емоційно-оцінним негативним змістом (*безодня, гикати, загул, каламутний, прибудуда*), із загальномовним емоційно-оцінним позитивним змістом (*рідний куток, кохання, обрій, яблуневий цвіт*) і функціональним емоційно-оцінним змістом (слова з переносним значенням на зразок *свиснути, шарпнутися, імлаво, іржання*).

Лексика із загальномовним емоційно-оцінним змістом – це слова, емоційно-експресивний зміст яких є постійною і невід'ємною ознакою за будь-яких ситуативно контекстуальних умов. Наприклад: *Легке, як мамина рука на голові, втихомирення повнило світ усередині, коли йшов коридором, коли сів на лавочці, задививсь на розцвічені соняшники вікон, «ось докурю, підтягнуся до крайнього вікна другого поверху, пірну в сонний морок кімнати», Надине вікно часом світліло її профілем, відкинутою в посміху головою, коли пальцями підбирала русе волосся за вушком, її малими грудьми, обтуленими простеньким халатом* (1).

Лексеми з негативною емотивністю, яка закладена в семантичному ядрі слова, надають емоційно-експресивного забарвлення тексту загалом: *...Щелепастиий ждановський аліментник Конопляний на підвіконні пише до супряжниці листа з настановою для дітлахів...вчора Андрієві наснилось: під рутною миготнею зиговиць забрідає до чорноводдя, мертвіє від*

дрижаків і від грімкого голосу, «твій брат гине за твою лютість», ... передзим'ям квартирували в підвалі навпроти дівочого гуртожитку, господар, **на ймення Папуля, мізерний** у хаковому береті **пияк**... викинула мої **манатки** сюди, старість під боком і пенсія не обнадьожує! запійний Папуля часом вимагає грошей, і однораз **Сергій, за власним прозвиськом Серий**, намотав на кулак вишневу краватку, підтягнув бідаку до лампочки: **нівжелі ти, змій невдячний**, вичіпивши оцю гаврилку, **слинитимеш отуто?** – ну да, повісь, як хоч, повісь, **нехай моя на похорон розбазариться** – **нівжелі порожніх пляшок мало, признайся, упир?** (0). Прояви негативної конотації виражаються різними частинами мовими. Слово *моя* використовується на позначення особи зі зневажливим ставленням. Дія, приособлена до слова *моя* – **розбазариться**, також має негативний характер.

Інгерентні емотиви, що мають інтенсифіковану виразність негативного оцінного плану, є яскравими стилістемами і в творчості Євгена Пашковського мають широкий виражальний діапазон. Вони можуть виступати концептами складних образів, що передають почуття.

Яскраві стилістемати, що інтенсифікують негативний оцінний характер в творчості Євгена Пашковського мають широкий виражальний діапазон. Вони можуть виступати концептами складних образів, що передають почуття. Наприклад: *Сава, злегка в хмелю, за краватку тяг **самозваного** батька під стелю: плати за охорону нічліжки, ну! **видзігорний** хазяїн слинив на замшевий рукав благодійника, болісним пихтінням гасив **привогу**: повісь мене, **повісь**, проте лучче збігаю за винцем, гик-гик! Сава лоскотав худі під вельветовим жилетом ребра, і старий дужче засмикував **заиморг**, сліп від лампочки з білим пекучим **хробаком**, що виїдав **сльози**, і тоді світло, **втративши** прозорінь, кишіло **мучними червами**: за свої візьму, п'ять флаконів, чуєте п'ять! (2).*

Емоційно-експресивна лексика негативної семантики (лайливі слова та слова для вираження зневаги, іронії) використовуються здебільшого вмовленні героїв: *Зміряв пульс на лежачому і **непоспіхом розігнувсь** до чорновусого молодика, «**слідуючого убиваю – падхаді, сука**» (0).*

У зіставленні в одному тексті лексем, що належать до протиставних лексико-семантичної групи «позитивне» – «негативне», передається уявлення про суперечність письменника, тим самим виявляючи його ставлення до описуваного явища. Наприклад: *Через Надине плече бачив спалені загравою тополині верхи, густо охоплені з боків хмаровинням, а серед парку на узвишші цвів призахідним сонцем **кущ молодого бузку** – необламанім цвітом горів і не меркнув під **чорнотою обвислого неба**, ...і Андрієві вчудивсь на мить **запах квіту: росистий, п'янкий дух цнотливої зваби**. Пізніше він підійшов до вікна, закурив і дивився на **темряву парку, де погас кущ молодого бузку, мов попелом, присипаний мороком ранньої ночі**, Надя на ліжку розчісувала коси, що іскрили від рідкозубого гребеня і німбові спалахи надсвічували її голову* (1). Різке протиставлення знаходить своє відображення у використанні різких антитез: *Хутніше б заснути, і звідки так холодно, звідки так зимно?, – закуталась ковдрою, подумки гомоніла з Андрієм, буцім відписувала довгого прощального листа, **де ні добридень, ні до побачення, ні прощай, ні цілую**, одні слова і слова* (1). Це пояснює різкий дисбаланс у світобаченні письменника, який трансформується у формування стійкої картини світосприйняття в читача. Такі лексеми є вираженням підвищено-емоційних станів героїв і є своєрідним засобом гіперболізації переживань читача.

Отже, у творчості письменника широко представлені різні семантико-стилістичні групи емоційно-експресивної лексики, які є позитивної чи негативної оцінки мовцем зображуваного. Серед цієї лексики поширеними є слова із загальномовним емоційно-оцінним змістом і слова з функціональним емоційно-оцінним змістом (слова з переносним значенням). Слова обох груп можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. Загалом у творчості Євгена Пашковського емоційно-експресивна лексика вживається специфічно: в умовах художнього контексту вона набуває додаткових відтінків, відсутніх у цих словах за межами художнього тексту. Творчий феномен митця становлять емоційно-експресивні лексеми, ужиті в єдиному потоці свідомості, що ще раз підкреслює самотню манеру письма письменника.

Література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
2. Сірук В. Проза Є. Пашковського : експресіоністські засоби у творенні персонажа. *Волинь філологічна : текст і контекст*. 2018. № 23. С. 182–192.
3. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

Список використаних джерел

1. Пашковський Є. В. Свято: роман. Дніпро. 1989. Ч. 9-10. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14815&page=2>
2. Пашковський Є. В. Безодня : роман. Львів : Піраміда, 2005. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14814>

УДК 811.161.2'38

Яриновська Катерина

МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОДОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ІЗДРИКА «КАЛЕНДАР ЛЮБОВІ»

У статті досліджено основні аспекти вивчення одоративної лексики в україністиці, її малодослідженість, основне призначення та застосування, зокрема функціонування її у творчості Юрія Іздрика; проаналізовано морфологічні засоби вираження одоративів на прикладі збірки «Календар любові».

Ключові слова: одоративна лексика, морфологічні засоби, одоративи, запахи.

The article explores the main aspects of the study of the gifted vocabulary in Ukrainian studies, its lack of research, its main purpose and application, in particular, its functioning in the work of Yuri Izdrik; morphological means of expression of endowments are analyzed on the example of the collection "Calendar of Love".

Key words: odorvocabulary, morphologicalagents, odors.

Мова має необмежені можливості для відтворення найрізноманітніших запахів навколишньої природи. Тому для реалістичного зображення природи й багатогранності природних явищ необхідно, зокрема, тонко відчувати семантику слів на означення запахів, уявляти їх у широких синонімічних зв'язках з іншою лексикою української мови.

І. Гайдаєнко вважає, що «... запахів відчуття допомагають глибше, яскравіше розпізнати складну психологію поезії,

людських почуттів, характерів, зрозуміти соціальні події, відчуті їх значення та вагу» [1].

Одоративна лексика – лексика на позначення запахів. У психологічних словниках подано тлумачення на зразок: запахи – відчуття, що виникають при дії пахучих речовин на рецептори слизової оболонки носової порожнини, характеризуються через речовину, яка викликає це відчуття. Саме вони допомагають нам глибше, яскравіше розпізнати мету і психологію твору або події, а також людських почуттів, характерів, зрозуміти соціальну подію, відчуті їх значення, сенс і вагу. Запах – конкретна властивість тієї чи тієї реалії, яка в сучасній свідомості віддзеркалюється через нюхове відчуття. Людина сприймає безліч запахів, їх вплив, різноманітність відчуттів відбивається в мові.

Недостатнє вивчення нюхової сфери сприйняття, невловимість, ефемерність запаху призводить до посилення суб'єктивного фактору при його дослідженні. Це знаходить своє відображення на мовному матеріалі: хоча у межах підсистеми одоративний модус обслуговується окремими лексемами, він не наділений спеціальними одиницями для вимірювання «сили відчуттів», оскільки точно виразити запах мовними засобами майже неможливо. Іще Іван Франко зауважував, що «наша мова найбагатша на означення зору, менше багата, але все таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення смаку і запаху» [5, с. 79].

Проте говорити про недосконалість досліджуваного модусу не можна: позбавлені власного лексичного спектру, одоративні емоції знаходять підтримку в характеристичних означеннях і, зазвичай, в тому референтному поділі, за яким закріплені реальний чи уявний запах, у суміжних відчуттях. Сказане компенсується багатством уявлень, форм вираження, асоціативних та узагальнених образів, за якими відкривається специфічний для певної лінгвокультури «асоціативний профіль» образів свідомості, що інтегрують притаманний певному етносу чуттєвий досвід, домінантні цінності та орієнтири, зокрема, національно – етнічні стереотипи [4, с. 73], що узагальнюють одоративну складову світу. Найдавніші фіксації етнокультурних стереотипів, у структурі яких наявний одоративний компонент, спостережено в текстах матеріалів

сучасної української літературної мови. Аналіз матеріалу засвідчує обмеженість об'єктивацій базових одоративних сенсорних відчуттів, що використовувались нашими предками. Усі вони об'єднуються спільною семантикою – називають той чи інший запах, проте різняться граматичним оформленням.

У сучасній українській мові, як і в інших мовах світу, лексем з одоративним значенням небагато. Їх значно менше, ніж, наприклад, назв кольорів. Однак, як зазначають мовознавці В. Дятчук і Л. Пустовіт, «засоби передачі чуттєвого вираження запаху досить різноманітні, при цьому особливо активно використовуються дієслова, в лексичному значенні яких наявний, або привнесений сполучуваністю з іншими словами семантичний елемент – запах, іменники, прикметники в переносному значенні, а також, як вказував О. Білецький, синкретичні образи запаху» [2, с. 8].

Незважаючи на відносне нововведення, самої проблеми одоративної лексики в художньому мовленні, запахові ознаки зайняли гідне місце в системі образного зображення зокрема в пейзажних замальовках, у відтворенні переживань та настрою ліричного героя, у поетичних творах. Саме у віршах особливо відчутно розширюється здатність мови створювати конкретно-чуттєві образи через незвичайні мовні комбінації з лексемами на позначення запахів.

Сенсорна лексика, зокрема запахова, є надзвичайно багатим та мало дослідженим засобом вираження художнього образу. Запах – конкретна властивість тієї чи тієї реальності, яка в сучасній свідомості віддзеркалюється через нюхове відчуття. Є безліч запахів, які сприймає людина. Їх вплив, різноманітність відчуттів відбивається в мові. Прикро, але мова не надто щедра на засоби вираження палітри запахів, наявних у природі. Це компенсується багатством асоціативних образів, уявлень, форм вираження. Аналізуючи лексику на семантичному рівні, ми з'ясували, що застосування одоративної лексики в художньому мовленні має своє місце, тому що навколишній світ людини – світ прекрасний і дивний, повний звуків, запахів, фарб, під впливом яких складаються образи, народжуються нові твори. Запахи властиві самій людині, що супроводжують природні явища, події життя, знайшли відображення в творах української літератури, для якої

був і залишається цікавим світ у всій повноті. Багато письменників активно використовують лексику такого типу у своїй творчості. Не став винятком і Юрій Іздрик – український прозаїк, поет, культуролог, автор концептуального журнального проекту «Четвер», один із творців станіславського феномену, який народився, живе й працює в Калуші на Івано-Франківщині, займається успішним музичним проектом «DrumТIатр» разом із поетом та музикантом Григорієм Семенчуком.

Поезія Юрка Іздрика, яку сміливо можна вписати в дискурс постмодерної, відмежовується від традиційної лірики, хоч у збірках наявна також і традиційна римована поезія поряд із ритмізованими нарисами та верлібрами. Поєднуючи в тексті «високу» і «низьку» лексику, піднесене та буденне, Юрій Іздрик демонструє, що постмодерна поетика цінна самим процесом творення, у якому помітна участь читача й автора. Тексти Юрія Іздрика мають свою унікальну кінестетику, у деяких – звучить музика, десь можна відчутти фактури, колір інколи, навіть, розрізнити смак чи запах, настільки вони живі й атмосферні. Однією зі збірок віршів Юрія Іздрика є «Календар любові» – книжка, яка, за словами автора, певною мірою придумала, виносила і написала себе сама.

«З віршами треба прокидатися, під них варто засинати: 365 днів і ночей на рік», – вважає Юрко Іздрик. А щоб не збитися з ліку поетичних рядків, письменник склав спеціальний «Календар любові», який видало «Видавництво Старого Лева». Завдяки «Календарю» читачі точно знатимуть, який вірш пасує більше для спекотних літніх днів, а який – для холодних зимових ночей. Ми розглянемо морфологічні засоби вираження одоративної лексики у творчості Юрія Іздрика на прикладі згаданої вище книги.

Засоби передачі запаху у творах поета різноманітні, часом він використовує лише натяки на той чи інший запах, не називаючи його й не означаючи безпосередньо. Для передачі запаху функціонують переважно іменники: *запах, чад, сморід* із їх семантичними рядами, рідше – дієслова: *пахне, пахтить*, а от уживання прикметників є нехарактерним, оскільки у всій книзі знаходимо лише один приклад використання прикметника-одоратива *пахучий*. Загалом використання порівняно малої кількості одоративної лексики цілком характерне для незвичайної творчої

манери письменника й пояснюється тим, що вона призначена для інтелектуального освіченого читача який має вільно орієнтуватися в мистецтві, філософії та інших галузях буття людини.

У книзі проілюстровано вживання 11 одоративів, які проаналізуємо відповідно до контексту. Зазначимо, що найбільше функціональне навантаження, закономірно, мають одоративи з коренем -пах-, причому превалює саме іменник *запах*:

1. ...у слова немає **запаху**, а є тільки колір і смак... («time-out»); ...такий от з грозою танець. і мускульний і мускусний, із **запахом** сигарети, зі смаком тестостерону, затуляє в рай енергетики... «dejure» [3]; ...а довкола зливи і грози, і ясні електричні ночі, я люблю цей **запах** наркозу, він легкий і як ти жіночний... («reGrechuta») [3]. Лексема *запах* найуживаніша з одоративною семантикою у поезіях Ю Іздрика. Слово *запах* – іменник чоловічого роду, ужитий в одиниць різних відмінкових формах; лексичне значення – особливе відчуття присутності деяких легких речовин у повітрі, що здійснюються хімічними рецепторами нюху, що знаходяться в носовій порожнині людини або тварин.

2. ...переконаний що все живе **пахне** добре... («roterfrontkämpferbund») [3]; і коли вже довкола **пахне** війною, і вже розгораються перші битви, говори зі мною, говори зі мною, бо словом також можна любити» («молитва») [3]. Слово *пахне* – безособове дієслово, теперішнього часу; його семантика – видавати, виділяти який-небудь запах; у контексті має нейтральне лексичне забарвлення й не виражає специфічного метафоричного чи образного значення.

3. ...ти напівпрозора та повна секретів, і шифри твої нетутешні, у **пахощах** спецій у млості секрецій, я встотев мліваю як вперше... («симетрія симбіозу») [3]. Пахощі – іменник pluralia tantum, означає запахи, зазвичай приємні, ароматні.

4. ...а за вікном – вільготність субтропічна, **пахтить** бензин палахкотить жасмин, ми безрухом затримуємо вічність: любов у червні – тільки шість годин... («протест № 6») [3]. *Пахтить* – дієслово, ужите в одині, використане на позначення запаху, має семантику «видавати, виділяти який-небудь запах», водночас має стилістично забарвлене позитивне значення й уособлює приємний аромат бензину.

5. ...я робив тобі джойнти з **пахучих** трав, сам куриє лиш тютюн і ганджу, тимчасовий наш дім із тіней повстав, й дотягнувся до хмар уже майже... («summertime») [3]. Пахучих – прикметник, ужитий у родовому відмінку; має лексичне значення того, що виділяє аромат.

6. ...розтабачую **дуст** пересіюю *dust* переписую *копінасту* перемелюю чай іпоєю товчу підсипаю у йогурт мускати... («мода да») [3]. Слово *дуст* – іменник чоловічого роду, ужитий в однині, у називному відмінку; лексичне значення – хімічний препарат у вигляді порошку, що використовується для знищення шкідливих комах.

7. Вінегрет перемішано скроплено кров'ю гноєм нафтою і притрушено шротом порохом **чадом** уламками ремігас й не давиться самоназвана шляхта лиш рубає капуста і задоволено плямкає («thatisthequestion») [3]. Слово *чад* – іменник чоловічого роду, ужитий в однині, в орудному відмінку; має значення задушливого отруйного безбарвного газу, який утворюється при неповному згорянні різних видів палива; чадний газ.

8. ...чорним димом, білим димом, налітає щось незриме, хижим птахом, марним птахом, **смородом** війни, ти стоїш над рівнем моря («about») [3]. *Сморід* – іменник, ужитий в орудному відмінку однини; лексичне значення – «неприємний, смердючий запах».

Загалом із усіх використаних лексем на позначення одоративів можемо виокремити 1 прикметник (*пахучих*), 2 дієслова (*пахне, пахнуть*), 7 іменників (*запах* (тричі), *чад, дуст, пахоці, сморід*). І це є своєрідною особливістю, оскільки більш логічно було б використовувати прикметники для опису певних запахових явищ, але автор, наймовірніше, вирішує так урізноманітнити свою мову, увиразнити її.

Отже, характерною особливістю творів Юрія Іздрика є вживання класичних, поодиноких зразків одоративної лексики зі стандартною структурою, переважно іменників. У мові поета такі лексеми використовуються для передачі опоетизованих, лірично забарвлених, багатих різними відтінками одоративних образів. У художньому тексті лексика на позначення запаху є надзвичайно багатогранним, змістовим, образним засобом і потребує подальшого глибокого дослідження, хоч і вживається не надто часто.

Література

1. Гайдаєнко І. Стилістичні функції назв смаку й запаху в поезіях Яра Славутича. *Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 16. Донецьк: Східний видавничий дім, 2007. 240 с.
2. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1983. 156 с.
3. Іздрик Ю. Календар любові. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 432 с.
4. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна*. 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 72–78.
5. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості. Зібрання творів : у 50 т. Київ : 1980. Т. 37. 489 с.

УДК 821.161.2.0(092)94(477)"1648"/179

Яцина Дар'я

ТРАДИЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА КОЗАКІВ-ХАРАКТЕРНИКІВ У ТРИЛОГІЇ «ДЖУРИ» ВОЛОДИМИРА РУТКІВСЬКОГО

У статті досліджена одна із складових життя козаків-характерників – військова справа. Розглянуто як та коли починали готувати майбутніх козаків-характерників, якими надприродними здібностями вони володіли та які функції виконували у війську. Занурення у темні глибини та відкриття перлин легендарного бою козаків-характерників за трилогією «Джури» Володимира Рутківського.

Ключові слова: трилогія, характерник, історичний роман, традиція, військова справа.

The article explores one of the components of the life of the Cossacks, characteristic – military affairs. It is considered how and when they began to prepare future Cossacks, what supernatural abilities they possessed and what functions they performed in the army. Plunge into the dark depths and open the pearls of the legendary battle of the Cossack-characterists by the Jury trilogy by Vladimir Rutkivsky

Key words: *trilogy, character, historical novel, tradition, military affairs.*

Запорозьке козацтво – найбільша гордість української нації. Культура козаків сформувалася в епоху середньовіччя з усіма притаманними їй характерними рисами. Тому бойове мистецтво розглядаємо не тільки як фізичне, а і як явище соціальне, пов'язане із духовною, матеріальною, соціальною формами культури. Козацький світ овіяний легендами та таємницями. Водночас

наповнений заборонами й обітницями, суворими правилами й законами, небезпечними та захоплюючими розвагами, подвигами й покараннями, звичаями та традиціями. Запорозька Січ безперервно вела важку збройну боротьбу за віру і незалежність свого народу. «Господар ночі»... Саме так називали бойове мистецтво козаків-характерників. Вони володіли вміннями, від яких мурашки бігали по шкірі. В давніх історичних джерелах під характерниками мали на увазі воїнів, наділених надзвичайними і навіть надприродними можливостями, що виділялись з козацького оточення. Найвідомішими характерниками вважаються Максим Кривоніс, Петро Сагайдачний, Семен Палій, Дмитро-Байда Вишневецький, Іван Богун, Іван Сірко та багато інших. Дослідженням характерництва у житті запорозьких козаків займалися М. Грушевський, В. Щербак, В. Голобуцький [3].

Володимир Рутківський – сучасний дитячий письменник, у якого творчий досвід понад півстоліття. Шлях до визнання був довгий та тернистий. В інтерв'ю він завдячує своєму цікавому дитинству, яке дало гарний матеріал для написання творів. Адже воно було насичене пригодами, про які не можна було мовчати. Ще з сьомого класу серце письменника, а разом з ним, і розум, тягнулися до історії. А, як відомо, чого людина хоче, до чого прагне – в той бік гілочка її життя і хилиться. Навіть найменшим дрібницям – велика хвала та дяка, саме вони сприяють появі нових думок. А зміна думок породжує і зміни у реальності. Так, автор часто пригадує свою екскурсію до Києво-Печерської лаври, де і побачив мощі Іллі Муромця. Його надихнула велич богатиря, його мужність та відвага, які простежувалися в погляді й окреслювали всю конституцію тіла хороброго воїна. Діяльність письменника розпочиналася ву дитячих журналах. Але через невідповідний формат – натрапила на червоне світло. Життя повертало в різні сторони, набувало різних кольорів. Усупереч молодечому прагненню стати археологом Володимир Рутківський потрапляє спочатку на завод, а потім у журналістську сферу. Лише через певний проміжок часу відбулося відродження у справі всього життя – літературі. Твори набувають усе більшої популярності й актуальності. Їх не тільки читають люди різних вікових категорій, а й екранізують відомі режисери. І зараз ми можемо

насолоджуватись не тільки творами В. Рутківського, а й слухати його поради, ходити до нього на виступи та пишати тим, що живемо водночас не тільки із яскравою та щирою особистістю, а й талановитим письменником. Адже в сім'ї завжди повинні бути тихі сімейні вечори, на яких із превеликим задоволенням діти будуть знайомитися з подвигами наших предків, пишати ними, а батьки повчатимуть дітей, ставлячи за приклад козаків і варіанти розв'язання проблем, до яких вони приходили. Окрім того, діти й самі захочуть перейняти риси характеру деяких героїв!

«Джури козака Швайки» – є першою надрукованою книгою, яку спочатку прочитали діти Івана Малковича, і вже потім, після гучного дитячого захвату, схвалив її він сам. І все ж мудрість нерідко говорить вустами дітей. Історичний роман відкрив найуспішнішу трилогію «Джури» [2]. Так називали юнаків, які їздили із старшинами в походи, чистили їм зброю, училися у них військової майстерності. Позиція В. Рутківського стосовно того, що дитячі твори повинні триматися на двох китах, повністю реалізована у продуктах його творчості. І настільки вдало, що захоплені читачі вимагали продовження, яке, власне, і подарував нам поет вже через два роки й закохав у свої праці відданого читача ще більше. Написавши книжку в поважному віці, автор демонструє неперевершені знання психології дитини й водночас зрілої особистості. Це робить його праці пізнавальними й затребуваними у двох різних світах: молодечому та дорослому. Зберігаючи об'єктивність і достовірність історичного знання, він передає козацьке життя цікаво для сучасних читачів, які, завдяки майстерному викладу поета, зможуть не тільки набратися хоробрості, мужності, насолодитися пригодами, навчитися кохати й переживати втрати разом із героями, а й збагатитися історичними знаннями, здобути такі необхідні для життя й майбутнього України почуття патріотизму та гуманності, навчитися ніколи не втрачати віру у краще, завжди допомагати один одному. Україна постає в очах письменника вітальною, енергійною, незалежною. Країна повинна забезпечити власний міцний фундамент, а не будувати своє життя на балачках та обіцянках. Такою державницькою твердю і виступають історичні романи Володимира Рутківського. Наприклад, у діалогії «Сині

води» автор найяскравіше описує сміливість і честь, притаманні нашому народу, завдяки яким наші предки могли вийти з найскладнішого становища [2]. Майбутніх козаків готували практично з коліски. Хлопчик – значить воїн за замовчуванням. Народження козака-характерника планували заздалегідь, дотримуючись усіх правил. Саме на третій день після народження хлопчиків давалось ім'я. Відтоді любов і повага до предків та богів ставали основою виховання. Згодом, а саме у 3-7 років, для зміни структури мозку, дитину долучали до особливих ігор, тому вже в 4-6 років вчили сприймати інформацію у змінених станах свідомості [5]. Якщо ж визначених термінів інформаційного виховання не дотримувалися, то навчання або ставало марним, або затягувалося на десятиліття. Учителі і наставники – рідна мати, яка починала сумувати відразу після народження хлопчика, адже знала, що син із нею пробуде недовго. Настане день, коли прийдуть досвідчені козаки та, за тогочасними правилами, заберуть його для навчання й виховання. Коли мати проводжала сина в науку до козаків – сльози лилися річкою, боліла душа й серце, адже козакування – то справа небезпечна [4]. Матері ніколи не знали, чи повернеться їх син додому, чи в бою поляже. Єдине, що залишалося – молитися й сподіватися на краще. Хто ж такі характерники? Насправді думок є чимало. Ставлень до відповідної категорії людей – ще більше. Озброївшись інформацією з художніх творів, засобів масової інформації та текстів народної словесності, маємо визначення: характерник – це запорозький козак, образ якого зараз оповитий легендами й найрізноманітнішими поглядами дослідників [7]. Це людина, що займалася ворожінням, уміла заговорювати біль, навіювати свої думки іншим [5], ходити по воді й вогню, замовляти кулі та стріли, управляти своєю психікою, входити у стан, який допомагав робити надзвичайні речі (проходити крізь стіни, жити на дні ріки, перетворювати людей на куці тощо), мала сильний характер. Слово «характер» з наголосом на перший склад і є, найбільш імовірно, етимологічним до «характерник». Тільки значення в нього дещо інше: вишкрябувати, вирізати руни й символи. Це слово використовували як ознаку речі, яку військові мали при собі під час бою. Вона робила їх невразливими, більш вправними,

надавала їм впевненості у боях [3]. А впевненість у собі – перша умова великих справ (Самуель Джонсон). Найкращими друзями козаків-характерників, кмітливих, лютих, хитрих, були вовки. Вони приносили звістку від свого господаря-вивідника, захищали від небезпеки, усіляко допомагаючи вводити в оману ворога, слугували вірою й правдою. Навіть після смерті свого хазяїна вовк, подібно до людини, переживав втрату дуже тяжко та довго. Тому не дивно, що образ козака-характерника ототожнений із вовком. Дійсно, козаки застосовували свої знання не тільки для того, щоб вороже військо збивалося зі шляху, плуталося у трьох соснах або бачило тунель замість полку козаків, а й для того, щоб наповнювалося страхом, вбирало у свої легені жах і морок самого образу козака, його місцини, щоб бажання напасти зникало хоч не назавсім, то надовго.

У трилогії В. Рутківський подає образи двох хлопчиків, які від народження мали надприродні здібності. Для повноцінного застосування залишалось лише їх розвинути. Адже козаки-характерники вели аскетичний спосіб життя, дотримувалися окремих ритуалів, мали свої звичаї та традиції. Це все вимагало суворой самодисципліни, а отже, і вагомих затрат сил і часу для опанування потрібними знаннями, натомість допомагало тримати тіло із душею в гармонії. Як казав Джим Коллінз, «Добровільна дисципліна – це абсолютна свобода», а для козака свобода – це все його життя. І сам козак – то є свобода. Тому для здобуття знань і розвитку задатків головних героїв віддали в науку до волхва Кудьми та козацького вивідника Швайки. Вони не були надлюдьми. І в боях зазнавали втрат, нерідко значних. В. Рутківський врахував усі дрібниці життя козака-характерника: із здібностями однієї когорти характерників (уміння передбачати майбутнє, наслати ману, загінотизувати ворога тощо) та іншої (мистецтва бою, розвідництва, маскування). Різноманітні здібності були в козаків-характерників, але вони однаково потрібні під час бою, вимагали спеціального стилю життя, дбайливого ставлення до здоров'я (як фізичного, так і духовного). Козаки намагалися бути хоробрими, сміливими, відповідальними, завжди впевненими у своїй перемозі та своїх вчинках. Це простежуємо в їхньому ставленні до бою. Разом із відповідальністю була й дещо дитяча

пустотливість. Вони любили «гратися» зі своїм ворогом. У руках характерника «оживали» аж 40 видів зброї, досконале володіння якою надавало величезну перевагу під час бою. Швайка – досвідчений боєць і шпигун. Його учнем став Грицик – хлопчина-зірка око, чудовий стратег і розсудливий воїн, що брав участь у боротьбі із кримчаками, які скоювали напади на українські села. Стратегії, які використовували козаки-характерники у боях, не передавалися сухою теорією. Вони хотіли бачити джуру в дії, щоб після власних гуль і набутого досвіду ті робили певні висновки, ставали міцнішими й мудрішими. Тому їх брали в походи, постійно тренували, вигадували невеликі завдання, які відповідали їх зоні актуального розвитку. Власний приклад був найкращим методом навчити ще зеленого джуру. Навіть зараз це кращий спосіб для виховання й навчання дитини. Саме так вчили козаки-характерники маскуванню. Це було одним із найважливіших умінь, адже від цього залежало їх життя, якість інформації, яку вони діставали з ворожих країв. Уміли безшумно й раптово підкрадатися до ворога. Це, звичайно, збільшувало ймовірність перемоги. Добре організована розвідка козаків забезпечувала цінні знання, допомагала уникнути приведення задуму турків в дію, коли ті влаштовували засідки, щоб перестріти козаків із походу. Обертання козаків-характерників на дерева та звірів вважають гіперболою. Їх надзвичайні здібності можна пояснити тим, що вони вміли відчувати природу, її кольори, зливатися з нею, ставати її образом і подобою. Це визначало їх подальші дії щодо оформлення засідок. Морально-психологічний стан запорожців був стійким, підготовка до удару ретельною, а оцінка реального стану речей обов'язково швидкою, точною. У безкінечних атаках на козаків турки розбивалися об їх згуртованість і майстерність, що проявлялася не лише в маскуванні. Так, характерники мали неабиякий хист до спорудження човнів. Це були не звичайні дерев'яні одоробла, а унікальні й оригінальні козацькі човни, які використовували для походів, які сміливо можна називати прототипом сучасних підводних човнів. Побудовані особливим чином, із використанням подвійного дна. У творі описано всі засоби для морського пересування, якими користувалися козаки: *первісні плоти, і довбанки, і плоскодонки, і дубки з байдаками, і*

навіть чайки, що з'явилися не так давно [8]. Надзвичайна вправність, уміння маневрувати по річках, прислухатися до найменшого шороху чи потріскування – усе це ставало у нагоді під час бою. Під час морського походу від козаків вимагали найсуворішої дисципліни, високої підготовки до ведення бойових дій за будь-яких умов, рішучості дій. Порушення ідеально накресленого плану не допускалося. Для відчайдухів, які все ж таки наважувалися вносити корективи, застосовувалися покарання. Тактика ведення бою була навдиковижу різноманітною: від блискавично коротких до тривалих транзитних і каботажних рейдів. У її основі лежала універсальна бойова підготовка, динамічність і мобільність. Нічні рейди, раптові напади та засідки були головними рисами запорозької тактики. Зазвичай козакі відволікали увагу ворога малими боями вдень, щоб уночі атакувати його, заскочивши зненацька. Найчастіше робили засідки в лісі, прагнули завести ворога в болото. Це значно зменшувало кількість нападників і зберігало сили козаків, яких завжди було як мінімум вдвоє менше, аніж представників ворожого війська. Пор.: *Степняки були певні своєї сили в чистому полі. Вони звикли битися гуртом і на конях. А в плавнях гірше – там конем не пройдеши, і плече товариша не відчуєш. У степу один козак вартий десяти поганців. А в плавнях і двадцять з ним не впораються* [4]. Козакі використовували особливості місцевості: яри, балки, стрімкі береги річок тощо, а в польових боях намагалися оточити ворога, удавалися до складного маневру: вихід у тил противника через охоплення його з флангів. Стратегія козаків мала активний, яскраво виражений наступальний характер. Вони значно перевершували феодальні армії Європи, що дотримувалися оборонної й пасивної стратегії. Не можна не згадати також про неабияке вміння боротися із кількома ворогами одночасно за допомогою того вбивчого танцю, який зараз називають «гопаком», що підкреслює силу, спритність, героїзм і благородність його виконавців. Козакі завжди вірили у власні сили, позитивно налаштовувалися, згуртовувалися. На ворожій території попереду їхав верхи або йшов пішки охоронний загін, який виконував функції розвідки, організовував сторожі або гати.

Окрім того, характерники, які мали вроджену надсилу, навчалися ворожби й знахарства, розвивали свої здібності, налагоджували зв'язки з тваринним і рослинним світом. Ці здібності вимагали повного занурення у власний внутрішній світ і світ ворога. Задля цього ворожбитові потрібна самотність, тиша і спокій, щоб акумулювати свою енергію, посидючість, контроль, ясність свідомості, обачливість та вміння подумки розчинятися у просторі так, як ото ранковий туман під сонцем [4]. Така людина запросто виліковувала пораненого, перед цим звільняючи душу його від смертей, замовляла звірів, наводити ману під час бою. Наприклад, коли Санько із друзями заховався в покинутому вовчому лігві й на них ішов татарин, одна лише думка природженого волхва відволікла увагу ворога *і раптом татарин ні з того ні з сього задер голову до неба і мрійливо промовив: біжать хмарки... біжать* [4]. Однак *ворожба діє на тих, хто тебе слухає. А в битві, коли ніхто нікого не слухає* [5].

У військовому мистецтві козаків-характерників поєднувалися знання багатьох народів. Запорозька Січ була інтернаціональним осередком, де зливалися знання й досвід людей різних вірувань, поглядів, переконань та принципів [3]. Наші предки зуміли виділити найголовніші закони, віднайти й наслідувати спосіб життя, який сприяє вдосконаленню людини, збагачує її внутрішній світ, сприяє зміцненню фізичної форми. Усвідомлення лицарства повинно сприяти появі бажання розвивати фізичну й духовну силу. Виховання й укорінення якостей, якими ми наділені від природи, повернення до її витоків допоможе зміцнити українську націю, її невмирущий дух, який живе в кожному із нас.

Отже, козаки-характерники створили досить ефективні спеціальні фізичні й психофізичні вправи, спрямовані на тілесне, моральне та психофізичне вдосконалення воїна. Морально-етичні норми, цінності й ідеали, вироблені в запорозькому середовищі, відіграли значущу роль не тільки в історичному бутті козацького стану, а й кардинально вплинули на інтелектуальне життя українського суспільства Нового часу, духовні орієнтації й ментальність українського народу.

Література

1. Джури та українські ніндзя Володимира Рутківського URL : <https://odessa-life.od.ua/article/7810-dzhuri-ta-ukrainski-nindzya-volodimira-rutkivskogo-foto-video>.
2. Інтерв'ю з України. Володимир Рутківський: дитячого письменника «жаба» не душить. URL : <https://rozmova.wordpress.com/2012/04/23/володимир-рутківський-дитячого-пис/#more-197>.
3. Козак-характерник. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Козак-характерник>.
4. Рутківський В. Г. Джури козака Швайки. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13789>.
5. Рутківський В. Г. Джури-характерники URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10448>.
6. Рутківський В. Г. Джури та підводний човен. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13791>.
7. Художня трансформація образу козака-характерника в трилогії Володимира Рутківського «Джури». URL : <https://studfile.net/preview/8116758/>.
8. Труш А. Н. Воспитание казака-характерника URL : <http://бесконтактный-бой.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бідюк Тетяна – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Бондаренко Олександр – студент бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (науковий керівник: доц. **Денисюк В. В.**, кафедра української мови та методики її навчання).

Буглак Інна – студентка магістерського рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Булах Валерія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Вавринюк Т. І.**, кафедра української мови).

Буравель Анна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Василенко І. М.**, кафедра української і світової літератур).

Власенко Анна – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (I курсу) Національного авіаційного університету (науковий керівник: ст. викл. **Клімчук Г. П.**, кафедра української мови та культури).

Гончаренко Катерина – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Білоконенко Л. А.**, кафедра української мови).

Городецька Анна – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (II курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Городецька В. А.**, кафедра української мови).

Городецький Олександр – студент бакалаврського рівня вищої освіти (II курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Городецька В. А.**, кафедра української мови).

Григор'єва Богдана – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курсу) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (науковий керівник: доц. **Денисюк В. В.**, кафедра української мови та методики її навчання).

Губарєва Марина – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (II курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Журба С. С.**, кафедра української та світової літератур).

Denysiuk Aleksandra – studentka pierwszego stopnia, 3 roku, kierunku dziennikarstwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. J. Długosza w Częstochowie (науковий керівник: доц. **Денисюк В. В.**, кафедра української мови та методики її навчання).

Дерев'яно Ярослав – студент бакалаврського рівня вищої освіти (III курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Ковпик С. І.**, кафедра української та світової літератур).

Динник Тетяна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Ковпик С. І.**, кафедра української та світової літератур).

Євангеліст Людмила – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Малюга Н. М.**, кафедра української мови).

Завгородний Вадим – студент бакалаврського рівня вищої освіти (I курсу) Національного авіаційного університету (науковий керівник: ст. викл. **Клімчук Г. П.**, кафедра української мови та культури).

Зубрій Оксана – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**, кафедра української мови).

Іщенко Анна – студентка магістерського рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Катенцова Катерина – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Житомирського державного університету

імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Кашнюк Марія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Коваленко Артем – студент бакалаврського рівня вищої освіти (I курсу) Національного авіаційного університету (науковий керівник: доц. **Сібрук А. В.**, кафедра української мови та культури).

Коверга Анастасія – слухачка МАН, учениця Слов'янської загальноосвітньої школи I-III ступенів №17 (науковий керівник: доц. **Сегін Л. В.**, кафедра української мови та літератури).

Кононенко Лев – студент бакалаврського рівня вищої освіти (II курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Дмитренко В. І.**, кафедра української та світової літератур).

Красуля Олена – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Дмитренко В. І.**, кафедра української та світової літератур).

Леусенко Юлія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (науковий керівник: доц. **Баденкова В. М.**, кафедра української мови і літератури).

Меленко Інна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Мельник Н. Г.**, кафедра української та світової літератур).

Мірошнікова Юлія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (I курсу) Національного авіаційного університету (науковий керівник: викл. **Стецик Х. М.**, кафедра української мови та культури).

Москаленко Наталія – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**, кафедра української мови).

Павліченко Інна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

(науковий керівник: доц. **Журба С. С.**, кафедра української та світової літератур).

Павлюк Олеся – студентка магістерського рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Сергієнко Богдана – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курсу) Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Сергійчук Анна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Малюга Н. М.**, кафедра української мови).

Стороженко Юлія – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Малюга Н. М.**, кафедра української мови).

Тимченко Яна – студентка магістерського рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Ковпик С. І.**, кафедра української та світової літератур).

Тичина Анастасія – студентка магістерського рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Яриновська Катерина – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курсу) Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Яцина Дар'я – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (II курсу) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (науковий керівник: доц. **Новаківська Л. В.**, кафедра української літератури, українознавства та методик їх навчання).

М **54** **Матеріали студентських наукових читань** : зб. наук. праць /
ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2020. Вип. 7. 233 с.
ISBN 978-966-177-095-8

Наукове видання

Відповідальний редактор – Ж. В. Колоїз
Відповідальний секретар – Т. М. Мішеніна
Коректор – І. В. Масляєва
Комп'ютерна верстка – Ж. В. Колоїз

Підписано до друку 04.05.2020.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. 12,18

Наклад 100 прим. Замовлення №117

Віддруковано в копіювальному центрі КДПУ
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг-86, 50086